

Ο ΜΟΣΚΩΒ-ΣΕΛΗΜ

“Ήθελα νά μή σέ εἶχα συναντήσει ἐπὶ τῆς ὁδοῦ μου· ἤθελα νά μή σέ εἶχα γνωρίσει ἐν τῷ βίῳ μου! Ἐπότισας καὶ σὺ ἀρκετὴν τὴν ψυχὴν μου πικρίαν, ἀγαθέ, παράδοξε Τούρκε, ὡς ἐάν μὴ ἦρκουν αὐτῇ αἱ θλίψεις, τὰς ὁποίας καθ’ ἐκάστην τῆ προξενούσιν αἱ τύχαι τῶν ὁμοεθνῶν μου!

Ἄλλ’ ὅ,τι ἔγινεν, ἔγινεν. Ἡ ἀλγεινὴ, ἡ κάτισχνος μορφή σου, μὲ τὸ βαθὺ καὶ μελαγχολικὸν ἐκεῖνο βλέμμα ταραττεῖ τὸν ὕπνον μου, πτοεῖ τὴν μοναξίαν μου. Ἡ κλαυθμηρὰ καὶ τρέμουσα φωνή σου ἡγεῖ παραπονουμένη εἰς τὰ ὠτά μου. Πρέπει νά γράψω τὴν ἱστορίαν σου.

Δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι οἱ φανατικοὶ τῆς φυλῆς σου θὰ βλασφημήσωσι τὴν μνήμην ἐνὸς “πιστοῦ”, διότι ἤνοιξε τὰ ἄδυστα τῆς καρδίας αὐτοῦ πρὸ τῶν βεβήλων ὀφθαλμῶν ἐνὸς ἀπίστου. Φοβοῦμαι μήπως οἱ φανατικοὶ τῆς ἰδικῆς μου φυλῆς ὄνειδίσωσιν ἕνα Ἑλληνα συγγραφέα, διότι δὲν ἀπέκρυψε τὴν ἀρετὴν σου, ἢ δὲν ὑποκατέστησεν ἐν τῇ ἀφηγήσει σου ἕνα χριστιανικὸν ἥρωα. Ἄλλὰ μή σέ μέλη. Δὲν θ’ ἀφαιρεθῇ τι ἀπὸ τὴν ἀξίαν σου, διότι ἐνεπιστεύθης εἰς ἐμέ τὰς περιπετείας τῆς ζωῆς σου· καὶ δὲν θὰ μὲ τύψη ποτὲ ἡ συνείδησις, διότι, ὡς ἀπλοῦς χρονογράφος, ἐξετίμησα ἐν σοὶ οὐχὶ τὸν ἄσπονδον ἐχθρὸν τοῦ ἔθνους μου, ἀλλ’ ἀπλῶς τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο μὴ σέ μέλη. Θὰ γράψω τὴν ἱστορίαν σου.

* *

Εἶχε παρέλθει σχεδὸν τὸ θέρος· καὶ ἦτο πρὸς ἐσπέραν. Μετὰ δεκάωρον ἵππασίαν, δι’ αὐχημῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ χωρίων, ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἔδραν τῆς ὑποδιοικήσεως Β. ἐν τῇ ἀνατολικῇ Θράκῃ. Ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ἀκροπόλεως διεκρίνομεν ἤδη τοὺς μελανοὺς ὄγκους καταπεπτωκότων βυζαντινῶν πύργων, καὶ ὑπερθεν τῶν ἐρυθροσκεπῶν οἰκοδομημάτων ὑψοῦντο εὐθυτενεῖς οἱ δύο τρεῖς τῆς πολίχνης μιναρῆδες, περιίλευκοι ὑπὸ τοῦ λαμπροῦ φωτὸς ἡρέμα δύνοντος ἡλίου. Δὲν εἶχομεν νά διανύσωμεν εἰμὴ ὀλίγα μόνον χιλιόμετρα ὅπως φθά-

σωμεν εἰς τὸ κατέναντι ἡμῶν τέρμα τοῦ ταξειδίου ἐκείνου, καὶ ἔπρεπε νά ποτίσωμεν τοὺς ἵππους, διὰ νά χωνεύσουν, κατὰ τὸ λέγειν τῶν ἐντοπίων, τὸ νερόν, πρὶν φθάσουν εἰς τὸν σταυλόν.

—Ἐδῶ θὰ ποτίσωμεν; Ἡρώτησα τὸν συνοδεύοντά με, ὅτε διέκρινα πρὸ ἡμῶν μικρὸν παραρρέοντα ρυάκα.

—Ὅχι, θὰ ποτίσωμεν εἰς τὴν “Καϊνάρτζα”, λιγάκι πάρα πέρα. Δὲν εἶναι ὄλως διόλου πάνω στὸν δρόμον μας, μὰ ὕστερα ἀπὸ τὸσον κόπον ἀξίζει νά γνωρίσης τὴν Καϊνάρτζαν. Εἶναι ἀθάνατο νερό. Ξεβουρβουλᾷ ἀπὸ μέσ’ ἀπὸ τὸν βράχο.

Μετὰ μικρὸν ἐξεκλίναμεν τῆς ὁδοῦ καὶ διὰ σειρᾶς λοφίσκων κατὰ τὸ πλεῖστον συσκίων, ἀνεξαιρέτως ὅμως γραφικῶν, ἐφθάσαμεν εἰς τὸ μέρος ὅπερ ὁ συνοδός μου ἐπέμενε νά γνωρίσω.

Ἀληθῶς ἡ “Καϊνάρτζα” εἶναι τερπνότατον θέαμα πηγῆς, ὀφείλουσα τὸ τουρκικὸν αὐτῆς ὄνομα εἰς τὸ ὅτι ἀναβλύζουσα παρέχει τὸ θέαμα σφοδρῶς κοχλάζοντος λέβητος. Τὰ χιονόψυχρά της ὕδατα τὸσον διαυγῆ, ὅσον ἠδύνατο νά εἶναι ὕγροι ἀδάμαντες, ἀναθρώσκουσι φασφορίζοντα ἐκ τοῦ βάθους λευκοτάτου τιτανώδους βραχώματος, μετὰ θελκτικῶν μυστηριώδους ψιθύρου πικνὰ καὶ γοργὰ καὶ ἀκάματα, ὡς ἐάν ἦσαν κύματα μαγικῶν ζωοφόρων ὑποχθονίων πνευμάτων, τὰ ὁποῖα, Πότνια μήτηρ, ἡ Γῆ μετ’ ἀεννάου στοργῆς ἐκπέμπει ἀπὸ τῶν κόλπων αὐτῆς, μὲ τὴν ἐντολήν νά περιχυθῶσι καὶ ἀναπτύξωσιν ἐν τῇ εὐρείᾳ πεδιάδι τόσα καὶ τόσα φυτὰ καὶ ἀνθύλλια λιποψυχούντα ὑπὸ τὰ ὀλέθρια τοξεύματα τοῦ θερινοῦ ἡλίου.

Καὶ ἔθαλλε λοιπὸν ἐκεῖ κατὰ μῆκος τοῦ γλαυκοῦ καὶ λάλου ρεῖθρου ἐκτενῆς χλοερά ὄσας, ὁμαλὸν ἀποτελοῦσα χωριογράφημα, ἐν ᾧ ἐξέχουσι παρὰ τὰ ὕδατα βαθυπράσινοι “βρούλοι” καὶ πάπυροι, ἀγαπητὸν ἐνδιαίτημα τῆς «καλλιπτέρυγος παρθένου» καὶ τῶσων ἄλλων ποικιλομόρφων ἐντόμων· καὶ χρυσαλλίδων. Βραχύκορμοι καὶ πικνὸκλαδοὶ ἀγριοῖται, καθ’ ὁμάδας ἐγειρόμεναι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, παρεῖχον, ὡς φαίνεται, ἐσπερινὸν καταφύγιον εἰς σημήνος τρυγῶν. Ἡ ἐσπερινὴ αὐρα ἔφερε μέχρις ἡμῶν τοὺς γλυκεῖς ἐρωτικούς αὐτῶν στόνους, ἐν ᾧ ἀρπακτικὸς ἰέραξ, ὑψηλὰ ἐπὶ ξηροῦ κλάδου κερανοπλήκτου τινὸς πλατάνου ἱδρυμένος, παρεμόνευε τοὺς φαιδρούς, τοὺς λιγυφθόγγους κορυδαλλοὺς σκορπίζοντας τὸ τελευταῖον τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἄσμα, ἀφανεῖς εἰς τὰ ὕψη τῶν αἰθέρων.

Οἱ περὶ τὴν ὄσασιν ἐκείνην ἀπέραντοι ἀγροὶ εἶχον ἀποδώσει πλέον τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν εἰς τ’ ἀλῶνια τῶν πέριξ χωρίων ἐκ

τῆς πολίχνης Β. καὶ ἐπομένως ἡ ἐξοχή, ἐφ' ὅσον ἐξικνεῖτο ἡ ὄρασις, ἐφαίνετο ἔρημος κ' ἐγκαταλελειμμένη. Μόνον οἱ αὐλοὶ τῶν ποιμένων ἠκούοντο μακρόθεν, ὀδηγούντων τὰ ποιμνία τῶν εἰς τὰς μάνδρας, διὰ τὸ ἐσπερινὸν ἄλμεγμα.

Ὁ καύσων τῆς ἡμέρας ὑπῆρξεν ὑπερβολικός· καὶ ἐπειδὴ τὰ ἀπὸ τῶν βορεινῶν κλιτύων ἐκπηγάζοντα ὕδατα ἀποτελεματοῦνται κατὰ τὸ ἀνατολικὸν βάθος τοῦ ἀπεράντου τούτου λεκανοπεδίου, ἡ συνήθως ἐγειρομένη κατὰ τε τὴν πρωίαν καὶ τὴν ἐσπέραν ὀμίχλη ἤρxisε νὰ καλύπτῃ τὰς γυμνάς πρὸς τὸν ὀρίζοντα ἐκτάσεις, συγχέουσα πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τὸν οὐρανὸν μετὰ τῆς γῆς.

Ὅτε πῶν καὶ νιφθεὶς ἀπὸ τῆς δροσοβόλου πηγῆς ἐπλάνησα τὰ βλέμματά μου ἐπὶ τῆς χωριογραφίας ταύτης, ἐνόμισα ὅτι μετετέθη αἴφνης εἰς τινα μικρὰν ὄασιν τῶν στεπεῶν τῆς μεσημβρινῆς Ρωσσίας. Οἰκίσκος τις μακρὰν ἀπὸ τῆς πηγῆς ἐπὶ λοφίσκου πεπηγμένος καὶ μόλις διακρινόμενος ὄπισθεν τοῦ πυκνοῦ φυλλώματος δύο ὑψικόρων φηγῶν, συνέτεινε θαυμασίως πρὸς ἐπαύξησιν τῆς στιγμιαίας ἐκείνης αὐταπάτης. Ὁ οἰκίσκος οὗτος, ξυλόπηκτος μάλλον ἢ ξυλόπλεκτος καθ' ἅπαντα αὐτοῦ τὰ μέρη, ἦτο προφανῆς ἀπομίμησις τῶν πενιχρῶν κατοικιῶν, τὰς ὁποίας οἱ Ρῶσοι χωρικοὶ ὀνομάζουσιν "Ἰόμπα".

Τῶν τοιούτων οἰκίσκων καὶ ἡ καπνοδόχη ἀκόμη εἶναι πεπηγμένη ἐξ ἀκατεργάστων τεμαχιῶν ξύλου· καὶ ἐπειδὴ κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν λευκὸς ἀραιὸς καπνὸς ἀνερριχάτο ἐξ αὐτῆς περιελισσόμενος περὶ τὰ φυλλώματα τῶν δένδρων:

— Ποίος κατοικεῖ ἐδῶ; ἠρώτησα τὸν ἐντόπιον συνοδὸν μου.

— Ὁ Μοσκῶβ-Σελήμ, ἀπήντησεν ἀδιαφόρως ἐκείνος.

— Θὰ εἶναι κανεὶς Ρῶσσος ποῦ ἔμεινεν ἐδῶ μετὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον;

— Τὸ ἐναντίον. Εἶναι Τοῦρκος ἐντόπιος. Τὸν πῆγαν στὴν Ρωσσία αἰχμάλωτο, καὶ δὲν μᾶς ἔκαμε τὴν χάρι νὰ μὴ γυρίσῃ πίσω· εἶναι ἐφτάψυχος ἄνθρωπος!

— Πῶς εἶναι ἐφτάψυχος;

— Νὰ· χτυπιέται τώρα κ' εἰκοσιπέντε χρόνια μέσ' στοὺς πολέμους καὶ κόρακας δὲν τὸν εὐρίσκει.

— Καὶ τί κάμνει ἐδῶ τώρα;

— Περιποιεῖται αὐτὸν τὸν μικρὸν κῆπον καὶ πουλεῖ τὰ ὀπωρικά του· ἔχει καὶ μίαν ἀγελάδα καὶ ὄρνιθες. Ἐπειτα κάμνει καὶ τὸν κα-

φειτῆ· πῆνει τσάι. Εἶναι τρελλὸς ἄνθρωπος.

— Πῶς εἶναι τρελλός, εἶπον ἐγῶ, ἀφοῦ ζῆ τόσον γνωστικός!

— Ναί, εἶπεν ἐκεῖνος. Δὲν ἀκοῦς πῶς τὸν λέγουν Μοσκῶβ-Σελήμ; Ἐχει μανία μετὰ τοὺς Ρούσσους. Οἱ Τοῦρκοι στὴν ἀρχὴ δοκίμασαν νὰ τὸν ἐβγάλουν ἀπὸ τὴ μέση, τὸν ἐπῆραν γιὰ προδότη. Ὑστερα ὁμως τὸ κατάλαβαν πῶς τᾶχει κομματί χαμένα καὶ τὸν ἄφηκαν. Αὐτὸς δὲν θέλει νὰ τοὺς ἰδῆ· φυλάγει νάρθουν οἱ Ρούσσοι, λέγει, καὶ τίποτε ἄλλο. Οἱ Τοῦρκοι πάλι ἔρχονται ἐδῶ καὶ τρώγουν καὶ πίνουν καὶ διασκεδάζουν μ' αὐτὸν καὶ τὸν περιπαίζουν.

Καὶ πρὶν ἢ τελειώσῃ τὴν φράσιν του, — Νάτος! ἀνεφώνησε. Νὰ ὁ Μοσκῶβ-Σελήμ, ποῦ σὲ λέγω. Σὲ εἶδε μετὰ τὸ "καλπάκι" καὶ μετὰ τὰ ποδήματα — χωρὶς ἄλλο σὲ πῆρε διὰ Ρούσσον. Δὲν ἤξεύρεις πῶς φυλάγει νὰ ἔλθουν οἱ Ρούσσοι καὶ πόσο τὸν πειράζουν δι' αὐτὸ καὶ τὸν περιπαίζουν.

Ἐψηλός, εὐθυτενῆς ἀνὴρ ἐφάνη τῷ ὄντι χωρῶν πρὸς ἡμᾶς στεροφῶ τῷ βήματι ἀπὸ τοῦ οἰκίσκου ἐκείνου. Ἐφαίνετο πολὺ πλέον ἢ μεσηλιξ. Τὰ μακρὰ αὐτοῦ σκέλη, μετὰ ὅλην τὴν στεγνωτῆτα τοῦ ἐδάφους, ἦσαν βυθισμένα μέχρι τῶν μηρῶν ἐντὸς ὑψηλῶν στρατιωτικῶν ὑποδημάτων, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα οἱ κοζάκοι κατὰ δεκάδας χιλιάδων ἐπώλησαν εἰς τοὺς ἐντοπίους, καθ' ἃς ἡμέρας ἀπῆρον ἀπὸ τῆς Θράκης. Ἠγάπων ἄρᾳ γε τὸν τόπον τόσον πολὺ, ὥστε, ἀφοῦ δὲν ἐπετρέπετο πλέον εἰς τοὺς πόδας τῶν νὰ πατώσῃ τὰ ἱερά ἐκεῖνα χώματα, κατέλιπον ἀντ' αὐτῶν τὰ ὑποδήματά των; Ἡ ἡγάπων τὰ χρήματα τόσον, ὥστε προετίμησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν ἐκ Τουρκίας μ' ἔλαφροτέρους πόδας καὶ βαρύτερον βαλάντιον; Δὲν ἤξεύρω. Τὸ βέβαιον εἶναι μόνον, ὅτι τὰ ὑποδήματα τοῦ Μοσκῶβ-Σελήμ δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀντιπρόσωποι ρωστικῶν ποδῶν ἐπὶ θρακικοῦ ἐδάφους. Τόσον ἦσαν τετριμμένοι οἱ πάτοι αὐτῶν, ὥστε τὰ πέλματα τοῦ Μοσκῶβ-Σελήμ ἀντικατέστησαν ἤδη πρὸ πολλοῦ τὸ ρωστικὸν δέρμα.

Πρὸς ἀντίθεσιν, ἔφερον ὁ Τοῦρκος ἐρυθροτάτην περὶ τὴν ὄσφιν ζώνην, ἣς αἱ ἀναρίθμητοι πτυχαί, ὡς ἀλλεπάλληλα σπάργανα, ἐκάλυπτον παραμορφουσα τὸ ἄνω αὐτοῦ σῶμα ἀπὸ τοῦ ὑπογαστρίου μέχρις ἀνωθεν τῶν μαστῶν. Τοῦτο καθίστα τὸ παράστημα τοῦ Μοσκῶβ-Σελήμ τόσῳ μάλλον κωμικόν, καθ' ὅσον τὸ ἱμάτιον, ὅπερ ἔφερον ἀμέσως ἐπὶ τῆς ζώνης καὶ τοῦ ὑποκαμίσου, ἦτο προφανῶς παλαιὸς στρατιωτικὸς ἐπενδύτης φέρων ἀκόμη δύο τρία ἐπιμελῶς

ἐστιλβωμένα ρωσικά κομβία, καὶ σώζων τὰ ἴχνη τῶν ἀποτετριμμένων σειριτίων τοῦ περιλαιμίου καὶ τῶν χειριδῶν. Εἰς ἐπίμετρον ἔφερεν ὁ Μοσκόβ-Σελήμ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὑψηλὸν φέσιον Τοῦρκου στρατιωτικοῦ, ἄνευ θυσάνου ὅμως, καὶ περιδεδεμένον περὶ τοὺς κροτάφους διὰ λεπτοῦ πρασίνου μανδηλίου. Παραδοξότερα στολὴ δὲν ἠδύνατο νὰ γίνη, οὔτε δι' αὐτοὺς τοὺς μωρὰς νεωτεριστικὰς ἀξιώσεις ἔχοντας ἐντοπίους.

— Dobro-doide, Bratuska! ἀνεφώνησεν ὁ Τοῦρκος πλησιάζων μετὰ προφανοῦς ταραχῆς. Τοῦτέστι: καλῶς ἤλθες, ἀδελφέ! Καθ' ἣν δὲ στιγμήν ἐγὼ τῷ ἀπέδιδον τὸν χαιρετισμὸν κατὰ τὸν τουρκικὸν τρόπον, συγκλείσας ἐκεῖνος τὰ σκέλη, καὶ ἀναλαβὼν ἀρειμάνιον παράστημα, ἀντεχαιρέτησεν ὡς Ρώσος στρατιώτης.

— Τί κάμνεις; τῷ εἶπον ἐγὼ. Καλὰ εἶσαι; καλὰ;

— Κακὰ καὶ ψυχρά, ἀπήντησεν ἐκεῖνος. Δόξα τῷ Θεῷ!

Λαβὼν δὲ τὴν χειρὰ μου ἐντὸς τῆς ὀστεώδους παλάμης του ἔσεισεν αὐτὴν ἰσχυρῶς καὶ μετὰ περιπαθείας. Εἶτα κύψας πρὸς τὸ οὖς μου, ἠρώτησε χαμηλοφώνως καὶ μετὰ τρυφεραῶς, ὡς ἐννόησα, οἰκειότητος:

— Μοσκόβ; Μοσκόβ;

Ἦτένισα πρὸς αὐτὸν μετ' ἀπορίας. Ἐκεῖνος ὅμως, κλείσας τὸν ἕτερον ὀφθαλμὸν, ἔνευσεν ἐμφαντικῶς, ὡς ἔάν ἤθελε νὰ εἴπῃ: Ἐννοια σου! καὶ ἂν σὺ δὲν τὸ ὁμολογῆς ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ τρίτου, ἐγὼ ὅμως τὸ αἰσθάνομαι πῶς εἶσαι Ρώσος, καὶ πολὺ εὐχαριστοῦμαι διὰ τοῦτο.

— Ὅχι Μοσκόβ! ἀπήντησα ἐγὼ τότε στενοχωρημένως. Ὅχι Μοσκόβ! Χριστιάν, Ροῦμ.

Τὸ ὑψηλὸν τοῦ Μοσκόβ-Σελήμ ἀνάστημα, διαψευσθέντος ἤδη σκληρῶς ἐν τῇ προσδοκίᾳ, συνεκάθησεν ἤδη καθ' ὅλους τοὺς ἄρμούς του, ὥστε ὁ ἄνθρωπος ἐγινεν ἀπ' ἐκείνης τῆς στιγμῆς κατὰ μίαν σπιθαμὴν τοῦλάχιστον βραχύτερος.

Ὁ Μοσκόβ-Σελήμ θὰ ἦτο πλέον ἢ πεντηκοντούτης, ἐφαίνετο ὅμως ἔνεκεν τοῦ παραστήματος καὶ τῆς μαύρης αὐτοῦ κόμης πολὺ νεώτερος. Ἰσχνότατος ὡς πρὸς τὸ λοιπὸν σῶμα, εἶχε καλῶς ἀνεπτυγμένην κεφαλὴν, κανονικῶς ἐξέχον μέτωπον, καὶ μόνον αἱ σάρκες τοῦ προσώπου του ἐφαίνοντο ὠχρότεραι καὶ χαλαρότεραι ἢ κατὰ φύσιν. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι μόλις ἀνέρωσεν ἀπὸ μακρᾶς νόσου. Ἡ τρομῶδης καὶ ἄτνος αὐτοῦ φωνὴ καὶ τὸ βαθύ μελαγχολικὸν βλέμμα ἐποίουν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἀνδρικὸν αὐτοῦ παράστημα. Συμπα-

θέστατοι ἦσαν πρὸ πάντων οἱ μεγάλοι αὐτοῦ ὀφθαλμοί, στεφανοῦμενοι ὑπὸ κανονικῶς καμπύλων καὶ λίαν πυκνῶν ὀφρῶν.

Εἶναι παράδοξον πῶς πρόσωπά τινα, ἄγνωστα ἡμῖν τέως, ἤμπορουν νὰ μᾶς συναρπάσουν ἐνίοτε κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἐμφάνισιν, χωρὶς νὰ γνωρίζωμεν τὸν λόγον· νὰ μᾶς ἀπασχολοῦσιν ἐσωτερικῶς, χωρὶς νὰ γνωρίζωμεν διὰ ποίαν αἰτίαν, διὰ ποῖον σκοπὸν. Τοιοῦτόν τι μοὶ συνέβη ὡς πρὸς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μοσκόβ-Σελήμ.

Συνήρπασε τὴν συμπάθειάν μου, τὸ ἐνδιαφέρον μου, οὕτως εἶπεν, ἐξ ἐφόδου, μετ' ὄλην τὴν κωμικότητα τῆς στολῆς του. Ἐνῷ ὁ συνοδός μου περιῆγε τοὺς ἵππους ἀπὸ τοῦ χαλινοῦ, ὅπως ἀναπνεύσωσιν ὀλίγον ἀπὸ τοῦ δρόμου πρὶν πίωσιν, προσεπάθησα νὰ μάθω παρὰ τοῦ Σελήμ ἔάν ἢ πενία ἢ ἄλλος τις λόγος τὸν ἔκαμε νὰ κατοικῆ ἐκεῖ καὶ νὰ εἶναι, ὡς εἶπεν αὐτός, "κακὰ καὶ ψυχρά". Ἐκεῖνος ὅμως ἀποφυγὼν νὰ ἐξηγηθῆ, μετ' ἐπιτηδειότητος, μετ' προσεκάλεσε νὰ πάρω ἓνα καφέ καὶ μετ' ἠρώτησε πόθεν ἔρχομαι, καὶ τί γνωρίζω περὶ νέας τινὸς καθόδου τῶν Ρώσων εἰς τὴν Τουρκίαν. Καὶ τὸν μὲν καφὲν προετίμησα νὰ τὸν ροφήσω ἐκεῖ παρὰ τὰ ἀναβλύζοντα τῆς Καϊνάρτζας νάματα, περὶ δὲ Ρώσων, ὅπως μετ' ἠρώτησε, δὲν ἤξευρ' ἀληθῶς τί ν' ἀπαντήσω, εὐχάριστον διὰ τὸν φιλοξενοῦντα.

Παρέκαμψα λοιπὸν τὸν σκόπελον ὅπως ὅπως καὶ ἐπετέθην τώρα πάλιν κατ' αὐτοῦ διὰ παντοίων ἐρωτήσεων. Εἰς πάσας ἀπήντησε διὰ βραχυλογίας οὕτω προσφυοῦς, ὥστε ἀντὶ νὰ κορέσῃ, ἐπέτεινεν ἔτι μᾶλλον τὴν περιέργειαν νὰ μάθω τὰ κατὰ τὸν ἄνθρωπον τοῦτον. Μίαν μόνον ἐσχημάτισ' ἀληθῶς πεποίθησιν περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἢ ἄλλοπρόσαλλος ἐνδυμασία του οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν του. Τὸ ὑπὸ τοῦ συνοδοῦ μου ρηθέν, ὅτι ἦτο τρελλὸς ἄνθρωπος ὁ Μοσκόβ-Σελήμ, μοὶ ἐφάνη ἐπὶ τέλους ὡς ὕβρις ἐναντίον ἐμοῦ τοῦ ἰδίου. Ὁ ἄνθρωπος ἐν μόνον εἶχε παράδοξον, ὅτι ἐξετίμα τινὰ πράγματα κατ' ἀπροσδόκητον τρόπον.

— Ἐγόρισε πολλὸν κόσμον; μετ' εἶπεν ὅτε ἠτοιμάσθη νὰ ἱπεύσῃ· ἐπήγες εἰς τὴν Ρουσσίαν;

— Εἰς τὴν Ρουσσίαν μόνον ὄχι, τῷ ἀπήντησα παίζων.

— Ἐ! τότε λοιπὸν ποῦποτε δὲν ἐπήγες. Γι' αὐτὸ δὰ ἐγόρισε κι ὅλα τὰ μέρη κ' ἤλθες πίσω. Πάνε μιά εἰς τὴν Ρουσσία καὶ θὰ ἰδῆς πῶς δὲν θὰ σὲ κάμῃ καρδιά νὰ τὴν ἀφήσῃς.

— Πῶς ἔτσι; τὸν ἠρώτησα μειδιῶν.

— Τώρα δὲν ἠμποροῦμε νὰ κουβεντιάσουμε, εἶπεν ἐκεῖνος. Ἐποτίσατε τ' ἄλογα, καὶ δὲν κάνει νὰ στέκουν· πρέπει νὰ καθαλι-
κεύσετε καὶ νὰ σφίξετε κομμάτι τὰ "ζυγκιά" γιὰ νὰ χωνέψουν τὰ
ζῶα τὸ νερὸ τους.

Ἰπεύσαμεν, ἐκεντήσαμεν τοὺς ἵππους, καὶ μέχρι τοῦ καταλύ-
ματος ἡμῶν, δὲν ἀντηλλάξαμεν λέξιν μετὰ τοῦ συνοδοῦ μου. Ὁ
Τούρκος ἐνησχόλει τὴν φαντασίαν μου. Ἐν τῇ πολίχνῃ Β. ἤθελον
νὰ διατρίψω ὀλίγον καιρὸν χάριν ἀναψυχῆς καὶ ἀναπαύσεως ἀπὸ
ἐργασιῶν, αἵτινες ἀπὸ τινος εἶχον ἐνασχολήσει τόσῳ πολὺ τὸ πνευμά
μου, ὥστε οὔτε ὕπνον ἤσυχον δὲν μ' ἐπέτρεπον. Γινώσκοντες τοῦτο
οἱ φιλοξενούντες με, ἀπεσύρθησαν εὐθὺς μετὰ τὸ δεῖπνον, ὑπὸ τὴν
εὐλογοφανῆ πρόφασιν, ὅτι, κεκοπιακῶς ἐκ τῆς μακρᾶς ἵππασίας,
εἶχον ἀνάγκην ἀναπαύσεως. Καὶ δὲν ἠπατώντο μὲν ὡς πρὸς τοῦτο,
ἀλλὰ τίς θὰ τὸ πιστεύσει; Ἀκριβῶς τὴν νύκτα, καθ' ἣν ἤλιπον νὰ
κοιμηθῶ χορταστικά, μετὰ τοσαύτην κόπῳσιν, ἀκριβῶς ἐκείνην
τὴν νύκτα ἐμελλον νὰ διανύσω ὅλως διόλου ἄυπνος!

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Τούρκου παρὰ τὴν Καϊνάρτζαν μὲ τὴν ἀλλό-
κοτον αὐτοῦ ἐνδυμασίαν, μὲ τὸν ρωσικὸν οἰκίσκον του, τόσῳ
ἀσήμαντος, τόσῳ γελοῖα, ἐὰν θέλετε, εἰς πᾶσαν ἄλλην περιστάσιν,
κατῶρθωσεν ἐκείνην τὴν νύκτα, νὰ κατακυριεύσῃ τὴν φαντασίαν
μου, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε ἄκων καὶ μὴ βουλόμενος ἐμέτρων
τάς μακρὰς τῆς νυκτὸς ὥρας, παντοίας σχηματίζων ὑποθέσεις καὶ
ἐξάγων συμπεράσματα περὶ τοῦ συμπαθοῦς, τοῦ μελαγχολικοῦ καὶ
συγχρόνως παραδόξως ἀνδρικοῦ ἐκείνου χαρακτήρος. Τρελλὸς δὲν
εἶναι βέβαια, ἔλεγον κατ' ἐμαυτόν. Οὔτε εἶναι δυστυχεῖς τι πλάσμα,
παρὰ τῷ ὁποίῳ ἡ παραφροσύνη προμηνύεται ἤδη ἐν τῇ μονομανίᾳ
τοῦ φιλωρωσισμοῦ. Ἀληθῶς μία μυστηριώδης σκιά διὰ τῶν ρεμ-
βῶν, τῶν μελαγχολικῶν αὐτοῦ βλεμμάτων προδιδομένη, φαίνεται
κατέχουσα τὸν ἐσωτερικὸν αὐτοῦ βίον.

Ἀλλὰ πόσον αἰθρία εἶναι ἡ συνομιλία του! πόσον ἀξιοπρεπῆς
ἡ στάσις του! Ἐνώπιον τῆς ἀνδρικῆς συμπεριφορᾶς του, λησμονεῖ
κανεὶς τὸ γελοῖον τῆς "ἀρλεκινικῆς" ἐνδυμασίας καὶ παραβλέπει
τὴν φιλωρωσικὴν ἀδυναμίαν του. Ὁμοιάζει πρὸς ὑπερήφανον ἔλα-
φον ἤτις, ἂν καὶ φέρῃ τὸ δέρμα σπαραγμένον ὑπὸ τῶν κυνηγετικῶν
κυνῶν, ἂν καὶ φέρῃ τὸ θανατηφόρον τραῦμα εἰς τὰ πλευρά, κρατεῖ
ὁμως ἀκόμη ὑψηλά τὴν κεφαλὴν ἐν τῷ ἐσχάτῳ κρυσφυγέτῳ.

Ἀλλὰ τί ἔχει λοιπὸν αὐτὸς ὁ παράξενος Τούρκος, καὶ μοῦ

ἐπῆρε τὸν ὕπνον, καὶ μοῦ ἐχάλασε τὴν ἤσυχίαν;

Ἄγανακτῶν δὲ κυρίως κατ' ἐμοῦ αὐτοῦ μᾶλλον ἢ κατὰ τοῦ
Τούρκου ἠγέρθη τῆς κλίνης ὄρθρου βαθέως, καὶ διασκεύσας τὰ
τῆς ἐνδυμασίας μου ἀποφορεῖ καὶ ὅπως ὅπως, ἔλαβον τὴν πρὸς
Καϊνάρτζαν ἄγουσαν.

Ὅτε ἔφθασα παρὰ τὴν πηγὴν, διέκρινα τὸν Μοσκῶβ-Σελήμ
σαρώνοντα τὸ προαύλιον τῆς ἰδιορρύθμου του κατοικίας. Νομίζω
ὅτι καὶ ἐκεῖνος μὲ διέκρινεν ἐν τῷ λυκόφωτι ἰστάμενον παρὰ τὴν πη-
γὴν, ἀλλὰ οὔτε ἐξενίσθη διὰ τὴν πρόωρον ἐμφάνισίν μου, οὔτε
ἰδιαιτέραν τινὰ σπουδὴν ἔδειξε ταύτην τὴν φορὰν νὰ μὲ πλησιάσῃ.
Ἡ αὐγὴ ἐπορφύρου ἤδη τὸν ὀρίζοντα, ἡ αὔρα καὶ ἡ δρόσος τῆς
πρωίας διεσκέδασαν τὸ βάρος τῆς κεφαλῆς μου. Ἐπιον ἐκ τῆς πηγῆς
καὶ ἀνεζωογονήθη. Διευθυνθεὶς ἔπειτα βραδέως πρὸς τὸν οἰκίσκον
τοῦ Τούρκου ἐχαιρέτησα αὐτὸν φιλοφρόνως, καί:

— Ἐμαθα ὅτι πῆνεις καλὸ τσάι «κατὰ ρωσικὸν τρόπον», τῷ
εἶπον, καὶ ἤλα νὰ τὸ δοκιμάσω. Εἶμαι πολὺ φίλος τοῦ τσαϊοῦ, ὅ-
ταν πῆνεται «κατὰ ρωσικὸν τρόπον».

Ἀφοῦ οἱ ἄλλοι τὸν πειράζουσι διὰ τὸν φιλωρωσισμὸν του,
εἶπα κατ' ἐμαυτόν, ἄς ἀρχίσω καὶ ἐγὼ ἐντεῦθεν νὰ ἰδῶ ποῦ θὰ καταν-
τήσωμε.

Ὁ Τούρκος ὠρθώθη ἀξιοπρεπῶς μόλις διὰ τῆς χειρὸς ἀποδοῦς
τὸν ἀσπασμὸν μου, προσηλώσας δὲ τοὺς μεγάλους αὐτοῦ ὀφθαλμούς,
πλήρεις θλίψεως καὶ ἀπορίας ἐπὶ τοῦ προσώπου μου:

— Βάι, ἀνεφώνησε. Τί σ' ἔκαμαν οἱ Ρουῖσσοι καὶ δὲν τοὺς ἀρέ-
σεις; Ἄμποτε νὰ εἶχαμε κομμάτι ρουῖσικο τσάι, νὰ πιῆς καὶ σύ,
νὰ πῶ κ' ἐγώ! Ὅριστε κάθισε.

Παρακύψας δ' ἐγὼ διὰ τῆς ἀνοικτῆς θύρας τοῦ οἰκίσκου, —
βλέπω, τῷ εἶπον, ἔχεις ἓνα Σαμοβάρ· φαίνεται πὼς ἐτελειώσε τὸ
τσάι σου.

— Μὴ ρωτᾷς; εἶπε. Δὲν εἶχά ποτε, ποῦ νὰ τελειώσῃ. Τὸ Σαμο-
βάρ ποῦ βλέπεις, τὸ παράγγειλα ἐγὼ καὶ τὸ ἔκαμαν ἐδῶ ὅπως ἠμπο-
ροῦσαν. Τὸ τσάι ποῦ βράζω μέσα, δὲν εἶναι διὰ σένα. Τὸ βράζω
μόνον ἔτσι διὰ παρηγορίαν, ὅταν συλλογιόμηναι. Μ' ἀρέσει σάν κά-
θουμαι μονάχος νὰ ἀκούω τὸ νερὸ νὰ μουρμουρίζῃ· δὲν πιστεύεις;

Καὶ εἰσελθὼν ἐξήγαγε κασσιτέρινον κυτίον, ὅπως μοι δείξῃ
τὸ περιεχόμενον. Εὐάρεστος ὁσμὴ θύμου, ἡδυόσμου, ἐλελιφάσκου,
καὶ ἄλλων ἐγχοφριῶν ἱαματικῶν ἀνθέων καὶ φυτῶν προσέβαλε τὴν

ὄσφρησίν μου.

— Κατὰ τὸ Σαμοβάρ καὶ τὸ τέιον, τῷ εἶπον.

Ἄληθως δὲ τὸ διὰ τεμαχίων παλαιῶν τενεκὲ ἀκόμψως καὶ ἀμα-
θῶς συγκεκολλημένον ἐκεῖνο ἀγγεῖον, ὠμοίαζε τὸ ρωστικὸν Σαμο-
βάρ, ὅσον ὁ Σελήμ τοὺς Ρώσους στρατιώτας. Καὶ ὅταν ὁ Σελήμ
αὐτὸς—εἶπον κατ' ἑμαυτὸν—μοσκοβίζη ὅσον καὶ τὸ τέιον του,
οὐδεὶς κίνδυνος μὴ ἐκρωσσισθῆ ἐπὶ τέλους ἢ Τουρκία.

— Ὅριστε, στὸν Θεὸν σου, κάθισε, ἐπανελάβεν ὁ Σελήμ. Θὰ
σὲ ψήσω ἕναν καλὸν καφέ, σοῦ ἔχω καὶ δροσεροὺς καρπούς μαζευ-
μένους, καὶ γάλα. Θαρρεῖς μὲ τὸ εἶπεν ὁ ὀδηγός μου πῶς θὰ ἔλθης
νὰ κουβεντιάσουμε. Κάθισε ἐδῶ σ' αὐτὸ τὸ σκαμνί. Βλέπεις αὐτὸ
τὸ λειβάδι ἐκεῖ κάτω, σκεπασμένο μὲ τὴν καταχινιά; Νά, ἔτσι εἶ-
ναι μερικοὶ τόποι ἐπὶ τῆς Ρουσσίας. Ἔ! εὐλογημένη Ρουσσία!

Ὁ Σελήμ, ἐν τῷ μεταξύ λόγων, ἀπεκρέμασεν ἀπὸ τοῦ χαμηλοῦ
προστεγάσματος τῆς οἰκίας καλαθίσκον πλήρη ὠρίμων καρπῶν καὶ
παρέθηκεν αὐτὸν πρὸ ἑμοῦ ἐπὶ μικροῦ σκίμποδος. Εἶτα εἰσήλθε
νὰ ψῆση τὸν καφέ καὶ φέρη τὸ γάλα. Οἱ κορυδαλλοὶ ἠμιλλῶντο
πρὸς ἀλλήλους βαθμηδὸν ἀναρριχώμενοι εἰς τὴν εὐώδη ἀτμοσφαῖραν.
Ὁ φλοῖσβος τῶν κοχλαζόντων τῆς πηγῆς κυματίων ἔφθανεν εὐήχος
μέχρις ἑμοῦ· ἐπὶ τῶν κλάδων τῆς φηγού, τὸ μόνον ὑπολειφθὲν ἀπὸ
τῆς πρωινῆς βοσκῆς του τρυγόνιον ἐγόγγυζε διὰ τὴν μοναξίαν του.
Ἰλαρὸν φῶς ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς ἐχρύσιζε τὰς κορυφὰς τῶν πρὸς
τὰ ἀριστερὰ λόφων καὶ ἐχύνετο ἐπὶ τῶν ἀφυπνιζομένων ρεῖθρων,
ὡς πρωινὸν μεϊδιάμα ἐπὶ τῶν χειλέων καλλιμόρφου παρθένου. Πῶς
ἦτο δυνατόν ν' ἀπατηθῶ ἐπὶ τοσοῦτον χθὲς τὸ ἐσπέρας! Τί κοινὸν
ἔχει ἡ ἡμερὸν λαλοῦσα, ἡ θερμὴ καὶ μυροβόλος αὕτη σκηνογραφία,
πρὸς τὰς βωβάς καὶ ξηράς καὶ στυγνὰς τῶν βορεινῶν κλιμάτων εἰ-
κόνας; Ἀληθὲς ὅτι εἰς τὸ ἀπώτατον βάθος τοῦ πρὸ ἑμοῦ θεάματος,
στρῶμα λευκοτάτης ὀμίχλης ἐξηπλοῦτο ἀκόμη ἐπὶ τῶν βαλτωδῶν
πεδίων. Ἀλλὰ μήπως τὸ λευκάζον ἐκεῖνο στρῶμα δὲν εἶναι τὸ ἀέ-
ριον τοῦ Τιθωνοῦ λέχος, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου πρὸ μικροῦ ἀνέστη ἡ ροδο-
δάκτυλος Ἡώς; Μετ' ὀλίγας στιγμὰς θεραπευίδες τῆς θεᾶς ταύτης,
αἱ αὔραι, ἀναρπάζουσι τ' ἀραχνουόφῃ του λινὰ καὶ τρίχαπα ἐπὶ τῶν
περυγῶν αὐτῶν, καὶ τὸ στρῶμα δὲν ἐπιπροσθεῖ πλέον τῆς ἀπλήστου
τῶν μεσημβρινῶν λαῶν ὀράσεως. Ἔσχον ποτὲ παρόμοια θεάματα
αἱ σκυθρωπαί, αἱ ἀνήλιοι χῶραι τῆς Σκυθίας;

— Ἐμαθα πῶς ἦσαν εἰς τὴν Ρωσσίαν αἰχμάλωτος, εἶπον εἰς

τὸν Σελήμ ἐπανερχόμενον μετὰ τοῦ καφέ καὶ τοῦ γάλακτος. Ὁ Θεὸς
νὰ μὴ σὲ ξαναδῶση τέτοιο δυστύχημα.

— Ἀπαγε τῆς βλασφημίας σου! ἀνέκραξεν ὁ Τοῦρκος ἔκπλη-
κτος, καὶ μικροῦ δεῖν ἄφηκε νὰ τοῦ πέσουν οἱ "τζισβέδες" ἀπὸ τῶν
χειρῶν του. Ἐὰν ἐπιθυμῆς τὸ καλὸν μου, εὐχήσου με αἰχμάλωτον
εἰς τὴν Ρουσσία!

— Δὲν ἠμπορῶ νὰ σὲ ἐννοήσω! εἶπον ἐγὼ ἐκπεληγμένος.

— Σὲ φαίνεται παράξενον, εἶπεν ἐκεῖνος, διότι δὲν γνωρίζεις
τὴν ἱστορία μου. Ἔτσι φαίνεται παράξενον καὶ εἰς τοὺς ἄλλους,
ἂν καὶ δὲν τοὺς τὸ εἶπα φανερά καὶ ξάστερα. Ἔσένα σὲ τὸ εἶπα.
Ἄς εἶναι. Ἄν ἀγαπᾷς τὸ καλὸ μου, εὐχήσου με αἰχμάλωτον εἰς
τὴν Ρουσσία.

Ὁ Σελήμ ἐκάθησε χαμαὶ ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς στενῆς θύρας
τοῦ οἰκίσκου του, καὶ ἐτάνυσε τὰ μακρὰ του σκέλη πρὸς ἐμὲ μὲ τὴν
χαρακτηρίζουσαν τοὺς ὁμοεθνεῖς του ἀδιαφορίαν περὶ τὰ τοιαῦτα,
οὕτως ὥστε ἠδυνάμην νὰ βλέπω τὰ πέλματα τῶν ποδῶν αὐτοῦ προ-
κύπτοντα διὰ τῶν τετριμμένων ὑποδημάτων του. Τὸ ἄνω σῶμά του
κατεῖχε πλέον ἢ τὰ δύο τρίτα τοῦ ὕψους τῆς θύρας. Τὸ σκοτεινὸν
τοῦ οἰκίσκου ἐσωτερικὸν ἐχρησίμευεν ὡς βάθος, ἐφ' οὗ ἐξεῖχεν ἔτι
μᾶλλον ἡ ποιικίλη καὶ παράξενος ἐνδυμασία τοῦ Τοῦρκου, καὶ ἡ ὠ-
χρότης τοῦ προσώπου του. Τότε πρῶτον παρετήρησα κυρίως τὴν
ἐκφρασιν τῶν ὀφθαλμῶν του ἐκ τοῦ πλησίον. Ποτὲ δὲν εἶδον ὀφθαλ-
μοὺς τόσῳ βαθέως καὶ τόσῳ ἐκφραστικῶς ἀντανακλῶντας ἀόριστόν
τινα θλιβεράν τῆς ψυχῆς διάθεσιν, τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι συνή-
θως ὀνομάζομεν «πένθος τῆς καρδίας». Ὅταν ὁ Σελήμ ἐνόησεν,
ὅτι ἐγὼ, ροφῶν ἐν τῷ μεταξύ τὸν καφέ μου, ἐμελέτων ἐπαστικῶς
τὸ βλέμμα του, ἐχαμήλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐμεϊδίασε μελαγχο-
λικῶς.

— Ἐγὼ, εἶπε, ἔπαθα κάτι τι ἀπὸ τὴν εὐγενεῖα σου—μεγάλο
θαῦμα!

— Ἄς εἶναι "χαῖρι", τοῦ εἶπον κατὰ τὸ ἰδίωμα τῶν Τοῦρκων.

— "Ἰνσαλλάχ" εἶναι χαῖρι, ἀπήντησεν ἐκεῖνος, καὶ προσέθηκε
μετὰ τινα σιγῆν:

— Ἐκτύπησε ἡ καρδιά μου, σὰν σὲ εἶδα χθὲς τὸ βράδυ· σ' ἐνό-
μισα Ρούσσον. Μὴ ρωτᾷς πῶς μ' ἐφάνηκε. Σὰν εἶδα πῶς δὲν ἠθελες
νὰ εἶσαι Ρούσσος, παράξενον πρᾶγμα, εἶπα, τόσῳ καλὸς ἄνθρωπος
καὶ νὰ μὴν εἶσαι Ρούσσος. Ἐβιάξεςο νὰ φύγῃς· κ' ἐγὼ θαρρεῖς

ἐβιαζόμενον περισσότερο. Καὶ ὅμως, σάν ἐφυγες καὶ ὕστερα, μὲ ἤλθ' ἕνα παράπονο, γιατί δὲν μπόρεσα νὰ σέ κρατήσω· μὲ ἤλθε μιά ἐπιθυμία νὰ σέ ἰδῶ, νὰ σέ μιλήσω — μεγάλο θαῦμα!

Μόλις ἐδιάβηκες μὲ τ' ἄλογο, κ' ἔπεσα καταπόδι σου, σάν τὸ λαγωνικό. Μὰ ἐντροπιάστηκα νὰ σέ φωνάξω καὶ σύ, ποῦ νὰ γυρίσης νὰ ἰδῆς ὀπίσω! "Ἄς εἶναι δά!

Εἰς τὸ χωριὸ ἐρώτησα καὶ ἔμαθα ποιὸς εἶσαι. Θεὸς νὰ δώση χαῖρι! εἶπα. Γι' αὐτὸ μὲ ἔσυρεν ὁ ἀέρας τοῦ κατόπιν του. "Ἄν εἶναι λοιπὸν ἔτσι, εἶπα μέσα μου, αὐτὸς θὰ ξαναέλθῃ στὴν Καϊνάρτζα. Δὲν γίνεται ἀλλοιώτικα. Καὶ ἤμουν τόσον βέβαιος ὅτι θὰ ξανάλθῃ, ὥστε σήμερα ποῦ σέ εἶδα δὲν μ' ἐφάνηκε καθόλου παράξενο.

— Ἦτον μία συνεννόησις τῶν ψυχῶν μας, τῷ εἶπον. Κ' ἐγὼ δὲν ἠμπόρεσα νὰ ἡσυχάσω πρὶν ἐπανεέλθω νὰ σέ ἰδῶ.

— Ἀλήθεια; ἀνεφώνησεν ὁ Σελῆμ μετὰ παιδικῆς χαρᾶς. Καλὰ λοιπὸν τὸ λέγουν πὼς δυὸ ἄνθρωποι μπορεῖ νὰ εἶναι τόσο ξένοι μεταξύ τους, καὶ ὅμως οἱ ψυχές τους νὰ εἶν' ἀδέλφια!

Καὶ χαμηλώσας ὀλίγον τὴν φωνὴν ὁ Σελῆμ ἀπήγγειλε μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας τὰ τοῦ Πέρσου ποιητοῦ:

Ἀπὸ τῆς γῆς τὰ σκότη ἄτυχη ψυχὴ
τὸν οὐρανὸ κυττάζει·
μιὰν ἄλλη ψυχὴ βλέπει στ' ἄστρα εὐτυχῆ,
ποῦ τὴν γλυκοματιάζει —
Τὸ ξεύρουν μεταξύ των: εἶναι συγγενεῖς,
μὰ τοὺς χωρίζει εἰμαρμένη ἀπηνῆς!

— Ἐσὺ εἶσαι διαβασμένος ἄνθρωπος, ἐξηκολούθησεν εἶτα ὁ Σελῆμ ἀναλαβὼν τὸ πρότερον ὕφος. Γιὰ πές μου, στὸν Θεὸ σου! Δὲν εἶν' ἀλήθεια πὼς καὶ οἱ πέτρες, ποῦ εἶναι στὸν κόσμον, ἂν εὗρισκαν κανένα νὰ ποῦν τὰ "ντέρτια" τους, θὰ ἦσαν ἐλαφρότερες;

— Πολὺ ἀλήθεια! εἶπον ἐγὼ, ἀποσβολωμένος πὼς ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ Σελῆμ ἐσκέπτετο. Πολὺ ἀλήθεια!

— Αὐτὸ, εἶπεν ὁ Σελῆμ, τὸ φαντάζομαι, γιατί νοιώθω τὴν καρδιά μου νὰ γίνεται ὀλονένα καὶ βαρύτερη ἀπὸ τὰ ντέρτια, τόσο ποῦ καμμιά φορά μοῦ φαίνεται πὼς ἐγινε πιά πέτρα. "Ἄλλον ἀπὸ αὐτὸ τὸ κρῦο τὸ νερό, ποῦ ξεβουρβουλᾷ ἀπὸ τὸν ἄψυχο τὸν βράχο, δὲν ἔχω ποιὸν νὰ ἐμπιστευθῶ τὸν πόνον μου.

Μὰ καὶ αὐτὸ καμμιά φορά θαρρεῖς δὲν θέλει νὰ μ' ἀκούσῃ, καὶ

μιλεῖ μονάχου τοῦ περισσότερο ἀπὸ ἐμένα, τὸ φλύαρο, καὶ ὥστε νὰ γυρίσω νὰ τὸ ἰδῶ, περνᾷ καὶ φεύγει.

— Ἄν μπορῶ ν' ἀκούσω ἐγὼ τὰ ντέρτια σου, Σελῆμ· Ἀγά, τῷ εἶπον, ὑπόσχομαι νὰ μείνω ἐδῶνὰ ἀκίνητος, ἀμίλητος. Τί κρυφὸ πόνου ἔχεις στὴν καρδιά σου;

— Δὲν ἔχω κανένα κρυφὸ νὰ σέ διηγηθῶ, μὲ εἶπε τότε, ἢ κανένα "ντέρτι" ποῦ δὲν ἠμποροῦσαν ν' ἀκούσουν κι ἄλλοι. Μὰ γιὰ τοὺς ἄλλους ὁ Μοσκῶβ-Σελῆμ εἶναι ἄνθρωπος σχεδὸν τρελλός. Τί θέλεις νὰ τοὺς πῶ; Πὼς θέλεις νὰ μὲ καταλάβουν; Γι' αὐτὸ σάν ἄκουσα διὰ τὴν εὐγενεῖα σου, ἐπῆρε ἀναπνοὴ τὸ στῆθός μου. Τέτοιος ἄνθρωπος, εἶπα μέσα μου, θὰ εἶναι καλὸς καθὼς οἱ Ρουῦσσοι. Σ' αὐτὸν ἂν πῆς τὸν πόνο σου, εἶναι σάν νὰ τὸν εἶπες εἰς ὄλο τὸν κόσμον. Ἐτσι δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ μὲ κατηγορήσῃ πλέον διὰ δειλὸν, διὰ προδότην. Διότι ὅπως σὲ τὸ χάραξα προτιήτερα, ἔτσι ἔχω ἀπόφασι καὶ νὰ τὸ κάνω. "Ἄμα πατήσουν τὸ ποδᾶρι τοὺς ἄλλη μιά οἱ Ρουῦσσοι στὴν Τουρκία, ἐγὼ θὰ πάγω μὲ τὸ μέρος τους· θὰ γίνω σύμμαχος τους· θὰ πάγω εἰς τὸν τόπον τους καὶ δὲ θὰ ἔλθω πίσου. "Ἐχω δίκιο; ἔχω ἄδικο; Θὰ τὸ καταλάβῃς ὅταν ἀκούσης τὴν ἱστορία μου.

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἠδίκησα τὸν Σελῆμ ἔστω καὶ κατὰ διάνοιαν. Διότι ναὶ μὲν νὰ προβλέψω τὸ αἷτιον τῆς θλίψεώς του δὲν ἠδυνάμην οὐδ' ὅπως οὖν. Ἄλλ' ὁ τρόπος δι' οὗ εἰσήρχτο εἰς τὸ προκείμενον, συνεδέετο τόσῳ προφανῶς πρὸς τὴν ἀποδιδόμενην αὐτῷ μόνιμον ἰδέαν τοῦ φιλορωσσιτισμοῦ, ὥστ' ἐφοβήθη πρὸς στιγμὴν μὴ περιέπεσα εἰς τὴν παγίδα ἐξύπνου τινὸς μονομανοῦς καὶ κατεδίκασα ἐμαυτὸν ν' ἀκούσω πράγματα ἀνάξια προσοχῆς σπουδαιότερας. Ἐσκέφθη ὅμως πάλιν ἐν ἀκαρεῖ, ὅτι ὁ λαλῶν πρὸς ἐμὲ ἦτο Τοῦρκος· ἀνῆκε δηλαδὴ εἰς τὸ "Ἐθνος ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἰδιαίτατον χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ βαθεῖα περιφρόνησις παντὸς ὅτι δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὰς παραδόσεις αὐτοῦ, ἢ μετὰ τυφλοῦ φανατισμοῦ προσήλωσις εἰς ἐκεῖνας πρὸ πάντων τὰς προλήψεις, ὧν ἀντικείμενον εἶναι ἡ θεραπεία τῆς ἐθνικῆς φιλατίας καὶ φιλοτιμίας, καὶ πρὸ πάντων ἢ μετὰ στωικῆς ἀπαθείας ἀποδοχῆ τῶν τῆς τύχης περιπετειῶν ἐν τε τοῖς ἐθνικοῖς καὶ τοῖς ἰδιωτικοῖς πράγμασι. Καὶ θὰ ἦτο λοιπὸν ὑπὸ πλειστάς ἐπόψεις ἐνδιαφέρον νὰ γνωρίσῃ τις ὁποῖο λόγοι ἔκαμαν τὸν Σελῆμ νὰ ἀρνηθῆ, ν' ἀποβάλῃ τὸν ἐθνικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα.

Ὁ Σελῆμ, ἀφοῦ ἐπὶ τινα ὥραν ἔμεινε συλλογισμένος, ὡς ἐὰν

προσεπάθει νά συγκεντρώση τὰς δυνάμεις του, ἐχαμήλωσεν αἰδημόνως τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἤρχισε νά διηγῆται μετὰ φωνῆς ἀσθενοῦς καὶ παλλομένης, οὕτως ὡς ἂν ἐξήρχετο ἀπὸ χαλασμένου μουσικοῦ ὄργάνου:

—Ἐγεννήθην ἀπὸ Μπέδες καὶ εἶχα πλουσίαν οἰκογένειαν. Εἶχα ἀκόμη δύο ἀδελφοὺς ὁμομητρίους. Ἐπειδὴ δὲ ἤμην ὁ τελευταῖος, καὶ ἀδελφὴν δὲν εἶχομεν, ἡ μητέρα μας ἢ συγχωρεμένη, ὄχι μόνον δὲν ἠθελε νά με ἐβγάλη ἀπὸ τὸ “χαρέμι”, ἀλλὰ καὶ μ’ ἐστόλιζεν ὡς νά ἤμουν κόρη. Ἦθελε βλέπεις ἡ καὶ μὲν νά γελᾷ τὸν ἑαυτὸν της καὶ [νὰ] παρηγορῆ τὴν λύπην της, διότι δὲν εἶχε κ’ ἐκεῖνη μίαν θυγατέρα. Ἐγὶνα δώδεκα χρόνων παιδί καὶ ἀκόμη εἶχα μακρὰ μαλλιά, “κηνιασμένα” νύχια, βαμμένα μάγουλα, κ’ ἐφοροῦσα κοριτσίστικα φορέματα. Ἡ μητέρα μ’ ἐκαμάρωνε—Θεὸς συγχωρέσοι την!—τόσφ περισσότερον, ὅσφ φανερώτερον ἦτο, ὅτι μόνον ἐγὼ τὴν ὠμοίαζα καθ’ ὅλα. Ἐγὼ, ἐνὸσφ ἤμην μικρός, ὑπέφερα νά με ζωγραφίζον καὶ νά με στολιζόν ὡσάν κούκλα. Ἐνὸσφ ὁμως ἐμεγάλωνα, ἐπερίσσευε καὶ ἡ ἀηδία μου διὰ τὰ χαϊδεύματα τῶν γυναικῶν. Αὐτὸ προξενούσε μεγάλην θλίψιν εἰς τὴν καλὴν μου τὴν μητέρα, διότι τὸ ἐβλεπεν ἡ καὶ μὲν πὼς ἤμουν ἀνυπόμονος, πὼς δὲν ἐβλεπα τὴν ὥρα νά πετάξω ἐξω ἀπὸ τὰ χέρια της. Τὸν πατέρα μας τὸν ἐβλεπα πολὺ σπανίως· ἦταν ὑπερήφανος, αὐστηρὸς ἄνθρωπος καὶ δὲν ὠμιλοῦσε πολὺ εἰς τὸ χαρέμι. Ἐμένα ποτὲ δὲν μ’ ἐπῆρην εἰς τὴν ποδιάν του νά με χαϊδεύσῃ· θαρρεῖς πὼς μ’ ἐσυχαινόταν ὅταν μ’ ἐβλεπε με μακρὰ μαλλιά καὶ κοριτσίστικα ρούχα. Ποτὲ δὲν μ’ ἐχάρισε τίποτα, καὶ πάντοτε με ὠνόμαζε με ἐμπαιχτικά παρονόματα. Ἦταν ὁμως καὶ παλληκαρῶς ἄνθρωπος· ἀγαποῦσε πολὺ τὰ ἄλογα καὶ τὰ ὄπλα καὶ ἐπερίπαιζε τὰ γυναικίστικα πράγματα. Ἐγὼ μέσα μου τὸν ἐλάτρευα· κ’ ἐπιθυμοῦσα νά γίνω σάν ἐκεῖνον, ὠπλισμένος καβαλάρης, τόσφ θερμότερα, ὅσφ περισσότερον ἐπέμεναν νά με κρατοῦν εἰς τὸ χαρέμι!

—Τὸ βλέπω πὼς δὲν μ’ ἀγαπᾷς ἐμένα, με εἶπεν ἡ μητέρα μου μίαν ἡμέραν, ἐνῶ ἐχαίδευε τὰ μαλλιά μου. Καὶ μὲν παιδί! Δὲν τὸ ξεύρεις πὼς ὁ πατέρας ἔχει τώρα καὶ ἄλλην γυναῖκα, πὼς ἐμᾶς δὲν θέλει πιά νά μᾶς γνωρίζῃ! Ἄν πᾶς κ’ ἐσὺ μαζί του, ἐγὼ θ’ ἀποθάνω! Τὸ ξεύρεις;—Μὰ ἔχει καὶ εὐμορφὸ “ἄτι” ὁ πατέρας, εἶπα ἐγὼ τότε, ὡσάν παιδί, ἔχει καὶ χρυσὰ πιστόλια εἰς τὴν μέση, γι’ αὐτὸ ἔχει καὶ ἄλλην γυναῖκα.—Καλά, εἶπεν ἡ μητέρα μου, ὅστερα ἀφοῦ

ἐσκέφθη πολλὴν ὥρα λυπημένη. Τὸ μπαϊράμι δὲν εἶναι μακρὰ, ἀρνί μου. Ἄν θέλῃς νά μ’ ἀγαπᾷς ὅσον σ’ ἀγαπᾷ ἐγὼ, καὶ πιστόλια θὰ σὲ ἀγοράσω τότε καὶ ὅ,τι ἄλλο θελήσῃς. Δὸς με μόνον τὴν ὑπόσχεσί σου πὼς δὲν θὰ γένῃς καὶ σὺ ἀδιάφορος σάν τ’ ἄλλα σου τ’ ἀδέρφια.—Καθὼς εἶπα, θὰ ἤμην ἕως δώδεκα χρόνων παιδί, καὶ θαρρῶ πὼς ἄλλο ἀπὸ τὸ γάλα ποῦ μ’ ἐβύζαξε, τίποτε δὲν ἠμπόρεσε νά με ἀφοσιώσῃ τόσον εἰς τὴν μητέρα μου, ὅσον ἡ ὑπόσχεσις ὅτι θὰ μ’ ἐβγάλη τὰ κοριτσίστικα καὶ [θὰ] με φορέσῃ πιστόλια. Ἀγάπην—ἀγάπην ἠσθανόμην δι’ αὐτὴν ἄπειρον· καὶ μόνον δι’ αὐτὴν τὴν ἀγάπην της ἐστάθη δυνατὸν νά με ἔχουν τόσον καιρὸν μεταμορφωμένον καὶ φυλακισμένον. Ἀπὸ τὴν στιγμὴν ὁμως ποῦ με ἔδωκε νά καταλάβω, ὅτι ὁ πατέρας τὴν καταφρονεῖ πρὸς χάριν μιᾶς ἄλλης, δὲν ἤξευρα με ποῖον τρόπον νά τῆς φανερώσω τὴν ἀγάπην μου ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον. Ποτὲ δὲν ἔφευγα ἀπὸ κοντὰ της. Ποτὲ δὲν παρήκουσα τοὺς λόγους της.—Ὅταν με ἀγαπᾷς ἐσὺ, ἔλεγε πολλὰς φορὰς ἡ μητέρα μου—Θεὸς συγχωρέσοι την,—δὲν αἰσθάνομαι τὴν περιφρόνησι τῶν ἄλλων. Ἴδὲ τ’ ἀδέρφια σου, ἐπῆραν ἀπὸ τὸν πατέρα τους· δὲν ἔχουν καρδιά μέσα στὰ στήθια. Μόνον ἐσὺ ὠμοίασες ἐμένα. Ὁ Θεὸς νά σὲ δώσῃ τὴν εὐλογία του!

Τὸ μπαϊράμι δὲν ἄργησε νά ἔλθῃ, κ’ ἐγὼ εὐρέθηκα ἐξαφνα παλληκαράκι με τὸ “τιπελιδικό” μου τὸ “φέσι”, με πράσινα “τζαμεντάνια” καὶ “ποτούρια”, με χρυσοκέντητα “τοζλούκια”, καὶ κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς μητρός, με δύο μικρὰ “πιστολάκια” εἰς τὸ μεταξωτὸ μου τὸ ζωνάρι.

Ἐπῆρα νά πετάξω ἀπὸ τὴν χαρὰ μου. Πρῶτα πρῶτα ἔτρεξα νά ἀγκυλοσθῶ τὸν πατέρα μου. Τώρα πλέον δὲν θὰ με περιπαίξῃ. Τώρα θὰ τὸν ἀρέσω. Ὅσην χαρὰ εἶχα ἄλλην τόσην λύπην ἐπῆρα, ὅταν με εἶδε κ’ ἐξόνισε τὸ αὐστηρὸ του πρόσωπο, καὶ εἶπε πὼς δὲν ἤξεύρω νά περπατῶ σάν ἀγόρι!

Ἐλεγα ἄλλοτε με τὸν νοῦν μου: ἂν δὲν με ἀγαπᾷ ὁ πατέρας ἴσα με τ’ ἄλλα μου τ’ ἀδέρφια, φταῖουν τὰ κοριτσίστικα μου φορέματα. Ἐπεριμένα λοιπὸν νά με πάρῃ με τὸ καλὸ, τώρα ποῦ ἐνδύθηκα ὡσάν ἐκεῖνον, ποῦ ἐκαβαλίκευα περήφανος τὸ ἀλογάκι κ’ ἐπήγαινα εἰς τὸ σχολεῖο. Τίποτε. Πάντοτε ἐγὼ ἤμην ὁ ἀνίκανος, ὁ δειλός, ὁ συχαμερός. Ὅ,τι καὶ ἂν ἔκαμνα, πάντοτε ἔφταια. Ἐλυωνε ἡ καρδιά μου, ὅταν ἐβλεπα πὼς ὁ πατέρας με κανένα τρόπον δὲν ἠθελε νά με ἀγαπήσῃ. Καὶ ὄχι μόνον αὐτὸ. Ἐθύμωνε ὅταν ἐβλεπε πὼς ὁ μεγά-

λος ἀδελφός μου δὲν ἄφινε τὸν μεσιανὸ νὰ μὲ κακομεταχειρίζεται. Τὸ ἐναντίον, ἢ μητέρα μου ποῦ τὰ ἐμάθαινε ὅλα προσπαθοῦσε νὰ μὲ κρατήσει ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερο καιρὸν κοντὰ της εἰς τὸ χαρέμι, μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι μ' ἐδίδασκε τὸ μάθημά μου. Ἦταν ἀπὸ μεγάλη οἰκογένεια καὶ ἤξευρε γράμματα. Κ' ἐγὼ τὸ ἤθελα νὰ εἶμαι κάποτε μαζί της, διότι τὸ ἐβλεπα πὼς ἦτο δυστυχής, καὶ ὅτι εἶχε πολλὴν παρηγοριά ὅταν εἶμεθα μαζί, καὶ ἤμποροῦσε νὰ μὲ λέγη πόσες πίκρες τὴν ἐπότιζε ἢ δεύτερη γυναῖκα τοῦ ἀνδρός της. Ἡ καρδιά μου ἔσταζεν αἷμα ὅταν τὰ ἄκουα, μὰ ποτὲ δὲν ἀπεφάσισα νὰ μαλώσω μὲ κανένα, νὰ ὑπερασπισθῶ τὴν μητέρα μου διὰ τὴν ἀδικία ποῦ ὑπέφερε. Διότι ἡ μόνη μου ἐπιθυμία ἦτο νὰ μ' ἀγαπήσῃ ὁ πατέρας μου. Λοιπὸν ἔκαμνα ὅ,τι ἤξευρα πὼς τὸν εὐχαριστοῦσε, καὶ πρὸ πάντων προσπαθοῦσα νὰ εἶμαι τὸ ἕνα μὲ τὸν μεγάλο μας ἀδερφό, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ὁ γέρος πολλὴν ἀδυναμίαν. Τὸν ἔμοιαζεν ὡς τὴν τρίχα τὸν πατέρα μας, μὰ ἦταν πολὺ μαλακός, πολὺ καλόκαρδος νέος. Πολλὰς φορὰς τὸν ἄκουσα νὰ μ' ἐπαινῇ εἰς τὸν πατέρα, πολλὰς φορὰς προσπάθησε νὰ μὲ βάλῃ στὴν καρδιά του — ἐστάθηκεν ἀδύνατο. Ἐγίνα δεκαοκτῶ χρόνων παλληκάρι, ἕνα γλυκὸ λόγο δὲν ἄκουσα ἀπὸ τὰ χεῖλη του. Ἐκεῖ μιὰ μέρα ἤλθαν νὰ κληρώσουν στρατιωτάς κ' ἐβγήκεν ὁ κλῆρος τοῦ ἀδερφοῦ μου τοῦ μεγάλου.

— Χαίρω, πολὺ χαίρω, εἶπεν ὁ πατέρας, ὅταν τοῦ ἐφέραμεν τὴν εἰδησι. Ὁ Σερασκέρης εἶναι κάπως συγγενής μας, καὶ ἀφοῦ "κισμέτι" σου ἦταν νὰ γένῃς στρατιώτης, θέλω νὰ γένῃς μεγάλος εἰς τὰ στρατιωτικά. Θὰ στείλω ἕνα γράμμα εἰς τὸν Σερασκέρη καὶ θὰ κάμῃς καθὼς σὲ παραγγείλω.

Ὁ ἀδελφός μου ἔχασε τὴν θωριά του, καὶ καθὼς ἔστεκε μὲ σταυρωμένα χέρια ἐμπρὸς του, ἔτρεμε σὰν τὸ φύλλο. Ὁ πατέρας, καθὼς εἶπα, τὸν ἀγαποῦσε περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους, μὰ ἦταν αὐστηρὸς, σκληρὸς ἄνθρωπος· ἐκεῖνο ποῦ ἤθελε, ἔπρεπε νὰ γίνῃ.

— Δὲν εἶναι τίποτε γιὰ νὰ φοβηθῇ κανεὶς, ἐξακολουθοῦσε νὰ λέγῃ ὁ πατέρας, ὅσον εἶναι γραφτὸ του ν' ἀποθάνῃ μὲ τὸ μολύβι, εἰς τῆς θάλασσας τὸν πάτο νὰ κρυφθῇ, πάλι μὲ τὸ μολύβι ὅ' ἀποθάνῃ. Ἀκούω ἔξω βροντᾶ τὸ τουμπελέκι — οἱ νεοσύλλεκτοι μαζεύονται γιὰ νὰ διασκεδάσουν— ἀιντε, πῆγαινε ναύρης τοὺς συντρόφους σου.

Ὁ ἴδρωρ ἔσταζε ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ ἀδερφοῦ μου, τὰ μάτια του ἦταν βαθεῖα σκοτιδιασμένα. Ὁ πατέρας δὲν ἐγύρισε νὰ τὸν

ἰδῆ. Ἄν δὲν ἐπρόφθανα νὰ βάλω τὸ χέρι μου ἀποκάτω στὴν μασχάλῃ του, νὰ τὸν κρατήσω, θὰ ἔπεφτε λιποθυμισμένος ἐκεῖ πέρα. Ὁ πατέρας ἐγύρισε τὸ πρόσωπό του ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἐσηκώθηκεν ἀπὸ τὸ "μεντέρι", καὶ χωρὶς νὰ προσθέσῃ τίποτε, χωρὶς νὰ καλονυχτίσῃ, ἐπῆγεν εἰς τὸ χαρέμι. Ἄλλη φορὰ ποτὲ δὲν εἶχε πάγει τόσο ἐνωρίς εἰς τὸ χαρέμι.

Ἦταν ἐπάνω-κάτω δειλινὸ· τὰ "τουμπελέκια" ἔρχονταν ὀλονὲν κοντῆτερα· φωνὲς ἀκούονταν: «Πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ Σουλτάνου!»· βιολιά καὶ λαγοῦτα ἀκούσθησαν ἔξω ἀπὸ τὴν θύραν μας — ἤρχονταν νὰ τὸν πάρουν. Ὁ ἀδελφός μου ἐχύθη εἰς τὸν λαιμό μου, ἔκρυψε τὸ πρόσωπό του εἰς τὰ στήθια μου, καὶ μὲ κάτι κλάμματα ποῦ ἐρράγιζαν τὴν καρδιά σου, μὲ μιὰ φωνὴ βαθεῖα βαθεῖα καὶ ἀπελπισμένη: — Δὲν πηγαίνω! εἶπεν. Θὰ μὲ σκοτώσουν εἰς τὸν πόλεμο. Δὲν βαστῶ νὰ πάγω!

— Μὴν ἀπελπίζεσαι, τοῦ εἶπα, ἀφέντη μου· εἶναι καιρὸς ἀκόμη ἔως ὅτου νὰ πᾶς· ὁ πατέρας μπορεῖ ἀκόμη νὰ σ' ἐξαγοράσῃ· καὶ ἂν δὲν τὸ κάμῃ, ἐγὼ πηγαίνω εἰς τὸν τόπο σου. Μὴ φοβάσαι!

Ὁ θόρυβος ἐφθασεν ἐπάνω στὴν σκάλα· τὸ πράσινο "μπαϊράκι", ἢ σημαία τῆς στρατολογίας, ἐφάνηκεν ἐμπρὸς. Οἱ νεοσύλλεκτοι κατόπιν. Μερικοὶ ἦσαν μεθυσμένοι ἀπὸ κρασί καὶ ἀφιόνι· μερικοὶ ἦσαν μεθυσμένοι χωρὶς νὰ ἔπιαν τίποτε. Ὅλοι ὁμως ἐφαίνονταν χαρούμενοι, καὶ ἄς μὴν ἦσαν καθόλου.

— Ἐλα, ἀδελφὲ Χασάνη, ἐφώναξεν ὁ σηματοφόρος, ἕνας κοντὸς καὶ χονδρὸς κακῆς διαγωγῆς ἄνθρωπος. Ἡ Βασιλεία μᾶς δίδει ὀχτὼ μέρες διορία, νὰ χαροῦμε ὅπως θέλουμε, πρὶν ἐμβουμὲ στ' "ἀσκέρι". Ἐλα. Καὶ σὰν ἔχῃς στὸ μάτι καμμιάν εὐμορφὴ ρωμιά καὶ σὰν ἔχῃς κανένα ἀπὸ τοὺς γκιαούρηδες "καρίζι" — ἔλα· νὰ καιρὸς τώρα νὰ βγάλῃς τὸ "ἄχτι" σου. Ὅ,τι κι ἂν κάνῃ κανεὶς τώρα, ὅλα σχαρμεμένα.

Ὁ καῦμένος ἀδελφός μου! ἔμοιαζε τὸν πατέρα μου στὴν ὄψι, σκληρὸς καὶ ἄγριος ἀπ' ἔξω, καὶ κανένας δὲν ἐπίστευε πόσο μαλακός, πόσο ἡμερος ἦταν στὴν καρδιά. Καὶ ἤρχονταν νὰ τὸν πάρουν ἀρχηγὸ τους διὰ δαρμὸς καὶ σκοτωμούς, διὰ κλεψιῆς καὶ μπερμπαντιῆς ποῦ ἐλογάριαζαν νὰ κάμουν!

Τὰ βιολιά ἐπαίζαν κάτω εἰς τὸ κατώγι· οἱ δοῦλοι ἐμαζεῦθησαν ὅλοι μέσα στὴν σάλα· ὁ ἀδελφός μου ἦταν κίτρινος σὰν τὸ κερὶ. Ὁ "μπαριακτάρης" τὸν πῆρε καὶ τὸν μίλησε ἰδιαίτερος. Ἄν ἦ-

μουν ἐγώ, ποτέ δὲν θά μ' ἐπαιρναν μαζί τους. Μά ὁ ἀδελφός μου δὲν εἶχε θέλησι. Σὰν τοὺς εἶδε ὅλους μὲ τόση ψευτοπαλληκαριά, παραδόθηκε θαρρεῖς εἰς τὴν προαίρεσί τους. Ἐκρέμασε τὸ κεφάλι του καὶ τοὺς ἀκολούθησε. Δὲν πειράζει, εἶπα μέσα μου, ἄς πάγη μαζί τους νὰ διασκεδάσῃ. Θὰ πάρῃ θάρρος. Ἄφου τὸ θέλει ὁ πατέρας, δὲν εἶναι τρόπος νὰ μὴν πάγῃ στρατιώτης. Ἐκείνη τὴν νύκτα δὲν ἤλθε νὰ κοιμηθῇ στὸ σπίτι· κ' ἐπειδὴ ἐπρόφθασε κ' ἔφυγε καὶ ὁ ἄλλος ἀδελφός μου μαζί τους, ἐγὼ ὁ μικρότερος ἔπρεπε νὰ μὴ λείψω ἀπὸ τὸ "σελαμλίκι". Τὰ τύμπανα βροντοῦσαν ὅλη νύκτα, καὶ δυὸ φορὲς ἔστειλα νὰ ἐξετάσουν οἱ δοῦλοι μὴν τύχη καὶ τὸν ἐμέθυσαν ἄσχημα. Δὲν εἶχε τίποτε ὡς τὰ μεσάνυχτα.

Τὸ πρωὶ πρωὶ ἐβγήκα νὰ πάγω νὰ τὸν πάρω, γιατί ἔνοιωσα τὸν ἄλλον ἀδελφό μου ποὺ ἤλθε μόνος καὶ ἐπλάγιασεν εἰς τὸ κρεβάτι. Δὲν ἐπῆγα πολὺ μακρῶς, νὰ ὁ "Μπαριακτάρης", μὲ πεντέξη νεοσυλλέκτους καταπόδι του, μὲ κρεμασμένα κεφάλια καὶ «αὐτὸς ὁ τοῖχος δικός μου!», «αὐτὸς ὁ τοῖχος δικός σου!». Τόσῳ μεθυσμένοι ἦσαν.

— Ποῦ εἶναι Χασάν ὁ ἀδελφός μου; τὸν ἠρώτησα.

— Ἐπῆγε στὸ διάβολο! ἐμούγκρισεν ἐκεῖνος, βραχνὰ βραχνὰ. Ἄφησε τὰ συντρόφια του κ' ἐπῆγε στὸ διάβολο!

Ἐτοιμαζόμενη νὰ προχωρήσω, ὅταν εἶδα τὸν δοῦλο ἐνὸς πλουσίου νέου.

— Ὁ ἀδελφός μου ψὲς τὸ βράδυ ἦταν μὲ τὸν ἀφέντη σου, τοῦ λέγω· ξέρεις ποῦ εἶναι τώρα;

— Πάλε μ' ἐκείνον εἶναι, ἀπήντησεν αὐτὸς κ' ἔκλεισε πονηρὰ τὸ ἕνα μάτι.

— Μά ποῦ εἶναι; Στὸ κονάκι σας;

— Θεὸς φυλάξοι! λέγει αὐτός, τέτοια φτερουγιασμένα πουλιά μὲς 'στὸ κλουβὶ τί θέλουν;

— Δὲν ἔχω διάθεσι ν' ἀκούω τὲς συχαμάρες σου, τοῦ λέγω τότε. Ξεύρεις νὰ μὲ πῆς τί ἔγινε ὁ ἀδελφός μου;

— Ξεύρω, εἶπεν ἐκεῖνος τότε μὲ αὐθάδεια. Ἔγινε λιπόστρατος.

Δὲν ἐπρόφθασε νὰ πῆ τὴν λέξι, τὸν ἀρπάξω ἀπὸ τὸ καρῦδι τοῦ λαίμου μὲ τόσην δύναμι, ὅπου τὰ μάτια του ἐβγήκαν σὰν αἰγὰ ἀπὸ τὴν θέσιν τους.

— Σκύλλε, τοῦ εἶπα, πάρε πίσω αὐτὴν τὴν βλαστημιὰ, εἰδεμὴ σὲ παίρνω τὴν ζωὴ σου!

— Ἀμάν! ἀμάν! ἐβόγγησεν ἐκεῖνος μισοπνιγμένος· ἄφησέ με

καὶ δὲν τὸ λέγω. Δὲν τὸ εἶπα κανενὸς ἄλλου.

— Ἐλα ἐδῶ, ἄθλιε, τοῦ εἶπα τότε, καὶ τὸν ἔσυρα μέσα εἰς τὸ σπίτι.

— Ἐγὼ δὲν φταίγω τίποτε, εἶπεν· εἶμαι δοῦλος κ' ἔκαμα ὅ,τι μ' ἐπρόσταξαν· ἐτοίμασα τ' ἄλογα καὶ τοὺς ἐφύλαγα ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό· τ' ἄλλα τὰ χρειάζουμενα τὰ ἔφερε ὅλα ὁ ἀδελφός σου ὁ δεύτερος. Δὲν σὲ τὸ εἶπε ποῦ τὸν ἐβοήθησε νὰ φύγῃ; θὰ ἦτανε δυὸ ὥρες περασμένα τὰ μεσάνυχτα ποῦ τοὺς ἐδώκαμε δρόμο.

Τοῦ ἔκλεισα ἕνα φλουρί στὸ χέρι, καὶ — Κύτταξε καλά, τοῦ εἶπα, ἂν μάθω πὼς ἐφλυάρησες τίποτε — σ' ἔχω σκοτωμένο!

Ἐγὼ ἀπὸ δυὸ τρεῖς ὥρες ἐστεκόμουν ἐμπρὸς εἰς τὸ στρατιωτικὸν συμβούλιον καὶ ἔδίδα προφορικὴν ὁμολογίαν: «Ἐπειδὴ ὁ μεγαλύτερός μου ἀδελφός εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τὴν οἰκογένειάν μας, ἔρχομαι ἐγὼ νὰ τὸν ἀντικαταστήσω κατὰ τὸ δικαίωμα τὸ ὅποιον μὲ δίδει ὁ νόμος καὶ ἡ συνήθεια τοῦ τόπου».

Ἡ ὑπόληψις τῆς οἰκογενείας μας ἦτο μεγάλη, ὁ πατέρας μου, ἐὰν ἤθελε, ἤμποροῦσε νὰ τὸν ἐξαγοράσῃ τὸν ἀδελφό μου. Τὸ συμβούλιο λοιπὸν δὲν ἐψιλολόγησε πολλὰ πράγματα· ὁ γραμματεὺς ἔσβυσε τὸ ὄνομα τοῦ Χασάν καὶ ἔγραψε τὸ ἰδικό μου. Ἐδώκα τὸν ὄρκον εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ τὴν σημαίαν, καὶ ἐσκεπτόμουν καθὼς ἔβγαίνα τὴν θύρα μὲ τί τρόπο ν' ἀναφέρω τὸ πρᾶγμα στὸν πατέρα μου. Ὁ γέρος ἦταν φιλότιμος, ὑπερήφανος, ἰδιότροπος ἄνθρωπος· ἐμπρὸς εἰς τὴν ὑπόληψίν του τὴν ζωὴ δὲν εἶχε τίποτε. Στὸ κόσμου τὰ μάτια τὴν ἔσωσα τὴν ὑπόληψί μας· κανεὶς δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ εἶπῃ τὸν ἀδελφό μου λιπόστρατον, ἀφοῦ ἐγὼ ἦμην ὁ νεοσύλλεκτος. Ἄλλὰ ὁ πατέρας; ὁ πατέρας ἐλογάριαζε τὰ πράγματα μὲ τὸν ἰδικό του τὸν τρόπο — πὼς θὰ τὸ εὔρη ἄρά γε αὐτὸ ποῦ ἔγινε;

Ἐκεῖ ποῦ εἶχ' αὐτὰ στὸν νοῦν μου κ' ἐκαταίβαινα τὴν σκάλα, νὰ ἕνας ταχυδρόμος ὤρμησε μέσα στὴν αὐλὴ τοῦ διοικητηρίου. Τὸ ἄλογό του ἔπλεεν εἰς τὸν ἴδρω, — Βασιλικὸ διάταγμα: Οἱ νεοσύλλεκτοι νὰ ξεκινήσουν αὐτὴν τὴν στιγμὴ διὰ τὴν Ἀδριανούπολι. Μ' ἐφώναζαν ὀπίσω καὶ μὲ κράτησαν, καὶ ἔστειλαν νὰ συναθροίσουν καὶ τοὺς ἄλλους.

Τότε δὲν ἤξευρα ἀκόμη τ' εἶν' ὁ στρατιώτης· ἕνα λεπτὸ, τοὺς παρεκάλεσα, νὰ πεταχθῶ, ν' ἀφήσω τῆς μητέρας μου ὑγιάν — ἀδύνατον. Ὅλων τὰ πρόσωπα ἦταν σοβαρά· ὁ ἀξιωματικὸς ποῦ ἤλθε διὰ τὴν κλήρωσι — Θεὸς νὰ σὲ φυλάξῃ! Ὁ ταχυδρόμος ἤρχετο ἀπὸ

τὴν πρωτεύουσα· τὸν ἠρώτησαν τὰ νέα· εἰς ὀλίγην ὥρα τᾶμαθεν ὁ κόσμος· τὸ κράτος ἔχει πόλεμο μετὰ τὴν Ρουσσία — ἦταν ὁ πόλεμος τῆς Κριμαίας ὅπου ἄρχισε.

Μετὰ τὸν κατάλογο στὸ χέρι, ὁ χιλίαρχος ἐμάνδριζ' ἕναν ἕναν νεοσύλλητο μέσα εἰς ἕνα "ἄχοῦρι"· ἐμένα με εἶχαν βάλει αὐτοῦ μέσα πρῶτο πρῶτο. Ἐνόμιζες πῶς τοῦ ἐσκότωσε κανεὶς ἀπὸ ἐμᾶς τὸν πατέρα του· μετέτοιον τρόπο μᾶς ἐκύτταζε. Ὅσο τὸν συλλογιόμαί τώρα, θαρρῶ πῶς δὲν ἐχθρευθήκα, δὲν ἤμπορῶ νὰ ἐχθρευθῶ κανένας εἰς τὸν κόσμον περισσότερο ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν κακοῦργο!

— Μιά στιγμή! Μισή στιγμή! Ἐδῶ εἶναι ζωὴ ἢ θάνατος. Ὅποιος πηγαίνει δὲν ἤξεύρει ἂν θά γυρίσῃ πίσω. Μία στιγμή γιὰ νὰ φιλήσω τὸ χεράκι τῆς μητέρας μου, νὰ πάρω τὴν εὐχὴ τῆς!

— Ἀδύνατον! Ἀδύνατον!

Ὅταν μᾶς ἐβγαλαν εἰς τὴν αὐλὴν διὰ ν' ἀναχωρήσωμεν, διέκρινα τὸν δευτερό μου ἀδελφόν, μέσα εἰς τὸ πλῆθος ποῦ ἦλθε ν' ἀποχαιρετήσῃ τοὺς ἰδιοὺς του. Δὲν ἤξευρε τί ἔκαμα ἐγὼ εἰς τὸ μεταξύ, καὶ ἀποροῦσε πῶς ἐστέκουμουν εἰς τὴν σειρὰ μετὰ τοὺς νεοσυλλέκτους.

— Ὁ πατέρας — εἶπε, σὺν ἦλθε κοντά μου — μ' ἔδωκεν ἕνα γράμμα κ' ἕνα πουγγί νὰ τὰ δώσω τοῦ Χασάνη· με παρήγγειλε νὰ τοῦ εἰπῶ πῶς τὸν στέλλει τὴν εὐχὴ ἀπὸ τὴν μέση τῆς καρδιάς του, νὰ φανῇ ἄξιον παιδί του, νὰ μὴ τὸν ντροπιάσῃ. Ἦθελε νὰ ἔλθῃ καὶ ὁ ἴδιος νὰ τὸν ἀποχαιρετήσῃ μὰ τὸ πρᾶγμα ἦλθε πολὺ ἔξαφνα καὶ φοβήθηκε μὴ δὲν βαστάξῃ ἡ καρδιά του καὶ πῆ ὁ κόσμος πῶς ἐλυπήθηκε γιὰ τὸ παιδί του πάγει στρατιώτης. Ποῦ εἶναι ὁ Χασάνης;

— Ἐσὺ ξεῦρεις πολὺ καλά πῶς ὁ ἐφέντης ὁ ἀδελφός μου εἶναι ἐκεῖ ποῦ δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι, εἶπα ἐγὼ τότε, καὶ εἶναι μετὰ τὴν σύμπραξί σου. Ἀλλά, καθὼς βλέπεις, ἡ θέσις του δὲν εἶναι ἄδεια. Καὶ ἂν θέλῃς νὰ μὴν εὖρης αὐτὴν τὴν φορὰ τὸν μελᾶ σου διὰ τὴν ἀτιμὴ χάρι ποῦ τοῦ ἔκαμες, ἄκουσε τί θὰ σὲ εἰπῶ. Οἱ χωροφύλακες θὰ σταλοῦν κατόπι εἰς τοὺς λιποτάκτας μετὰ ἀστυρήν διαταγὴν νὰ τοὺς πιάσουν. Ἐσὺ ποῦ ξεῦρεις τὸ καταφύγιόν τους, τρέξε νὰ σώσῃς τὸν ἀδελφόν μας. Δὲν ἤξεύρει κανεὶς πῶς εἶναι λιπόστρατος· διότι ἐγὼ, πρὶν ζητηθῆ ἐκεῖνος, ἔδωκα "τακρίρι" καὶ ἔγινα δεκτός, καθὼς με βλέπεις, εἰς ἀντικατάστασίν του.

Εἶπέ του λοιπὸν νὰ γυρίσῃ ἀμέσως ὀπίσω, μὴν τύχῃ καὶ μαθευθῇ ὅτι ἐφυγε διὰ νὰ γλυτώσῃ, καὶ μὴ προσβληθῇ ἢ φιλοτιμία τῆς οἰκο-

γενείας μας. Εἰς τὸν πατέρα νὰ πῆς πῶς φιλῶ τὸ χέρι του μετὰ δάκρυα, καὶ παρακαλῶ νὰ με δώσῃ τὴν εὐχὴ του· εἶπέ του, ἐγὼ ἐπαρεκάλεσα τὸν Χασάνη νὰ με ἀφήσῃ νὰ πάγω εἰς τὴν θέσι του. Ἦξευρα πῶς τὸν ἀγαπᾷ ὁ πατέρας, καὶ δὲν ἤθελα νὰ τὸν στερηθῇ στὰ γηρατεία του.

Αὐτὰ ἐπρόφρασα καὶ τοῦ εἶπα, ὅταν ἔξαφνα ἐσήμανεν ἡ τρομπέττα. Τὰ δυὸ τ' ἀδέρφια ἀγκαλιασθήκαμε μετὰ δάκρυα στὰ μάτια — ποῖός ἤξεύρει ἂν θά ξαναϊδωθοῦμε! — ἡ τρομπέττα ἐσήμανεν ἀκόμη μιὰ φορὰ, οἱ ἀξιωματικοὶ ἐκαβαλίκευσαν.

— Πάρε αὐτὸ τὸ δαχτυλίδι, εἶπα, καὶ δός το τῆς μητέρας μου. Πῶς ἤθελα νὰ ἦτανε καμμιά φτωγὴ γυναίκα, ὡσὰν αὐτὲς ποῦ ἀγκαλιάζουν τὰ παιδιά τους ἐδῶ μέσα εἰς τὸν κόσμον, διὰ νὰ ἠμποροῦσα νὰ τὴν ἐβλεπα ἀκόμη μιὰ φορὰ πρὶν ἀναχωρήσω, ν' ἀκούσω μιὰν εὐχὴ ἀπὸ τὰ χεῖλιά της τὰ ἅγια. Μὰ ἐκεῖνὴ εἶναι χανούμισσα, μεγάλου μπέθ θυγατέρα, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐβγῆ ἀπὸ τὸ χαρέμι, κ' ἐμένα δὲν μ' ἀφήκαν! Δός της τὸ δαχτυλίδι! Ὅταν θωρῆ τὴν διαμαντόπετρα ὅπου ἀστράφτει ἀνάμεσα στὸ μάλαμα, ἄς με θυμᾶται, ἄς θαρρῆ πῶς βλέπει τὸ παιδί της.

Ἡ τρομπέττα ἐσήμανε τρίτη φορὰ. Ἐμπρὸς εἰς τὴν αὐλόθυρα ἕνας "ἱμάμης" ἔσφαξ' ἕνα πρόβατο, καὶ ἐχύθηκε τὸ αἷμα εἰς τὸν δρόμον μας· ὕστερα ἐσήκωσε τὰ χεῖρια νὰ προσευχηθῇ μέσ' στὴν καρδιά του καὶ νὰ μᾶς εὐλογήσῃ. Μέσα στὴν νεκρικὴ σιγῇ, ἀκούστηκε τὸ τουμπελέκι ἔξαφνα γοργὸ γοργὸ καὶ ἄγριο, ὑψώθηκε ἡ πράσινη σημαία, καὶ ὅλοι ἐφωνάξαμε μετὰ τὴν καρδιά μας: Πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ Σουλτάνου!

* * *

Ἔτσι ἐμβῆκα ἐγὼ ποῦ με βλέπεις εἰς τὰ στρατιωτικά. Ἀλήθεια πῶς τὰ εὗρηκα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅχι καθὼς τὰ ἐφανταζόμενον· ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ με εἰπῇ πῶς παραμέλησά ποτε τὸ χρέος μου. Ὡς καὶ ὁ χιλίαρχος ὅστις μᾶς ἐστρατολόγησε, ἄνθρωπος σὲ λέγω, ποῦ νὰ ἐπιανες τὴν μύτη του, θὰ ἔσταζε φαρμάκι, ὡς κ' ἐκεῖνος ὕστερ' ἀπὸ δύο τρεῖς ἡμέρας δρόμον ἤρχισε νὰ με καλοκυττάξῃ. Δὲν θέλω νὰ σὲ εἰπῶ ἕνα πρὸς ἕνα ὅσα ἦλθαν στὸ κεφάλι μου τόσον καιρὸ ὅπου διήρκεσεν ὁ πόλεμος τῆς Κριμαίας. Τοὺς κόπους καὶ τὰς στερήσεις καὶ τὰς κακουχίας τὰς ἔχω κάμει "χαλάλι" εἰς τὸν ἀφέντη μου τὸν Σουλτάνον, χαλάλι καὶ τὸ αἷμα ὅσον μοῦ ἐχύθηκε

ἐμπρός εἰς τὴν Σιλίστριαν· χαλάλι τοῦ τὸ ἔκαμα, καθὼς κάμν' ἢ μίαν στὸ τέκνο της χαλάλι τὸ γάλα ποῦ τὸ βύζαξε. Ἐνα πρᾶγμα μόνον μοῦ ἐκάθησε σάν πέτρα στὴν καρδιά — ἦταν τὸ πρῶτο πρῶτο ποῦ μ' ἐπύκρνε — αὐτὸ δὲν ἤμπορῶ νὰ τὸ ξεχάσω. Ἄφου δηλαδὴ ἐδιώξαμε τοὺς Ρούσσους ἀπὸ τὴν Σιλίστρια, εὐρέθηκε πὼς εἶχα μιὰ κακιὰ πληγῆ, ἢ ὅποια δὲν ἤμποροῦσε νὰ γιαιτρευθῆ μονάχη καθὼς μοῦ ἐγιατρεύθηκαν οἱ ἄλλες. Μ' ἐσήκωσαν λοιπὸν δυὸ νομάτοι καὶ μ' ἐπήγαν μέσα εἰς τὸ φρούριο, εἰς τὸ νοσοκομεῖο. Πρέπει νὰ ἔχασα πάρα πολὺ αἷμα, διότι ἐλιγοθύμησα, καὶ πολλὰς ἡμέρας δὲν ἤμουν εἰς τὸν ἑαυτὸ μου. Ὅταν ἄρχισα κομμάτι νὰ αἰσθάνωμαι καὶ νὰ καταλαβαίνω τί ὀμιλοῦν τριγύρω μου, ἀκούω ν' ἀναφέρεται συχνὰ πικρὰ τὸ ὄνομά μου εἰς τὰ στόματα δυὸ τριῶν ποῦ κάθονταν ἐκεῖ κοντὰ μου. Προσέχω μὲ τὸν νοῦ καλλίτερα — ἦταν μιὰ ἱστορία: τὸ πὼς ἐγὼ ἐπύκρνα τὴν πληγῆ διὰ νὰ γλυτώσω τὴν σημαία μου ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ, ὕστερ' ἀφου ἔπεσαν ὁ σημαιοφόρος καὶ ὁ χλωμὸς χιλίαρχος μᾶς ἄφησε περικυκλωμένους ἀπὸ τὸν ἐχθρὸ κ' ἔφυγε. Θαρρῶ πὼς ἐγιατρεύθηκ' ἀπ' ἐκείνη τὴν στιγμὴ μόνον μὲ τὴν ἱστορία ὅπου ἄκουσα παρὰ μὲ τὰς ἀλοιφὰς καὶ μὲ τοὺς ἐπιδέσμους. Καλλίτερα ν' ἀπέθνησκα τότε μ' ἐκείνην ἐκεῖ τὴν εὐχαρίστησι! Ἐνας ἰατρός — θαρρῶ πὼς ἦταν φράγκος — μ' ἔδωκε νὰ ἐννοήσω πὼς ἔγραψαν εἰς τὸν ἀφέντη μας τὸν Σουλτάνο καὶ θὰ μὲ βάλη ἕνα παράσημο ἐπάνω στὴν πληγῆ μου, ἅμα γίνω καλά καὶ σηκωθῶ, διότι εἶμαι καλὸ παλληκάρι. Μὰ ὄλ' αὐτὰ θαρρεῖς ποῦ ἦτανε γελάσματα διὰ νὰ γιαιτρευθῶ μιὰν ὥρα γρηγορώτερα.

Ὅταν ἐθεραπεύθη ἡ πληγῆ μου κ' ἐβγήκα ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο, βλέπω τὸν κίτρινο χιλίαρχο τὸν λιποτάκτη — ποῦ νὰ τὸν γνωρίσω! Τὸν ἐπροβίβασεν ὁ Σερασκέρης τρεῖς βαθμοὺς καὶ τὸν ἐκρέμασαν ἕνα τρανὸ παράσημο, διότι ἔσωσε τὴν σημαία μὲς ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν! Μόλις μ' ἀνεγνώρισε, μὲ γενεὺει νὰ τὸν πλησιάσω.

— Σήμερα, εἶπε, πηγαίνει ἐν' ἀπόσπασμα εἰς τὸ Βαλκάνι νὰ κτίσῃ ὀχυρώματα· θὰ πᾶς καὶ σὺ μαζί νὰ σκάφτης καὶ νὰ κουβαλᾷς χῶμα! Ἄνιτε νὰ μὴ σὲ ἴδουν τὰ μάτια μου ἄλλη φορὰ δῶ πέρα.

Αὐτὴ ἦτον ἡ ἀνταμοιβὴ καὶ τὸ παράσημό μου!

Ὁ φράγκος ὁ γιαιτρός μὲ τὸ φανέρωσε. Οἱ τρεῖς βαθμοὶ προβιβασμὸς καὶ τὸ παράσημο ἐστάλθηκαν ἀπὸ τὸν Σουλτάνο τὸν ἀφέντη μας διὰ τὸν ὅστις ἔσωσε τὴν σημαίαν του ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ. Μὰ ὁ φαρμακίερης ἐκεῖνος ὁ χιλίαρχος ἦταν συγγενὴς μὲ μιὰν εὐ-

νοουμένη τοῦ Σερασκέρη, καὶ ὄχι μόνον ὡς λιποτάκτης δὲν ἐτιμωρήθη, ἀλλὰ καὶ ἐπαρασημοφορήθη καὶ ἐπροβιβάσθη! μὲ τὸ αἷμα, ποῦ ἔχυσα ἐγὼ, τὴν ὥρα ποῦ ἐκεῖνος ἔφυγε!

Ἐνόσω ἤμουν ἄρρωστος ἐλογάριαζα νὰ γράψω στὸν πατέρα μου πὼς κάτι τι κατάρθωσα κ' ἐγὼ στὸν πόλεμο, καὶ ἤμουν βέβαιος πὼς θὰ ἐφρόντιζε διὰ τὴν προαγωγὴν μου, τώρα κἂν. Ἦταν ἄνθρωπος ποῦ ἀγαποῦσε τὴν ἀνδρεία καὶ τὸ θάρρος· ὁ Σερασκέρης ἦτο συγγενὴς μας πάντοτε, καὶ ὅ,τι ὑπεσχέθη ὁ πατέρας εἰς τὸν μεγαλιερό μου ἀδελφὸ, ὅταν ἐκκληρώθη, ἤμποροῦσε τώρα νὰ τὸ κάμη δι' ἐμέ. Μὰ ὅταν ἔμαθα τί θὰ εἶπῃ νὰ ἔχης συγγενὴ τὸν Σερασκέρη, εἶπα μέσα μου ἄς λείψῃ! Καλλίτερα νὰ κάμνω πρῶτος τὸ καθῆκόν μου εἰς τὴν γραμμὴ, διότι ἤξεύρω πὼς κανεὶς δὲν θὰ μὲ προστατεύσῃ ἄλλος ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ τὸ "κισμέτι" μου, παρὰ νὰ ἔχω τέτοια προστασία. Ποιὸς ἤξευρε; ἤμπορεῖ μέσα εἰς τὸν κίνδυνο τῆς μάχης νὰ μοῦ τὸ φέρῃ ὁ διάβολος στὸν νοῦ, πὼς ἔχω συγγενὴ τὸν Σερασκέρη, καὶ νὰ προδώσω τὸ καθῆκόν μου, νὰ γίνω λιποτάκτης! Καὶ ὕστερ' ἀπ' αὐτὸ, ἤμπορεῖ ὁ Σερασκέρης νὰ διατάξῃ τὸ παράσημο καὶ τὰ γαλόνια δι' ἐμένα τὸν συγγενὴ του, ἐνῶ τὸ παλληκάρι ὅπου ἔσωσε τοῦ κράτους τὴν τιμὴ καὶ τὴν σημαία τῆς θρησκείας, ὄχι μόνον χωρὶς ἀνταμοιβὴ θὰ μείνῃ διὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ καταφρόνησι θὰ ὑποφέρει, καλὴ ὥρα σάν ἐμένα, ποῦ πῆραν τὸ σπαθὶ καὶ τὸ ντουφέκι ἀπὸ τὸ χέρι μου καὶ μ' ἔδωκαν ἕνα κοφίνι κ' ἕνα φκιάρ! Ὅχι! ξεύρω πόσο φαρμακερὴ πικράδα εἶναι σ' αὐτὴ τὴν ἀδικία μέσα. Δὲν θέλω νὰ τὴν πιῇ κανένας ἄλλος! Ἄν εἶναι γιὰ νὰ πάγω ἐμπρός, θέλω νὰ πάγω διὰ τὴν ἀξία μου, καὶ ὄχι ἀπὸ εὐνοια καὶ προστασία. Τέτοιοι συλλογισμοὶ μ' ἐμπόδισαν νὰ γράψω τότε στὸν πατέρα μου. Κάλιο νὰ εἶχα γράψῃ! Ποιὸς ἤξευρε; Θὰ ἐπαιρναν τοῦλάχιστον μιὰν εἰδησι πὼς εἶμαι ζωντανός. Διότι ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ καὶ ὕστερα, τόσον ἀνάποδα μοῦ ἤλθαν ὄλα, ὥστε δὲν ἐστάθη δυνατόν νὰ στείλω ἕνα γράμμα στὴν πατρίδα μου.

Ἐφτά σωστὰ χρονάκια ὑπῆρέτησα τὸν βασιλέα τότε, ἐφτά παράδες στὸ κεμέρι μου δὲν εἶχα, ὅταν μ' ἔδωσαν τὴν ἀδεία νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὸ σπίτι μου. Καὶ δὲν τὸ λέγω αὐτὸ ἀπὸ παράπονο. Ἐμεῖς καὶ οἱ ἰδικοὶ μας, ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία μας, εἶναι κτήμα τοῦ ἀφέντη μας τοῦ Σουλτάνου καὶ εἶναι χαῖρι καὶ εὐτυχία ὅταν ἐξοδεύονται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του. Μὰ ὁ Σουλτάνος ἀπὸ ἔλεος καὶ εὐσπλαγχνία διὰ τὸν λαόν του, διέταξε διὰ τὸν κάθε στρατιώτη, καθὼς τὸν παίρ-

νει διά τὸ ντοβλέτι ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ του, ἔτσι νὰ τὸν γυρίζη πάλιν ὀπίσω καὶ τὸν ἀφίνη εἰς τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ του. Ἐμένα πού μ' ἀφήκανε γυμνὸ σχεδὸν καὶ ἀνυπόδητο, δῶδεκα ἡμερῶν δρόμο μακρὰν ἀπὸ τὸν τόπο μου, τί ἤθελες νὰ κάμω;

Δὲν θέλω νὰ σὲ εἰπῶ τὸ τί ὑπέφερα ἕως νὰ φθάσω εἰς τὸ σπίτι μας. Τρεῖς τέσσαρες φορὲς μόνον μ' ἐφυλάκισαν αὐτὰ τὰ κνώδαλα οἱ ὑπάλληλοι τῆς βασιλείας, γιατί δὲν ἤξευραν νὰ διαβάσουν τὸ χαρτί ὅπου κρατοῦσα εἰς τὸ χέρι μου καὶ μ' ἐπαιρναν διὰ κλέφτη τρεῖς τέσσαρες φορὲς ἐδοκίμασαν νὰ με σκοτώσουν ὡς κατὰσκοπον. Ἐπὶ τέλους ἐγώ, ὁ ὁποῖος ἐπήγα τόσον ὑπερήφανος, τόσον ἀφωσιωμένος καὶ με τόσες χρυσὲς ἐλπίδες εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἐγύριζα ταπεινωμένος, περιφρονημένος εἰς τὸν τόπο μου, ὄχι με τὸ παράσημο πού ἀξιώθηκα μέσα εἰς τὴν φωτιὰ τῆς μάχης, ἀλλὰ με τὲς πληγὰς εἰς τὸ στήθος καὶ με τὸν "τρουβᾶ" τοῦ ζητιάνου εἰς τὴν ἀμασχάλη! Αὐτὰ βέβαια δὲν θὰ ἤθελε ποτὲ ὁ ἀφέντης μου ὁ Σουλτάνος καὶ δὲν ἤμουν ἐγὼ ὑπόχρεως νὰ τὰ ὑποφέρω. Καὶ ὁμως... ἄμποτε νὰ ἦταν μόνον αὐτὴ ἡ δυστυχία!

"Ὅταν ἐμβῆκα εἰς τὴν αὐλὴν μας, κανένας δὲν μ' ἐγνώρισε· μὰ πιστευσέ με, μήτ' ἐγὼ ἐγνώρισα κανένα, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ κτίρια ἐγιναν ἀγνώριστα. Εἰς τὰ δικά μου χρόνια, ὅπου καὶ ἂν ἐγύριζες τὸ βλέμμα σου, θὰ σ' ἔλεγαν τὰ πράγματα πού βλέπεις, πὼς ἐδῶ μέσα προστάζει ἕνας αὐστηρὸς ἀφέντης, ἕνας ὅστις ἀγαπᾷ τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐμορφίαν καὶ τὴν ἡσυχίαν. Κάθε ἄλλο πρᾶγμα τώρα. Ἡ βρῦσις μέσα στὴν αὐλὴν ἐστείρευσε· τῆς θύρας τὰ κρικέλια ἐκοκκίνισαν ἀπὸ τὴν σκουριά, καὶ στοῦ σπιτιοῦ τὸ ἔμβασμα κανένας δὲν ἔστεκε ὅπως ἄλλοτε με σταυρωμένα χέρια, ἔτοιμος ν' ἀνοίξῃ εἰς τὸν ἀφέντην τὴν θύραν. Τοὺς δούλους, τοὺς ἤκουα μόνον πὼς ἐφώναζαν ἀδιάντροπα καὶ ὑβρίζοντο καὶ ἐγελοῦσαν ὡσάν δαιμονισμένοι· μὰ πού κανένας νὰ φανῆ, νὰ ἰδῆ, νὰ ὑπάγῃ νὰ εἰδοποιήσῃ! Ὁρουβημένος, με βαρεὶα καρδιά, με θολωμένα μάτια, ἀνέβηκα τὴν σκάλα τοῦ σπιτιοῦ κ' εὐρέθηκα μέσα στὴν σάλα, πού ἐσυνήθιζε νὰ κάθεται ὁ πατέρας ἄλλοτε αὐτὴν τὴν ὥραν. Κανεὶς δὲν ἦτο μέσα. Μ' ὅλα ταῦτα ἕνα μεγάλο βάρος ἐσηκώθηκε ἀπὸ τὰ στήθη μου καὶ ἀνέπνευσα. Τὰ ὄπλα του ἐκρέμοντο εἰς τὸν τοῖχον· τὸ κομβολόγι, τὸ "τσιμποῦκι" του, τὰ πράγματα ὅσα εἶχεν ἄλλοτε τριγύρω του, ἦσαν αὐτοῦ: Δὲν ἔπαθ' ὁ πατέρας τίποτε! Καὶ ἀπὸ τὴν χαρὰν μου δὲν ἐπαρᾶξε ἐνείθηκα πὼς ὅλ' αὐτὰ τὰ πράγματα ἦσαν καμπόσο σκονισμένα, καὶ δὲν ἐπρό-

σεξα τὸν γέρο ὑπέρητη μου, πού ἔτριβε τὰ μάτια του ἐμπρός μου διὰ νὰ βεβαιωθῆ ἂν εἶμαι ἐγὼ τῶ ὄντι ἢ μήπως ὄνειρεῖται.

—Ἐγὼ εἶμαι, Σακῆρμαμπα, τοῦ εἶπα· τί γκουρλώνεις ἔτσι τὰ μάτια σου;

—Μέγας ὁ Θεὸς καὶ μέγας ὁ Προφήτης! ἐφώναξεν ὁ γέρος ὄλος ἐκπληξί καὶ ἔπεσε τὸ ραβδί πού ἀκουμβοῦσε ἀπὸ τὰ χέρια του. Ἄν εἶσαι σὺ Σελήμης ὁ ἀφέντης μου, χτύπα καὶ πάρε τὴν ψυχὴ μου. Γι' αὐτὸ ἐμάκρυν' ὁ Θεὸς τὰ χρόνια μου: νὰ ζήσω νὰ σὲ ἰδῶ στὸ μητρικὸ σου σπίτι μέσα, με τοῦ ζητιάνου τὸν τρουβᾶ στὴν ἀμασχάλη.

—Δὲν εἶναι τίποτε, τοῦ εἶπα, γέρο, τίποτε δὲν εἶναι. Μποροῦσα νὰ ἔλθω ἀκόμη χειρότερα παρ' ὅτι με βλέπεις. Ὁ Θεὸς ἔτσι θέλησε. Ὅποιος δουλεῖ τὸν Βασιλέα καὶ τὸν Σουλτάνο τὸν ἀφέντην μας πιστὰ καὶ ἄξια, ἡμπορεῖ νὰ γυρίσῃ καλλίτερα στὸ σπίτι του;

—Χίλιες φορὲς νὰ ἔλειπε. Χίλιες φορὲς, παιδί τῆς ψυχῆς μου. νὰ μὴ τὴν εἶχες κάνει αὐτὴν τὴν δούλεψιν στὴν βασιλείαν, γιὰ νὰ μὴ εἶχαν ἰδεῖ τὰ μάτια μου αὐτὰ πού εἶδαν ἕως τώρα!

—Ἦταν γραφτό, Σακῆρμαμπα, τοῦ εἶπα τότε. Ποῦ εἶναι ὁ Χασάν ὁ ἀδελφός μου; Ποῦ εἶναι ὁ πατέρας μου; ἄμε νὰ δώσης εἰδησιν εἰς τὴν μητέρα μου μέσα εἰς τὸ χαρέμι, νὰ μοῦ στείλουν τὰ φορέματά μου, ν' ἀνάψουν τὸ λουτρό. Καὶ εἰπὲ εἰς τὸν Χασάν, ἂν θέλῃ, νὰ με κάμη συντροφίαν στὸ λούσιμο. Εὐρὲ τον καὶ στείλῃ μοῦ τον. Ἄκου;

—Ἦ Σελήμ, Σελήμ! εἶπεν ὁ γέρος τότε, καὶ ἡ φωνὴ του θαρρεῖς πού ἐλιποψύχησε μέσα στὰ στήθη του. Ἄς ἦταν βολετό! Μὲ τῆς ζωῆς μου τὴν θυσίαν! Δὲν ξεύρεις λοιπὸν τίποτε;

—Τί θέλεις νὰ ἠξεύρω; Εἶσαι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος πού βλέπω εἰς τὸ σπίτι μας ὕστερ' ἀπὸ τόσα χρόνια.

—Τότε καλλίτερα πού μ' ἔρριξ' ὁ Θεὸς μπροστὰ σου, καὶ δὲν σ' ἀπάντησε κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ πατέρα σου, καὶ δὲν ἀπάντησες αὐτὸν τὸν ἴδιον, καὶ φαρμακώσουν τὴν καρδιά σου, ὄχι μονάχα μ' ἐκεῖνο πού ἔγινε, ἀλλὰ καὶ μ' ἐκεῖνο πού δὲν ἔγινε.

—Μὰ τί λοιπὸν ἔγινε; τοῦ εἶπα. Λέγε γρήγορα. Τὸ βλέπω πὼς εἶναι δυστύχημα αὐτὸ πού ἔγινε! Τί ἔγινε;

—Ἐκεῖνο πού δὲν ἔγινεν, εἶπεν ὁ γέρος τότε, εἶναι αὐτὸ πού λέγει ὁ πατέρας σου καὶ ἡ μικρὴ του ἡ χανοῦμισσα, πὼς τάχα εἶσαι σὺ αἰτία, σὺ φταίγεις δι' αὐτὸ πού ἔγινεν. Ἐκεῖνο ὁμως ὅπου ἔγινε... Μέγας ὁ Θεὸς καὶ ὁ Προφήτης μέγας! Μὴν ἀπελπίζεσαι. Κάθησε

εις τὸ μεντέρι· θὰ σὲ τὸ πῶ, ὅσο βαστᾷ ἡ ραγισμένη μου καρδιά· θὰ σὲ τὸ πῶ. Μὴν τρέμεις! Κάθησε. Ἐδῶ κανεὶς δὲν ἔρχεται, κανέννας δὲν ἀκούει. Ἄπ' τὸν καιρὸ πού ὁ πατέρας σου ἔρριξεν ἔξω τὸ καράβι, ἐδῶ κανεὶς ἀπὸ τοὺς δούλους δὲν ρωτᾷ γιὰ τίποτε, κανεὶς δὲν στέκεται "σαπράζ-ντιβάνι". Γιατὶ τοῦ πήρεν ὁ Θεὸς τὴ φάτισι, τὸν ἔχουν μαγεμμένο τὸν πατέρα σου, παιδί μου, κ' ἔστησε μέσα στὸ χαρέμι τὸ "μικιάνι" του. Αὐτὸς πού τὸν ἐγνώριζες! Καὶ ἔδωκε τὰ γένεια του εἰς τῆς μικρᾶς χανούμισσας τὰ χέρια, τῆς μητριῦδς σου.

— Σακήρμπαμπα! τοῦ εἶπα τότε. Τί μὲ σκεντζεύεις ἔτσι ἄσπλαχνα, τί σχίζεις φύλλο φύλλο τὴν καρδιά μου, ὡσὰν νὰ ἦσουν ὁ χειρότερος ἐχθρὸς μου! Κάτι μεγάλη συμφορὰ μοῦ ἔγινε σ' αὐτὸ τὸ σπίτι· εἶπε μοῦ τὴν ἀμέσως νὰ τὴν μάθω. Ἄφες τὲς γυναικοδουλειᾶς καὶ τὰ μαγέματα.

— Ἀχ! παιδάκι τῆς ψυχῆς μου! ἀνέκραξεν ὁ γέρος τότε καὶ ἄρχιζε νὰ κλαίῃ. Ὁ ἀδελφός σου ὁ Χασάν...

— Ἀπέθανεν ὁ ἀδελφός μου; Ἀχ Θεέ μου! Θεέ μου!

— Εἶθε ν' ἀπέθνησκεν, ἀπήντησεν ὁ γέρος, καὶ ἡ πλημμύρα τῆς καρδιάς μου ἀνεχαιτίσθη διὰ ν' ἀκούσω. — Εἶθε ν' ἀπέθνησκε, καθὼς ἀπέθαναν τόσοι καὶ τόσοι ἀφεντάδες μέσα στὰ χέρια τῶν ἰδικῶν τους, σὰν ἐτελείωσαν οἱ ἡμέρες πού τοὺς ἔγραψεν ὁ Πλάστης τὴν ὥρα πού τοὺς ἔδιδε ψυχὴ νὰ ἔμβουν εἰς τὸν κόσμον! Εἶθε ν' ἀπέθνησκε, καθὼς ἀπέθανε καὶ τὸ δικό μου παλληκάρι πάνω στὸ χῶμα τῆς Κριμαίας μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι γιὰ τὴν θρησκεία καὶ γιὰ τὸν Καλίφη, νὰ τῶχουμεν παρηγοριά, πού τώρα χαίρεται τὴν χάρι καὶ τὴν εὐμορφίαν μέσα εἰς τ' ἄνθη καὶ τὰ λούλουδα τοῦ Παραδείσου! Ἀχ! ἄχ! ἀφέντη τῆς ψυχῆς μου — τὸν Χασάν, τὸν ἀδελφόν σου, τὸν ἐσκότωσαν!... Τὸν σκότωσαν ἄδικα τῶν ἀδίκων!

Ἡ φωνὴ τοῦ Σελῆμ ἐξέλειπεν ἐν τῷ λάρυγγί του διηγουμένου ταῦτα. Τὰ δάκρυά του ἔρρεον.

— Δὲν περιμένεις ν' ἀκούσης ἀπὸ ἐμέ, ἐξηκολούθησεν ὁ Τοῦρκος μετὰ μακρὰν σιωπὴν, τί φρικτὸν κεραυνοβόλημα ἦταν αὐτὸ διὰ τὴν καρδίαν μου. Ὁμολογῶ πὼς ἔτρεμα μέχρις ἐκείνης τῆς στιγμῆς μὴν τύχη καὶ ἀκούσω ὅτι ὑποφέρει ἡ μητέρα μου, ἔπαθεν ἐκείνη τίποτε. Καὶ ὅταν ἤκουσα τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ μου, εὐχαρίστησα ἐσωτερικῶς τὸν Θεόν, ὅτι μ' ἔλυπηθῆ τοῦλάχιστον τόσον, ὥστε νὰ μὲ χαρίσῃ τὴν μητέρα μου. Σὲ εἶπα πὼς ἀποχωρίσθηκ' ἀπ' αὐτήν, σὲ εἶπα πόσο πολὺ τὴν ἀγαποῦσα, πόσον αὐτὴ ἐξαρτοῦσε τὴν ζωὴν

τῆς ἀπὸ τὴν ἀγάπη μου. Ἄλλ' ὅταν ἤκουσα πὼς ἐσκοτώθη ὁ ἀδελφός μου, καὶ ὁ πατέρας φρονεῖ ἐμένα αἰτιον τοῦ δυστυχήματός, ἡ λύπη μου, ἡ ἐκπληξίς μου μὲ ἀπελίθωσαν ἀκίνητον ἐκεῖ στον τόπον μου.

Ὁ γέρος ὑπρέτης ἦταν ἀγαθῆς ψυχῆς· μᾶς ἀγαποῦσε μὲ ὅλα τὰ σπλάγγνα του. Αὐτὸς μᾶς ἔβγαζεν εἰς τὸν δρόμον ὅταν ἤμεθα μικρά, αὐτὸς μᾶς ἐπήγαινε εἰς τὸ σχολεῖο καὶ μᾶς ἔφερεν. Αὐτὸν καὶ ἡ μητέρα μας εἶχεν ἐμπιστευτόν, ὁσάκις ἤθελε νὰ μάθῃ πὼς μᾶς μεταχειρίζεται ὁ πατέρας, ὁσάκις ἤθελε νὰ μᾶς μνηύσῃ ἢ νὰ μᾶς στείλῃ τίποτε, ὅταν ἐμεγαλώσαμεν καὶ δὲν μᾶς ἦτο συγχωρημένο νὰ ἐμβαίνομεν εἰς τὸ χαρέμι. Δι' αὐτὸ καὶ ἦτο ἀφωσιωμένος περισσότερον εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν μητέρα, παρὰ εἰς τὸν πατέρα καὶ τὴν δευτέρῃ του τὴν γυναῖκα. Ὅταν ἠμπόρεσε νὰ κρατηθῇ ἀπὸ τὰ κλαύματα, τότε ἠμπόρεσα νὰ μάθω τί συνέβη εἰς τὸ σπίτι μας ἀπὸ τὴν ὥρα πού τὸ ἄφησα ἐγὼ καὶ ἀνεχώρησα. Τὸ ἐξηγοῦμαι σύντομα.

Μόλις ἐμεῖς οἱ νεοσύλληκτοι εἴχαμε φύγει, καθὼς εἶπα, ἄρον-ἄρον, παρουσιάζεται ὁ πατήρ μου εἰς τὸ δικαστήριον καὶ καταγγέλλει τὸν ἀδελφόν μου τὸν Χασάν ὡς λιπόστρατον, ὡς λιποτάκτην!

Ὁ κριτὴς καὶ ὁ μουφτῆς τὸν ἐβεβαίωσαν πὼς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ Χασάν λιπόστρατος, ἀφοῦ ἐγὼ ὁ ἀδελφός του ἐπισήμως ἔδωκα ὁμολογίαν καὶ τὸν ἀντικατέστησα κατὰ τὸν νόμον καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν.

— Ἐχω μάρτυρας, ἐπέμενε ὁ πατέρας μου, ὅτι ὁ υἱός μου ὁ ὑπόχρεως εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἐδραπέτευσεν εἰς τὰ βουνὰ μὲ ἓνα ἄλλον σύντροφον τὴν νύκτα, καὶ δὲν ἐγύρισεν ὀπίσω ἕως τώρα. Ποιὸς ἔχει τὸ δικαίωμα, τὸ νόμιμον δικαίωμα, ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν λιπόστρατον; Τὸν κληρωτὸν μάλιστα. Ἄλλ' ὁ υἱός μου, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἔφυγε, εἶναι λιπόστρατος· καὶ ἐπειδὴ ἐγὼ εἰς τὴν οἰκογένειάν μου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνεχθῶ τὸ τοιοῦτον ὄνειδος, τὸ ἀπαιτῶ νὰ συλληφθῇ καὶ ὁ υἱός μου, ὅπως πᾶς λιπόστρατος, νὰ ὑποφέρῃ διπλασίαν τὴν ποινήν, καὶ νὰ ἀναγκασθῇ σιδηροδέσμιος νὰ ἐκτελέσῃ τὸ καθήκόν του! Πῶς! ἐχθροῦ ποδᾶρι πάτησε στὸ χῶμα τοῦ Σουλτάνου τοῦ ἐφέντη μας, καὶ ἓνα παλληκάρι, τὸ ὁποῖον ἕως τώρα ἐμεγάλωσε μὲ τ' ἀγαθὰ πού μᾶς χαρίζει ἡ εὐσπλαγχνία τοῦ ἀφέντη μας, πού ἐμεγάλωσε μὲ τὸ παράδειγμά μου — λιποστρατεῖ καὶ φεύγει; Ἐὰν δὲν στείλετε κατόπιν του τοὺς "σουβαρήδες", εἰάν δὲν τὸν συλλάβετε, θὰ καταγγείλω εἰς αὐτὸν τὸν Σερασκέρη

τὸ κακούρηγμα. Ὅσον διὰ τὸν Σελήμ, τὸν ἀδελφὸ του — αὐτὸς ἤμποροῦσε ν' ἀντικαταστήσῃ καμμίαν κορασίδα εἰς τὰ καθήκοντά της, μὰ ὄχι τὸν Χασάν μου εἰς τὸν πόλεμο! Ὅ,τι καὶ ἂν ἔκαμε, τὸ ἔκαμε διὰ λογαριασμόν του. Ἐγὼ οὔτε ἀνέχομαι, οὔτε ἀναγνωρίζω τίποτε. Ἠπάτησε τὸν νόμο καὶ ἀπέκρυψε τὸν λιποτάκτην εἶναι ἰδιὸν σας χρέος νὰ τὸν τιμωρήσετε.

Οἱ πλεόν ἄγριοι, οἱ πλεόν αἰμοβόροι χωροφύλακες ἐστάλησαν εἰς τὰ βουνά, ὅπου ὑπέθετον ὅτι ἐκρύπτετο ὁ Χασάν μετὰ τὸν σύντροφόν του. Πολὺ δὲν ἐχρειάσθη νὰ τοὺς εὔρουν· ἀλλὰ οἱ νέοι ἦσαν ὀπλισμένοι καὶ ἀντιστάθηκαν. Ὁ σύντροφος τοῦ ἀδελφοῦ μου εἶχε μέσα ἰσχυρά καὶ εἶχε βεβαιότητα, πὼς ὅ,τι καὶ ἂν κάμῃ, δὲν ἔχει νὰ φοβῆται τίποτε· φθάνει νὰ μὴ πιασθῆ, ἐνόσω ἔχῃ ἡ βασιλεία ἀνάγκην ἀπὸ στρατιώτας. Δι' αὐτὸ καὶ ἀντιστάθηκαν ἀπὸ τοὺς ὑψηλοὺς βράχους, κ' ἐπλήρωσαν ἓνα χωροφύλακα. Τότε οἱ ἄλλοι ἐρρίφθησαν ἐπάνω τους ὡσὰν τὰ σκυλλιά, ἐπολιόρκησαν τοὺς νέους ὀπίσω ἀπὸ ἓνα βράχο καί, ὅταν ἐτελείωσαν τὰ βόλια τους, ἔκαμαν ἐφοδο μετὰ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι. Ὁ ἓνας νέος πρόφθασε καὶ τοὺς ξέφυγε μέσ' ἀπὸ μίαν χαράδρα ἀπαράτηρητος· τὸν ἀδελφὸ μου τὸν εὔρηκαν ἀκουμβημένον εἰς τὸ "μετερίζι" του, αἱματόφυρτον, σκοτωμένον. Ἡ σφαῖρα τοῦ ἐτύρησε τὸ μέτωπον, ἐκεῖ πού ἐσημάδευεν!

Ὅταν ἐπῆγεν εἰδησις στὸν πατέρα μου, δὲν ἔδειξε καμμίαν λύπην.

— Εἶν' ὁ Θεὸς πού ἐθριάμβευσεν, εἶπε· ἄς πάρουνε κ' οἱ ἄλλοι τοὺς παράδειγμα. Τὰ γραφτὰ δὲν γίνοντ' ἄγραφα. Ἦταν γραφτὸ του νὰ ἀποθάνῃ ἀπὸ μολύβι. Δὲν ἐπῆγε στὸν πόλεμο κ' ἐπῆγε στὰ χεμένα! Πηγαίνετε νὰ σκάψετε τὸ μνημὰ του.

— Ἀλλὰ εὐθὺς ὅπαυ τὸν ἔθαψαν καὶ ἄδειασεν ὁ τόπος του μέσα στὸ σπίτι, ἤρχισεν ὁ πατέρας σου ν' ἀλλάζῃ, εἶπεν ὁ γέρος ὑπέρτης. Αὐτὸς πού ἦτο τόσον αὐστηρὸς μέσα στὸ κονάκι του, πού εἶχε τόση ἐπιμέλεια στὰ κτήματά του· αὐτὸς ὅπου δὲν ἔβαλε ποτὲ πιστὸ στὰ χεῖλη του, ἔγινε τώρα νὰ τὸν βλέπῃς καὶ νὰ κλαῖς. Μῆτε τὰ κτήματά του ξεύρει, μῆτε τὸ σπίτι του πονεῖ, μόνον κάθεται ἀπ' τὸ πρῶν ὡς τὰ μεσάνυχτα μετὰ τὴν μοτιλία τοῦ ρακιοῦ μπροστά του, κάθεται σὰν τόπακας μέσ' στὸ χαρέμι.

Ὁ δευτερός σου ἀδελφὸς παντρεύτηκε καὶ χάρισεν ἐδῶ καὶ πέντε χρόνια. Ἡ μητρυιά σου εὔρηκε τρόπο νὰ τὸν καταπέισῃ

νὰ γράψῃ ὅσα κτήματα καὶ ἂν ἔχη ἐπάνω της. Τὸ ξεύρεις, εἶναι ἀτεκνὴ κι ἀπὸ τὴν ὥρα πού συνέβη τὸ δυστύχημα τοῦ ἀδελφοῦ σου δὲν κάμνει ἄλλο τίποτε, παρὰ νὰ βεβαιώῃ τὸν πατέρα σου, πὼς σὺ τὸν παραπλάνησες νὰ ἔβῃ στὰ βουνά, γιὰ νὰ πληγώσῃς τὴν φιλοτιμία του· γιὰ νὰ τὸν δείξῃς, πὼς τὸ παιδί πού ἀγαποῦσε, δὲν τὸν ἔμοιαζε· γιὰ νὰ γενῆς ἐμπόδιο στὸ μέλλον του, στὴν πρόοδόν του καὶ ἄλλα τέτοια καὶ χειρότερα. Κ' ἐκείνος τὰ πιστεύει, διότι δὲν ἀκούει ἄλλο τίποτε. Νὰ εἶσαι ἀπὸ πούποτε νὰ τὸν ἰδῆς μέσ' στὸ χαρέμι τώρα, γέρον ἄνθρωπο μετὰ γένεια σὰν τὸ χιόνι, νὰ κάθεται νὰ "σεριανίζῃ" πὼς χορεύουνε γυμνὲς ἐμπρὸς του οἱ σκλάβες πού τοῦ ἔφερον ἐκείνη, νὰ καταδέχεται νὰ τὸν φιλοῦν καὶ τὸν χαϊδεύουν, καὶ νὰ τοῦ λέγουν τὰ τραγούδια πού τοὺς ἔμαθεν ἐκείνη, μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ τὸν κάμῃ ἐκδοτο εἰς τὸ πιστὸ καὶ τὲς ἀκολασίες ὡς πού νὰ κλείσῃ αὐτὸς τὰ μάτια, νὰ πάρῃ ἐκείνη ἄλλον συνομηλικόν της.

— ὦ! τὴν πτωχὴ μου τὴν μητέρα! εἶπα ἐγὼ τότε, φαντάζομαι πόσο φαρμάκι τὴν ποτίζουν ὄλ' αὐτὰ τὰ πράγματα, τὴν καλὴ μου τὴν μητέρα.

— Ὅσο γι' αὐτὸ μὴν ἔχεις καμμιά ἔννοια, εἶπεν ὁ γέρος βαθεῖα συλλογισμένος. Ἐκείνη — ἄς ἔχη δόξαν ὁ Θεός — δὲν φοβᾶται πλεόν ἀπὸ πίκρες... Ὅταν ἐδιάβηκες ἐσὺ, ἔτσι χωρὶς νὰ σὲ ἰδῇ, χωρὶς νὰ σὲ μιλήσῃ, μ' ἐφώνησε καὶ μετὰ εἶπε: Ἐγὼ, Σακήμπαμπα, μετὰ εἶπεν, αὐτὴν τὴν πίκρα δὲν θὰ τὴν βαστάξω! Ὑστερα ἦλθε τὸ δυστύχημα καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ παιδιοῦ της — ποιὸς ἤξεύρει; ἦταν ἀγαθὴ, ἀγία γυναῖκα — ἔτσι τὸ εἶπε, καὶ ἔτσι ἔγινε. Θαρρεῖς πὼς ἡ κάθε ἡμέρα ἐτρωγε ἀπὸ πάνω της ὑγεία καὶ ζωὴ καὶ τὴν ἐπλησίαζε στὸν τάφο... Κάθε λίγο μετὰ ἐφώνησε, καὶ μετὰ ρωτοῦσε γιὰ τὸν πόλεμο, τί ἀκούω, καὶ τί χαμπάρι ἔρχετ' ἀπὸ σένα. Ἐσὺ πάλι σὰν ἐφυγες, ἐρρίξες πέτρα πίσω σου! καὶ δὲν ἐφάνηκε γραφὴ σου ὡς τὰ σήμερα — Ἐγὼ τὴν ἔλεγα καὶ τὴν παρηγοροῦσα.

Ἐνα διαμάντι δαχτυλίδι πού εἶχεν εἰς τὸ δάχτυλό της τῆς φαινόταν πὼς ἐθόλωνε ὀλοένα περισσότερο. Εἶναι τὰ δάκρυα στὰ μάτια σου χανοῦμ-Ἐφέντη, πού δὲν σ' ἀφήνουνε νὰ τὸ ἰδῆς πόσον ἀστράφτει, τῆς ἔλεγα. Μὰ ἐκείνη δὲν ἐπίστευεν.

— Δὲν τῶχω σὲ καλὸ αὐτὸ τὸ θόλωμα, μετὰ εἶπεν. Ἡ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ μου τρέχει κίνδυνον. Εἶναι πληγωμένο· εἶν' ἐτοιμοθάνατο! Καὶ ὅσον ἔσβυνεν ἡ ζωὴ ἀπὸ τὰ μάτια της, τόσο θολώτερο τῆς ἐ-

φαινόταν τὸ δαχτυλίδι.

Μιὰν ἡμέρα — τὸ ἐνθουοῦμαι ὡσάν νὰ ἦταν τώρα — ἔστειλε πάλι καὶ μ' ἐφώναξε νὰ τῆς εἰπῶ τί χαμπέρια ἦλθαν ἀπὸ τὸν ἀφέντη, τὸ παιδί τῆς.

— Ἐνας ὅπου κατέβηκεν ἀπὸ τὴν Τοῦσα — τῆς εἶπα ἐγὼ τότε, ἔτσι γιὰ παρηγοριά — μᾶς ἔφερε χαμπέρι πὼς ἐνίκηθηκεν ὁ Μόσκοβος καὶ πὼς ὁ ἀφέντης μας ὁ Σελήμ ἐπῆρ' ἕνα παράσημο ἀπὸ τὸν Βασιλέα, κ' ἕνα βαθμὸ μεγάλο.

— Τί νὰ τὰ κάμω! εἶπεν ἐκεῖνη, κ' ἐχαμογέλασε μὲ τὸ γλυκὸ τῆς πρόσωπο, σάν ἄγγελος ποῦ εἶναι λυπημένος. Ἐμένα ἐμαύρισαν τὰ μάτια μου νὰ βλέπω τοὺς δρόμους ἀπὸ ποῦ θὰ ἔλθῃ τὸ παιδί μου. Τὸ δαχτυλίδι ποῦ μὲ ἄφησε δὲν ἔμπορῶ πλέον νὰ τὸ διακρίνω ἂν φέγγῃ!

Ἔστερα τὸ ἐβγαλεν ἀπὸ τὸ λευκὸ τῆς τὸ δάχτυλο καὶ τὸ ἔδωκε στὴν Κιρκασία ποῦ κάθονταν εἰς τὸ προσκέφαλό τῆς.

— Νά, Μελέικα, τῆς εἶπε. Σὲ εἶχα σκλάβα ἀγορασμένη μ' ἀγάπησες καὶ μὲ περιποιήθηκες, ὡσάν νὰ ἦμουν μητέρα σου. Ἐμπρὸς εἰς τὰ Θεοὺ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς μάρτυρας, "σὲ βγάζω τσιράκι", σὲ δίδω τὴν ἐλευθερίαν σου. Ἐγὼ δὲν εἶχα τύχη νὰ ξαναἰδῶ τὸ φῶς μου, τὴν ἀγάπη μου, τὸ πουλὶ τῆς καρδιάς μου... Κρύψε τὸ δαχτυλίδι ποῦ σὲ δίδω σάν τὰ μάτια σου! Ἄν εἶσαι σὺ πλειότερο ἀπὸ ἐμένα τυχερὴ καὶ ἔλθῃ τὸ παιδί μου, ὁ ἀφέντης μου — σ' ἀφήνω εἰς τὸν τόπο μου νὰ τ' ἀγαπᾷς καὶ νὰ τὸ περιποιῆσαι. Εἶναι βαρεῖά ξηνητεμένο καὶ θέλω σάν ἔλθῃ εἰς τὸ σπίτι μου νὰ μὴ εὐρεθῇ ὀρφανωμένο!...

Θαρρεῖς πὼς ὄλ' αὐτὰ τὰ ἔλεγε κανένα πνεῦμα τ' οὐρανοῦ κρυμμένο μέσα εἰς τὰ στήθη τῆς. Τόσῳ γλυκὰ τὰ ἔλεγεν, τόσον ἤσυχη, μ' ἕνα θεϊκὸ χαμόγελο στὸ πρόσωπο, ὅπου κανεὶς μας δὲν ἐτόλμησε ν' ἀνοιξῆ καὶ νὰ πῆ καμμία λέξι· σὲ κομμάτι ἀποκοιμήθηκε, κ' ἐγὼ ἐπῆγα στὴ δουλειά μου. Σὲ κομμάτι ἀκούσαμε ἀπὸ τὸ σελαμλίκι τῶν γυναικῶν τὰ κλάμματα.

— Ἡ μεγάλη μας χανοῦμισσα παράδωκεν εἰς τὸν Θεὸ τὸ πνεῦμά τῆς!

Τὰ δάκρυστά μου ἔτρεχαν σάν τὸ ποτάμι ὅλην τὴν ὥρα ποῦ μοῦ διηγείτο ὁ γέρος ὑπηρετῆς μου, καὶ ἔκλαυσα καὶ ὕστερ' ἀφοῦ ἔπαυσε πολλὴν ἀκόμη ὥραν. Ἐκλαυσα διὰ τοὺς νεκροὺς καὶ ἔκλαυσα διὰ τὸν ἑαυτόν μου, ὅπου ἤρχόμην νὰ ζήσω τώρα πλέον μέσα εἰς ἐκεῖνην

τὴν κατάστασι ποῦ περιέγραψεν ὁ γέρος, ὀρφανὸς καὶ μισημένος. Τὸν ἔστειλα νὰ πῆ κρυφὰ τῆς Μελέικας τῆς Κιρκασίας ὅτι ἦλθα, νὰ τῆς ζητήσῃ ἀπὸ τὰ φορέματά μου ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ εὐρεθῇ ἀκόμη, καὶ τὰ φέρῃ γρήγορα εἰς τὸ δημόσιο λουτρὸ κατόπι μου.

Ὅταν ἐγύρισα εἰς τὸ σπίτι ἦτον βράδου βράδου ὅλος ὁ κόσμος τὸ ἔμαθε πλέον πὼς ἦλθα· μόνον ὁ πατέρας μου ὄχι. Ἡ γυναῖκά του δὲν θ' ἄφησε νὰ τοῦ τὸ ποῦνε, ὑπέθεσα, καὶ ἔστειλα τὴν ἄλλην ἡμέραν τὸν Σακῆρπαμα καὶ τοῦ τὸ εἶπε.

— Φῶς στὰ μάτια σου, τοῦ εἶπε, μπῆ-ἐφέντη! Ἦλθε τὸ ξηνητεμένο τὸ παιδί σου! ὁ στρατιώτης σου.

— Δὲν ἔχω κανένα παιδί στρατιώτη, εἶπεν ἐκεῖνος. Ἐμένα τὸ παιδί μου ποῦ ἦταν διὰ στρατιώτης δὲν ἔρχεται πλέον ἀπ' ἐκεῖ ποῦ πῆγε. Αὐτὸς ποῦ ἦλθε — νὰ μὴ τὸν διοῦν τὰ μάτια μου!

Ὅλον τὸν καιρὸν ὅπου ἐταλαιπωροῦμαι εἰς τὴν ὑπηρεσία, ὅλον τὸν δρόμον ποῦ ἐκακοπάθησα τόσο, εἶχα τὴν κρυφὴ παρηγοριά, πὼς τώρα πλέον θὰ κερδίσω τὴν ἀγάπη τοῦ πατέρα μου. Τὸ σῶμά μου ἦταν γεμάτο πληγὰς μικρὰς καὶ μεγάλας· φθάνει νὰ τὲς ἰδῇ μόνον, ἔλεγα, καὶ θὰ τὸ καταλάβῃ πὼς ἐκληρονόμησα τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀνδρεία του, πὼς εἶμαι παλληκάρι. Τὸν ἔμοιασα εἰς τὴν καρδιά, κι ἄς μὴν τὸν ὁμοιάζω εἰς τὸ πρόσωπον. Χωρὶς ἄλλο θὰ μὲ σφίξῃ πλέον εἰς τὴν ἀγκαλιά του, θὰ μὲ φιλήσῃ. Τέτοια καὶ πόσα ἄλλα τέτοια δὲν ἐσκεπτόμην! Καὶ ἔκρυβα τὸ ὄνομά μου, ὅταν ἐφθασα εἰς τὰ περίχωρα ἐδῶ κοντά, διὰ νὰ μὴ προσβληθῇ ἡ φιλοτιμία του ἀπὸ τὰ χάλια ὅπου εἶχα.

Κάλλιο νὰ μὲ περνοῦσεν ἕνα βόλι στὴν καρδιά ἐκεῖ ποῦ ἐξητοῦσα ν' ἀποκτήσω τὴν ἀγάπη του μέσα στὸν θόρυβο τῆς μάχης, παρὰ νὰ ἔλθω καὶ νὰ εὕρω τόσον μίσος ἀπὸ μέρος του, ὕστερα ἀφοῦ ἔμεινα ἐρημος ἀπὸ ἐκείνους ποῦ μ' ἀγαποῦσαν.

Δύο ἡμέρες ἔμεινα εἰς τὸ σπίτι μόνος· τὴν τρίτη ἡμέρα ἔρχονται καὶ μὲ παίρνουν εἰς τὸ κριτήριο.

— Ἐδῶ καὶ τόσα χρόνια, εἶπεν ὁ κριτῆς, ἐκρίθης καὶ κατεδικάσθης, διότι ἔκρυψες ἕνα λιπόστρατον καὶ ἐγέλασες τὸν Βασιλέα. Λιπόστρατος ἦταν ὁ ἀδελφός σου, μηνυτῆς ὁ ἴδιος ὁ πατέρας σου. Θὰ καθῆσθαι ἕνα χρόνον φυλακῆ. Διότι ὁ ἴδιος ὁ πατέρας σου ξαναπέσκει τὴν κρίσι σου πάλιν.

Εἰς πᾶσαν ἄλλην περίστασι θὰ ἤξευρα ν' ἀπαλλαχθῶ ἀπὸ τοιαύ-

την καταδίκη, θά ἤξευρα νά βάλω «τά δύο πόδια» τοῦ κριτοῦ «σ' ἕνα παπούτσι». Ἀλλά ἐδέχθηκα τήν καταδίκη στό κεφάλι μου ἐπάνω διὰ νά γίνη τοῦ πατέρα μου τὸ θέλημα. Μήπως τὸ σπίτι μας καθὼς τὸ ἡῦρα δὲν ἦτο τάχατε δι' ἐμὲ χειρότερο ἀπὸ φυλακή; Θεὸς συγχωρέσοι τὸν Σακήρμπαμπα, πού δὲν ἀφῆκε νά μὲ λείψῃ τίποτε. Ἐπειτα δὲν εἶχα οὔτ' ἐντροπή νά αἰσθανθῶ, οὔτε καταφρόνησι νά ὑποφέρω. Ὅλοι τὸ ἐγνώριζαν πὼς ὑποφέρω διὰ τὴν κακογνωμία τοῦ πατρὸς μου καὶ μ' ἔλυποῦντο καὶ μὲ παρηγοροῦσαν καὶ μὲ περιποιοῦντο, ὡσάν νά ἦμουν ὁ ἀφέντης τῶν. Αὐτὸ στό πατρικό μου σπίτι βέβαια δὲν θά τὸ εἶχα.

Ἔτσι ὁ χρόνος ἐπερνοῦσεν καὶ ὅσον ἐπλησίαζεν εἰς τὸ τέλος, τόσον ἐσφίγγετο ἡ καρδιά μου. Ὁ δευτέρός μου ἀδελφὸς ἐπούλησε τὰ κτήματα πού ἐπῆρεν ἀπὸ τὴν γυναῖκά του καὶ ἐπέρασεν εἰς τὴν Ἀνατολή. Ἐγὼ θά ἦμουν λοιπὸν καταδικασμένος νά ζήσω μέσα στό σπίτι μας. Εἰς τὸ σημεῖον πού κατήντησεν ὁ πατέρας μου δὲν εἶχα πλέον ἐλπίδα νά συνεννοηθῶ μαζί του. Ἐκεῖ μανθάνομεν ἔξαφνα πὼς ἔγιν' ἐπανástασις εἰς τὴν Ἐρζεγοβίνα. Δὲν ἔχασα καιρό. Ἐνα βαρβάτο ἄλογο ἀπὸ τὸν σταῦλο, μιὰ ἀσημένι' ἀρματωσιά, καὶ δρόμο!

Ὁ Σακήρμπαμπα πολλές φορές εὐρήκε τρόπο νά μ' ἐπαινέσῃ τῆς Μελέικας τὴν εὐμορφιά καὶ τὴν καλωσύνη. Τὸ φαγητὸ πού μ' ἔφερεν στὴν φυλακή τὸ ἐμαγείρευε μονάχη καὶ ὅ,τι ἄλλο ἐχρειασθήκα ἀπὸ τὸ σπίτι, ἐκείνη μὲ τὸ φρόντισεν, ὡσάν νά ἦταν ἡ ἴδια μου μητέρα ἀκόμη ζωντανή. Μιὰ μυστικὴ φωνὴ τὸ ἔλεγεν εἰς τὴν καρδιά μου: σ' αὐτὴ τὴν κόρην ἔδωκεν ἡ μητέρα σου τὸ δαχτυλίδι, αὐτὴ θά εἶναι τὸ «κισμέτι» σου. Μὰ δὲν ἤξεύρεις πὼς μοῦ ἤλθε ὅταν ἤκουσα τὸν πόλεμο. Θά πάγω νά ζητήσω τὸ «κισμέτι» μου μέσα εἰς τὸν κανὸ καὶ τὴ φωτιά τῆς μάχης ἀκόμη μιὰ. Ἡ σπιτικιά ζωὴ, ἡ εὐτυχία τῆς οἰκογενείας δὲν ἔγινε γραφτὴ δι' ἐμένα. Κ' ἐπῆγα.

Ἐδῶκε ὁ Θεὸς κ' ἔλαχεν ὁ ἀρχηγός, ὅπου μ' ἐπῆρεν εἰς τὸ τάγμα του, γενναῖος, καὶ ἴσως ἴσως διὰ τοῦτο κάπως δίκαιος. Ὅταν ἐγύρισα ὀπίσω ὕστερ' ἀπὸ δύο χρόνια, εἶχα μερικὲς πληγὰς παραπάνω, μὰ εἶχα κ' ἕνα μικρὸ βαθμὸ κ' ἕνα παράσημο ἀνδρείας.

Αὐτὴ τὴν φορὰ ἠμπόρεσα νά ἰδῶ καὶ τὸν πατέρα μου στό σελαμλίκι. Τὸν πατέρα μου! ἂν δὲν μὲ εἶχε γεννημένο, δὲν θά τὸν ἐγνώριζα! Τί ἔγινε τὸ ὑπερήφανό του μέτωπο, τ' ἀστραφτερά του μάτια, τὰ πλατεῖα ἐκείνα στήθεια του, τί ἔγιναν; Θαρρεῖς πὼς ὅλα αὐτὰ τὰ

χρόνια πού δὲν τὸν εἶδα, ἦταν ἄρρωστος εἰς τὸ κρεβάτι κ' ἐκιτρίνισεν ἡ θωριά του κ' ἐρυτιδόθηκε τὸ μέτωπό του κ' ἐλύγισε τὸ σῶμά του, κ' ἔτρεμαν ὡσάν τὸ φύλλο τὰ χέρια καὶ τὰ γόνατά του! Ἔτσι τὸν ἐδιόρθωσεν ἡ νέα του γυναῖκα!

Ὅταν ἐμβῆκα μέσα κ' ἐφίλησα τὸ χέρι του, ἐσήκωσε τὰ βαθουλά του μάτια καὶ μ' ἐκύτταξε, μ' ἐκύτταξε καλὰ καλὰ, καὶ δύο μεγάλα δάκρυα ἐκόλλησαν εἰς τὰ χλωμά του μάγουλα.

— Μοιάζεις τὴ μάνα σου! μὲ εἶπεν' ἐκείνη ἦταν ἡ καλὴ μου ἡ γυναῖκα, μὰ... ἀπέθανε. Αὐτὴ ἡ ἀλεπού, σάν ἔγραψα τὸ βιό μου πάνου της, μὲ ἔδιωξεν ἀπ' τὸ χαρέμι!

— Τί θά εἰπῇ, ἀφέντημ! τοῦ λέγω. Στὴν οἰκογένειά μας πότε ἀκούστηκε νά διώξῃ μιὰ γυναῖκα τὸν ἀφέντη της ἀπὸ τὸ ἴδιο του τὸ σπίτι!

— Αὐτὸ κ' ἐγὼ θαυμάζουμαι! εἶπεν ἐκεῖνος μὲ παιδικὴν ἀπορίαν. Μὰ ἔλα πάλιν πού τὴν ἀγαπῶ τὴν μαριόλα! Βάλε ρακὶ νά πιούμε στὴν ὑγεία της!

Εἰς τέτοιο βαθμὸ τοῦ εἶχε καταστρέψει τὸ πιστὸ τὸν ἀνδρικό του χαρακτήρα. Εἰς αὐτὴ τὴν κατάστασιν εὐρήκα κ' ἐγνώρισα κ' ἐγὼ τὸν πατέρα μου!

Κατόπιν ὁ Σελὴμ μοὶ διηγήθη, ὅτι ἡ παραλυσία, σωματικὴ τε καὶ πνευματικὴ, τοῦ πατρὸς ἐπέφερε τὴν παράλυσιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς οἰκογενείας του. Αἱ ἀγέλαι ἐπωλήθησαν μικρὸν κατὰ μικρὸν οἱ σταῦλοι ἠρημώθησαν, τὰ καλλίτερα τῶν γεωργικῶν κτημάτων περιήλθον εἰς χεῖρας τῶν δανειστῶν καὶ τοκογύφων, εἰς τῶν ὀπίων τὸ βαλάντιον προσέτρεχεν ὁ γέρον κτηματίας ὡσὰκ· ἡ νέα του σύζυγος εἶχε νά ἰκανοποιήσῃ νέαν τινὰ ἰδιοτροπίαν. Ἐν κτήμα "νικιάχι", δηλαδὴ προικῶν τῆς μητρὸς του, ἔμενον ἀκόμη ἐλεύθερον ὑποχρεώσεων· τούτου τὴν καλλιέργειαν ἀνέλαβεν αὐτοπροσάπως ὁ Σελὴμ, ὡς ἔκαμνεν ἄλλοτε ὁ πατήρ του, καὶ ἐντὸς βραχέος χρόνου κατάρθωσε νά τὸ βελτιώσῃ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ ἀποβλακωθεὶς πλέον γέρον νά τὸ θαυμάζῃ!

— Ἐσὺ μοιάζεις τῆς καλῆς μου τῆς γυναίκας! τοῦ ἔλεγεν ἐνίστε· εἶσαι τὸ παιδί τῆς ψυχῆς μου!

Ὁ Σελὴμ λησμονῶν τότε τὴν ἀδίκως σκληροτάτην πρὸς αὐτὸν διαγωγήν τοῦ γέροντος, ἐχύνετο περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ περιπυσσόμενος αὐτόν, προσεπάθει νά κορέσῃ τὴν ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη κατέχουσαν αὐτὸν δίψαν πατρικῆς στοργῆς καὶ ἐκτιμῆσεως. Ἀλλ' ὅτε

οἱ ἄσπασμοὶ καὶ αἱ περιπτώξεις αὐτῶν ἔληγον, ὁ Σελήμ ἠσθάνετο ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀπογοήτευσιν, ἦν αἰσθάνεται ὁ διψαλὸς ὁδοιπόρος, ὅστις ἐπὶ μακρὸν ἀποπλανηθεὶς τῆς ὁδοῦ τοῦ ἐπὶ μόνῳ τῷ πόθῳ τοῦ νὰ πῆ χορταστικά ἐκ γνωστῆς αὐτῷ ζειδώρου πηγῆς, εὐρίσκει καλίζετο, δὲν ἦτο πλέον ἐκεῖνος τὸν ὅποιον ἐθαύμαζεν ἄλλοτε καὶ τοῦ ὁποίου ἐν φιλόστοργον βλέμμα θὰ τὸν ἔκαμνεν ἐξαλλοῦ ἐκ χαρᾶς. Ὁ πατὴρ τὸν ὅποιον ἐφίλει, ἦτο μέθυσοσ, ἠλίθιοσ γέρων, ἀποβλακωμένος ὑπὸ τῆς τῶν πνευματωδῶν ποτῶν καταχρήσεωσ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μὴ ἔχη πλέον σαφῆ συνείδησιν εἰμὴ ἐὰν ταύτην τὴν στιγμὴν πίνη ἢ δὲν πίνη. Ἡ διάνοιά του εἶχεν ἐρημωθῆ ὑπὸ τῶν παθῶν, ἡ καρδιά του ἐστείρευσε ὑπὸ τοῦ κόρου, στοργῆ καὶ ἀξιοπρέπεια πατρικὴ δὲν ὑπῆρχον πλέον παρ' αὐτῷ.

Διὰ τοῦτο ὁ Σελήμ ἐπέσπευσε τώρα τὴν συνένωσιν του μετὰ τῆς Μελέικασ τῆς Κιρκασίας, ἀπελευθέρου τῆς μητρός του.

—Ἦμποροῦσα νὰ πάρω ἀπὸ πλουσιάν οἰκογένειαν, εἶπε, νὰ βάλω εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἐσπατάλησεν ὁ πατέρασ μου. Ἄλλὰ, ἡ μητέρα μου ἦταν ἀγία γυναῖκα—νὰ γίνῃ μόνος καὶ ἄμβρα τὸ χῶμα ὅπου κείται—, ἀφοῦ ἔδωκε τὸ δαχτυλίδι μου εἰς τὴν Μελέικα, θὰ εἶπῃ πῶσ ἦταν τὸ "κισμέτι" μου.

Καὶ ἦτο ἄξιον νὰ σεβασθῆ τὴν ἐκλογὴν τῆς μητρός του ὁ Σελήμ, διότι ἡ Μελέικα ἦτο τῷ ὄντι πεπροικισμένη ὑπὸ πλείστων ἀρετῶν. Περιεποιήθη τὸν παράλυτον πενθερόν της μετὰ παιδικῆσ αὐταπαρνησίας καὶ κατέστησε τὸν Σελήμ μέτοχον συζυγικῆσ εὐδαιμονίας, ὅσον εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῆ τοῦτο ἐν τῇ τουρκικῇ οἰκογενείᾳ. Ὅταν ἐξερράγη τῷ 1875 ἡ τελευταία ἐπανάστασις τῆς Ἑρζεγοβίνης, ὁ Σελήμ ἦτο εὖπορος γαιοκτῆμων καὶ εἶχε τρία ζωηρά καὶ εὐμορφα παιδιά.

—Ἄν ἦμουν ἀνὺπανδρος, εἶπεν ὁ Σελήμ, δὲν θὰ ἐπερίμενα μηδὲ στιγμὴν— τόσον μοῦ ἐτινάχθηκε ἡ καρδιά εἰς τὰ στήθη, ὅταν ἔμαθα πῶσ ὅλοι μας οἱ κόποι καὶ τὸ αἷμα, ποῦ ἐχύθηκε εἰς τὰ ἐξήντα δύο, ἐπῆγαν εἰς τὰ χαμένα. Μὰ τὰ παιδιά ἦσαν μικρά καὶ ὁ πατέρασ ἄρρωστος, κ' ἐμένα δὲν μ' ἐχωροῦσαν τὰ ρουχᾶ μου, ὅταν ἐσυλλογιζόμην πῶσ γίνετ' ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου πόλεμοσ.

Δὲν ἐπέρασε πολὺσ καιρόσ, νὰ καὶ ἡ Σερβία σηκώθηκε, νὰ καὶ ἡ Βουλγαρία. Ἡ Βασιλεία προσκάλεσεν ἐφέδρουσ. Θυμῶμαι πῶσ δὲν ἦτανε ἀκόμη ἡ σειρά μου· μὰ ὅταν ἔμαθα πῶσ ἐτοιμάζεται

καὶ ἡ Ρουσσία, δὲν ἐπερίμενα σειρά, δὲν ἐσυλλογίσθηκα, δὲν ἄκουσα κανένα. Τὸ ξεύρεις ὅτι ἀρχιέχθροσ τοῦ ἔθνουσ μας λογίζεται ὁ Ρουσσὸσ. Τὸ νερό καὶ ἡ φωτιά μποροῦν νὰ κάμουνε φιλία μεταξύ τουσ καὶ νὰ ἔχουνε· ὁ Μόσκοβοσ καὶ ὁ Ἰσλάμ ποτέ, ποτέ! Δὲν βλέπεις τουσ Τατάρουσ, τουσ Τζερκέζιδεσ, ποῦ ἄφησαν τὰ σπίτια καὶ τὸ ἔχειν τουσ καὶ ἦλθαν εἰς τὸ κράτοσ τοῦ Σουλτάνου, γυμνοὶ καὶ ἀνυπόδητοι καλλίτερα, παρὰ νὰ κατοικοῦν εἰς ἓνα τόπο με τοῦσ Ρουσσουσ;

Ἔτσι ἀφήκα τὰ παιδιά μου, τὴν γυναῖκά μου, τὸν βιό μου στ' ἀνοιχτά καὶ κατεγράφηκα εἰς τουσ ἐφέδρουσ: Βιὸσ καὶ γυναῖκα καὶ παιδιά εἶναι κτῆμα τοῦ Σουλτάνου, καὶ ὅταν πολεμοῦμε με τὸν Μόσκοβο, ἐπτά ζωέσ νὰ ἔχω, καὶ τέσ ἐπτά τέσ χάνω εἰς τὸν πόλεμο διὰ νὰ νικήσῃ ὁ ἐφέντης μας! Μὲ τὴν Ρουσσία ἐπολεμήσαμε, σὲ εἶπα, εἰς τῆς Κριμαίας τὸν καιρό, καὶ τῆς ἐσπάσαμε τὰ μοῦτρα εἰς τὴν Σιλίστρια. Ἐκεῖν' ἢ ἐχθρα καὶ τὸ μίσοσ, ὅπου τῆς εἶχα ἄλλοτε, ἐπολλαπλασιάσθη τώρα, ὅταν ἔμαθα ὅτι ἐρχονται πάλι νὰ ξαναπατήσουν τὰ χῶματά μας. Αὐτοὶ ζητοῦν νὰ μᾶσ ἐξολοθρεύσουν, ἔλεγα, ἀπὸ τῆς γῆς τὸ πρόσωπον κ' ἐγὼ ἂν εἶναι βολετό καὶ ζωντανουσ τουσ τρώγω! Καὶ ἀνεχώρησα εἰς τὸν πόλεμον.

Τὸ πρῶτο μᾶσ ἐπῆγαν ἐναντίον τῆς Σερβίας, κ' ἐκεῖ ἐφάνηκε πῶσ ἡ Ρουσσία θέλει τὸ κακό μας. Δὲν ἤξεύρω τί νὰ ἐγράφηκε εἰς τὰς ἐφημερίδασ διὰ τουσ Τούρκουσ τότε. Μὰ ἐγὼ ποῦ ἐπολέμησα εἰς τὸ Ἀλεξινάτ ἐκεῖνο τὸ φθινόπωρο, σὲ βεβαιῶ πῶσ τὴν ἐκυριεύσαμε τὴν χῶρα ὅλη ἀκόμη μιὰ φορὰ, ὡσὰν νὰ μὴν ἦτο ἰδικὴ μας! Καὶ ὁμωσ τί ὠφέλησε! Ἐνα παλιόχαρτο τοῦ Τσάρου, καὶ ὁ Σερασκέρησ μᾶσ ἐπρόσταξε νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὴν Σερβία! Φτου! ποῦ νὰ τουσ δώσῃ ὁ Θεὸσ τὸν μπελᾶ τουσ! Ἦταν ὡσὰν νὰ ἐπρόσταζεσ κανένα νὰ ἐβγῇ μέσα ἀπὸ ἓνα σπίτι, ὅπου ἔκτισε μετὸ αἷμα καὶ μετὰ κόκαλα τὰ ἐδικά του.

Κ' ἐβγήκαμε, διὰ τὴν εἰρήνην τάχα, διὰ τὴν ὁμόνοια! Τόσο μεγάλη γνώσιν εἶχεν ὁ Σερασκέρησ τοῦ Σουλτάνου, καὶ οἱ ἄλλοι χαραιοφαγάδεσ, ὅσοι κάμνουν τὸ "ντοβλέτι"! Ὁ Μόσκοβοσ, καθὼσ γνωρίζεις, ἐκεῖνο ποῦ εἶχε νὰ κάμῃ τὸ ἔκαμε: Πρὶν νὰ θεραπευθοῦνε οἱ πληγέσ ποῦ ἐπῆραμεν εἰς τὴν Σερβία, οἱ Ρουσσὸσοι ἐπέρασαν τὸν Δούναβι! κ' ἐγὼ ποῦ ἦμουν διὰ νὰ ὑπάγω εἰς τὴν πατρίδα μου, νὰ γατρευθῶ, ἐξέχασα καὶ θέρμη καὶ παροξυσμό, καὶ ἄλλαξα δρόμο. Οἱ Ρουσσὸσοι πατήσανε τὸ χῶμα τοῦ Σουλτάνου, εἶπα· ὁ Σελήμ πῶσ

θὰ ὑπάγη νὰ ἐμβῆ στό σπίτι του; Εἶχα μιὰ μολυβιά στ' ἀριστερό μου χέρι ἀγιάτρευτη ἀκόμα, καί τὸ εἶχα κρεμασμένο στὸν λαιμό μου. Μὰ εἰς τὸ πρῶτο μέρος ὁποῦ ἀπάντησα στρατεύματα, ἔλυσα τὸ μαντῆλι, ἔσφιξα τὰ δόντια, νὰ μὴ με ἐννοήσουν ὅτι πονῶ, καί παρουσιάσθηκα εἰς τὸν ἀξιωματικό τους. Τότε ἂν ἦταν βολετό, ἤθελε κάμουν στρατιώτας ὡς καὶ αὐτὲς τὲς μνηματόπετρες. Ἐγὼ ἤμουν "τσαούσης"· μ' ἐδέχθηκε χωρὶς πολλὴν ἐξέτασι, κ' ἐπήγαμε. Θαρρεῖς ὅτι ἦτο γραφτό, ὕστερ' ἀπὸ τόσον πόλεμο καὶ τόσο σκοτωμὸ μέσα εἰς τὰ Μπαλκάνια, νὰ ζήσω, διὰ νὰ πᾶνε νὰ με κλείσουν μέσα εἰς τὴν Πλεῦνα.

—Ἐι, Πλεῦνα, εἴ! — ἀναστέναξεν εἶτα εἰπὼν ὁ Σελήμ, κ' ἐξηκολούθησε τὴν ἱστορίαν του σύννου. Ἐσὺ με ἔφερες τὸν νοῦ μου εἰς τὸν τόπο του! Μάρτυρα ἔχω τὸν Θεό, πῶς ὅταν ἔφθανα εἰς τὴν Πλεῦνα, ἤμουν ὡσάν μεθυσμένος, ὡσάν τρελλός. Τοὺς Ρούσσους τοὺς εὐρήκαμε χωμένους ποῦ καὶ ποῦ ἐδῶθε ἀπὸ τὰ Μπαλκάνια, καὶ ὅπου τοὺς εὐρήκαμε τοὺς "ἐπαστρέψαμε"! Ὑστερ' ἀπὸ τῆς Κριμαίας τὸν καιρὸ πρῶτη φορά τοὺς ξαναέβλεπα ἐμπρὸς μου· καθέννας των μ' ἐφαίνετο ἐφτά φορές κακώτερος ἀπὸ τὸν διάβολο! Ἀρχι-εχθρὸς τοῦ γένους, π' ἀνάθεμά τον! ἔλεγα, ὅταν μ' ἐτύχαινε κανένας πληγωμένος ἀβοήθητος, καὶ τὸν ἀπετελείωνα κ' ἐκείνον με θηριώδη εὐχαρίστησι.

Ἐπὶ τὴν Πλεῦνα ἤμουν ἑκατόνταρχος· καὶ ἡ Πλεῦνα ἦταν ξακουσμένη ἀπὸ τὴν πρῶτη τῆς ἡρωικῆν ἀντίστασι. Φαντάζεσαι λοιπὸν με τί χαρὰ, με τί ἐλπίδες ὠδηγοῦσα τοὺς ἀνθρώπους μου, με τί ἐνθουσιασμὸ κρατοῦσα τὸ σπαθὶ στό χέρι, με τί ἀλαλαγμὸ τὸν ἐχαιρετήσαμε τὸν γέρο ἥρωα τῆς Πλεῦνας, τὸν Ὁσμάν-πασᾶ. Ἠρχόμεθα βοήθεια εἰς τὴν δύναμί του, τρεῖς χιλιάδες ἀνθρώποι, καὶ οἱ Ρούσσοι δὲν ἠμπόρεσαν νὰ μᾶς ἐμποδίσουν, ὅπου κι ἂν ἐπεράσαμε.

—Ἐδῶ θὰ τὸ χορτάσω πλέον τὸ μῖσος, εἶπα, τὸ ἀχόρταγο· ἐδῶ θὰ τοὺς ἐκδικηθῶ ἀλύπητα τοὺς Ρούσσους τοὺς ἐχθροὺς μας, τοὺς ἀγρίους, τοὺς ἀσπλάγχνους!

Καὶ ὅταν ἦλθεν ἡ στιγμή κι ἀνοίξαμε φωτιά ἐπάνω τους ἐκείνον τὸν Σεπτέμβριο, τότε ὁ ἐνθουσιασμὸς μου δὲν εἶχε πλέον ὄρια. Ἡ κάθε σφαῖρα ποὺ τοὺς ἐστέλλαμε, τὴν αἰσθανόμουν πῶς ἐπαιρνε ἀπὸ τὴν καρδιά μου δύναμι γιὰ νὰ χτυπήσῃ ὅπου πάγει βαθύτερα, νὰ καταστρέψῃ φαρμακερώτερα. Καὶ ὅπου ἦτανε δουλειὰ διὰ μπα-

γιονέτα καὶ σπαθί, ἐκεῖ δὲν ἤμουν τελευταῖος. Μὰ τὸ γραφτό εἶναι γραφτό, κανένας δὲν τ' ἀλλάζει.

Μιὰ μολυβιά ποὺ πῆρα δεξιὰ μεριά μέσ' στὸ πλεμόνι μ' ἔβαλεν ἀπὸ τὴν θέσι μου καὶ μ' ἔβαλεν εἰς τὸ νοσοκομεῖο. Πολὺ ἄσχημη πληγὴ! Ἦλθεν ὁ χειμῶνας καὶ ἐγὼ ἀκόμη δὲν ἠμποροῦσα νὰ σαλεύσω· ἔφθνα αἷμα.

Δὲν ἄκουσα νὰ γένουν καὶ μεγάλα πράγματα ὄλον ἐκεῖνον τὸν καιρὸ· μὰ ἔξαφνα ἓνα βράδυ καταλαμβάνω πῶς οἱ γιατροὶ κ' οἱ ἄνθρωποι τοῦ νοσοκομείου καὶ οἱ ἄρρωστοι, ὅσοι ἦσαν εἰς τὰ πόδια τους, ὀλίγοι λίγοι ἔλειψαν καὶ πᾶνε! Κρυφομιλήματα καὶ στεναγμοὶ, βλασφημιές καὶ ὕστερα πάλι νεκρικὴ σιγή, — σηκώθηκα στό πόδι. Ἦταν σκοτάδι, δὲν τὰ διέκρινα καλά-καλὰ τὰ πράγματα, μὰ μακρὰ ἀκούονταν στρατεύματα ποὺ ἐπήγαιναν κατὰ τὸν ποταμὸ. Αὐτὸ δὲν εἶναι καλὸ πρᾶγμα! Ἀπὸ καιρὸ μᾶς εἶχανε περικλεισμένους μέσα εἰς τὰ ὄχυράματα οἱ Ρούσσοι· ζωοτροφίες δὲν ἀπέμειναν εἰς τὴν Πλεῦνα.

Νὰ ἰδῆς ποὺ ἀναγκάσθηεν ὁ Γαζῆ-Ὁσμάν πασσᾶς νὰ τραβηχθῆ ἀπὸ ἐδῶ πέρα! Παίρνω λόγυρα· οἱ δρόμοι ἄδειοι! Τριγύρω μου κανεῖς· ὅσοι ἔμειναν θὰ ἦσαν ὡσάν ἐμένα καὶ χειρότεροι. Ἐπῆρα τὸν μανδύα μου καί, ἔτσι καθὼς ἐβρέθηκα, μέσα εἰς τὸ σκοτάδι, ἔτρεξα κατὰ τοὺς. Στὸν δρόμο εὗρηκα καὶ ἄλλους πληγωμένους, χωλοὺς με δεκανίκια. Ἐπήγαιναν βιαστικά καὶ αὐτοί, ὅπως ἠμποροῦσεν ὁ καθέννας, καὶ ἐβόγγιζαν καὶ ἐκλαιαν καὶ ἐβλαστημοῦσαν. Τότε ἀγρίεψε καθ' ἑαυτὸ ἡ καρδιά μου. Ἐσφίχθηκα με ὄλη μου τὴν δύναμι κ' ἐπρόφθασα ἓνα "ταμποῦρι" ποὺ ἐπήγαινε σιωπηλὰ κ' ἓνα ἄλλο ποὺ καταβαίνειν ἀπὸ τὸ πλάγι κατὰ πᾶνω μου.

—Γύρισε πίσω γρήγορα! ἐφώναξεν ἓνας ἀξιωματικὸς ἀπὸ τὸ ἄλογο. —Μὲ διέκρινε πῶς ἤμουν ἀπὸ τοὺς ἀρρώστους. —Θὰ σε σκοτώσουν ἐδῶ πέρα! πίσου!

—Εἶμαι ὁ Σελήμ, ὁ ἑκατόνταρχος, τοῦ εἶπα· πῶς νὰ γυρίσω πίσου! Ὅσον ἠμποροῦσα νὰ σηκώσω τὸ ντουφέκι, νὰ σύρω τὸ σπαθί, τὸ πρόσταγμα ἦταν «ἐμπρός»!, καὶ τώρα ποὺ πληγώθηκα, προστάζεις νὰ γυρίσω πίσου. Ἡ θὰ με πάρετε μαζί σας, ἢ θὰ με σκοτώσετε ἐδῶ πέρα! Πίσου κανεῖς δὲν ἔμεινε. Μὲ παραδίδετε εἰς τὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν μας; Κ' ἐστάθηκα ἐμπρὸς του κ' ἐπιασα τὸ χαλινάρι τοῦ ἄλόγου του.

—Ἄν εἶσαι λάτρης τοῦ Μωάμεθ τοῦ Προφήτου μας, τοῦ εἶπα,

τράβα και κόψε τὸ κεφάλι μου! Εἰκοσιπέντε χρόνια στρατιώτης τοῦ Σουλτάνου, πῶς μ' ἀπαρνεῖσθε καὶ με ἀφίνετε νὰ πέσω ζωντανός στα χέρια τῶν ἐχθρῶν μου;

Ἀκόμα δὲν ἐπρόφθασα νὰ τελειώσω, καὶ τὸ ἄλογο, ποῦ ἠσθάνθη τὰ φτερνιστήρια στα πλευρά του, τινάχθηκεν ἐπάνω μου καὶ μ' ἔριξεν ἀνάσκελα. Καμπόσους στρατιώτας ἄκουσα ποῦ ἐπέρασαν πατώντας εἰς τὰ στήθια μου τὰ πληγωμένα. Ὑστερα με ἤλθε σὰν λιποθυμία...

Ὅταν ἤλθα εἰς τὸν ἑαυτὸν μου ἦταν ξημερώματα. Σὰν ὄνειρο μ' ἐφάνηκεν ὁ τόπος ποῦ εὑρέθηκα. Τὸ γόνάτο μου μ' ἐπονοῦσε δυνατά, δὲν ἤμποροῦσα νὰ τὸ σαλέψω. Τότε ἐνθυμήθηκα τ' ἄλογο, τὸ πέσιμό του καὶ τὸ ποδοπάτημα ποῦ πέρασ' ἀπὸ πάνω μου. Ἄς τὸ ἔβρουν ἀπὸ τὸν Θεό! οἱ ἄσπλαγχνοι! Ὑστερα ἤλθαν εἰς τὸν νοῦ μου ὅσα ἐκατόρθωσα μέσα εἰς τοὺς πολέμους τόσα χρόνια, κ' ἐσυλλογίσθηκα πόσο καλλίτερα θὰ ἦτο νὰ μ' ἐσκότωνε κανένα βόλι στὴν γραμμὴ, καὶ μ' ἐκυριεύσειεν ἕνας ἀνέκφραστος τρόμος. Τί ἔχω τώρα νὰ τραβήξω ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς μας!

Ἐκεῖ ἀκούω κάτω, πέρ' ἀπὸ τὸν ποταμὸ βροντοῦν κανόνια· ἀνοιξε φωτιά, χτυποῦνται. Ἀλλάχ! Ἀλλάχ! Στα χεῖλη μου δὲν θέλει ν' ἀναβῆ μιὰ προσευχὴ διὰ τοὺς ἀδελφούς μου! Δὲν ἤμπορῶ νὰ πῶ: Θεὸς βοήθειά τους! Τόσο μεγάλο ἦταν τὸ παράπονο τῆς καρδιάς μου, γιατί με ἄφηκαν στα χέρια τῶν ἐχθρῶν μας. Τί ἐγένετο ἐκεῖ κάτω δὲν ἤμποροῦσα νὰ τὸ καταλάβω, ἐνόησα ὅμως ὅτι ἡ Πλεῦνα δὲν ἦτο πλέον ἰδική μας! Θέλεις ἢ λύπη κ' ἡ ἀπελπισία μου, θέλεις ἢ κατάστασις τῆς υἰγείας μου, θέλεις τὸ κρύο τὸ πολὺ, με ἔφεραν μιὰ νάρκωσι, μιὰ παραζάλη· δὲν ἤξευρα τί ἔκαμνα. Εὑρέθηκα ὄλως διόλου χωρὶς ὄπλα· ὁ Θεός—ὄχι ὁ Θεός—οἱ ὁμόθρησκοί μου με παράδωκαν "κουρμπάνι" στὸν ἐχθρό μας. Τώρα ἔχει δίκαιο καθεὶς τῶν νὰ μ' ἐκδικηθῆ κατὰ τὰ ἔργα καὶ τοὺς λογισμούς μου,— ἀς ἔλθουν! ἄς με κάμουν κομμάτια νὰ με φῶν οἱ σκύλλοι!... Καὶ ἔτσι ἐξηνητημένος καθὼς ἤμουν, ἐσύρθηκα κ' ἔπεσα κοντὰ εἰς ἕνα βράχο τυλιγμένος εἰς τὸν μανδύα μου.

Ὅταν ἤλθα εἰς τὸν ἑαυτὸ μου, εὑρέθηκα εἰς ἕνα φορητὸ νοσοκομεῖο· ἔμαθα πῶς ἤμουν αἰχμάλωτος τῶν Ρώσων κ' ἐγὼ κι ὅλοι ὅσοι εἴμεθα στὴν Πλεῦνα, σαράντα χιλιάδες στρατιῶται, μαζί με τὸν Ὅσμάν-πασσᾶ καὶ τόσους ἄλλους πασσάδες!

Δὲν εἶναι πρᾶγμα εὐκολο γιὰ μένα, ἐξηκολούθησεν ὁ Σελήμ

μετὰ τινα παύσιν, νὰ περιγράψω τί συνέβηκε μέσ' στὴν καρδιά μου ἀπὸ τώρα κ' ὕστερα· μὰ ἴσως εἶναι εἰς ἐσένα εὐκολώτερο νὰ τὸ μαντεύσῃς, ὅταν ἀκούσῃς ἀπ' ἐδῶ κ' ἐμπρός τὴν ἱστορία μου.

Καὶ ὁ Σελήμ προσεπάθησε νὰ με παραστήσῃ ὅποιον ἐκπληξιν ἠσθάνθη ὅτε εἶδε τὴν φιλόνηρον εὐσπλαγχνίαν, μεθ' ἧς ὁ Ρώσος ἰατρός καὶ αἱ βοηθοὶ αὐτοῦ ἀδελφαὶ τοῦ ἐλέους ἐθεράπευσαν τὰς πληγὰς του ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, ἐνδύσαντες καὶ θρέψαντες αὐτὸν καλλίτερον παρ' ὅ,τι ἐτρέφοντο ἐντὸς τῆς Πλεῦνας οἱ πασσάδες. Τυφλωμένος ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ ἐναντίον τῶν Ρώσων, ἐφαντάζετο αὐτοὺς σκληρούς, αἰμοβόρους, ἐτοιμοὺς νὰ κατασπαράξωσι τὰς σάρκας του ὡμὰς ὡς ἄγρια θηρία. Καὶ ὅμως ἦσαν Ρώσσοι αὐτοὶ ποῦ ἐβλεπεν ἐμπρός του! καὶ εὑρισκεν αὐτοὺς τώρα εὐγενεῖς καὶ περιποιητικούς, προσπαθοῦντας διὰ παντοίων τρόπων νὰ παρηγορήσωσι τοὺς αἰχμαλώτους διὰ τὴν τύχην τῶν, νὰ ἐνθαρρύνωσιν αὐτοὺς διὰ τὸ μέλλον, καὶ νὰ τοὺς διαβεβαιώσωσιν ὅτι καὶ αἰχμάλωτοι ὄντες ἀπολαμβάνουσι τοῦ θαυμασμοῦ τῶν Ρώσων καὶ ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου, διὰ τὴν ἀνδρείαν μεθ' ἧς ἐπολέμησαν καὶ τὴν γενναιότητα. Ὁ Σελήμ ἰδίᾳ διὰ τὸ πλῆθος τῶν κατὰ καιροὺς πληγῶν, ὧν τὰ ἴχνη ὁ ἰατρός ἐμελέτησεν ἐπὶ τοῦ σώματός του, ἐφάνη εἰς αὐτοὺς ἰδιαιτέρας ἀξίας ἄνθρωπος. Τῷ ἔδωκαν νὰ ἐνοήσῃ ὅτι, ἐὰν ὁ Τσάρος εἶχε στρατιώτας μόνον τοιούτους, οἶος ὁ Σελήμ, θὰ ἦτο Σουλτάνος ὅλου τοῦ κόσμου. Τοῦτο ἐκολάκευσε πολὺ τὴν φιλαυτίαν τοῦ στρατιώτου, ὅστις σπανίως ἤκουσεν ἐν "ἀφερήμ" διὰ τὰ κατορθώματα τὰ ὁποῖα παρ' ἄλλοις ἔθνεσι βραβεύονται παραδειγματικῶς. Μετὰ τινα καιρὸν ὁ Σελήμ ἐστάλη μετὰ τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων εἰς Ρωσίαν.

Ἐκ πολιτικῆς ὀπισθοβουλίας οἱ Ρώσσοι ἐπεδαψίλευσαν τοῖς ἐν τῷ πολέμῳ ἐκείνῳ αἰχμαλωτισθεῖσι Τούρκοις περιποιήσεις σχεδὸν ἀπιστεύτους. Δάκρυα ἀνέβαινον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ Σελήμ, ὅτε διηγείτο τὴν εὐμενῆ καὶ συμπαθητικὴν ὑποδοχὴν, ἧς ἔτυχον ὄθεν κι ἂν διήλθον. Οἱ Ρώσσοι χωρικοὶ ἐχαιρέτιζον τοὺς αἰχμαλώτους ἐχθροὺς προσαγορεύοντες αὐτοὺς Bratuska, δηλαδὴ ἀδελφοί!

Ὅπου καὶ ἂν ἐσταμάτα ὁ σιδηρόδρομος, προσέφερον αὐτοῖς τιὸν καὶ ἄλλα θερμαντικὰ ποτά· καὶ ὅπου ἂν ἐξήρχοντο τῶν ἀμαξῶν, οἱ ἐγγῶριοι ἐνηγκαλίζοντο καὶ ἠσπάζοντο αὐτούς. Πάντα ταῦτα ἐπέφερον εἰς τὴν κατὰ βάθος χρηστήν, τὴν εὐαίσθητον τοῦ Σελήμ καρδίαν, ἀληθῆ ἐπανάστασιν αἰσθημάτων. Αὐτοὶ εἶναι λοι-

πόν οί λεγόμενοι ἄσπονδοί ἐχθροί τοῦ ἔθνους του; Αὐτοὶ εἶναι οἱ θέλοντες νά ἐξολοθρευῶσι τοὺς Τούρκους ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς; Πόσον ἐσφαλμένην ἰδέαν εἶχε περὶ τῶν Ρώσων!

—“Ἦμουν τρελλός ἕως τότε, προσέθετεν ὁ Σελήμ· δι’ αὐτὸ σέ εἶπα πῶς ἡ Πλεῦνα ἔβαλε τὸν νοῦν μου εἰς τὸν τόπον του.

Ἐν Πλεῦνα εἶδεν ὁ Σελήμ ὁποίας στερήσεις καὶ βασάνους ὑφίσταντο οἱ ὀλίγοι Ρῶσσοι αἰχμάλωτοι, καὶ ἐπερίμενε λοιπὸν νά ὑποστῆ ἐν Ρωσσίᾳ τὰς αὐτάς, ἂν ὄχι χειροτέρας. Ἄντ’ αὐτῶν ὁ Σελήμ καθ’ ὄλον τὸ διάστημα τῆς αἰχμαλωσίας του ἔφαγε χορταστικά, ἐνεδύθη θερμά καὶ καθάρια ἐνδύματα, ἤκουσε λόγους γλυκεῖς καὶ παρηγόρους, οἷους οὔτε παρὰ τῶν ὁμοεθνῶν αὐτοῦ δὲν ἤκουσε κατ’ οἶκον, καὶ τὸ κυριώτατον, ὁ Σελήμ καὶ οἱ συναιχμάλωτοί του ἀφέθησαν ἐλεύθεροι καὶ ἀνενόχλητοι νά τελῶσι πάντα τὰ θρησκευτικὰ των καθήκοντα εἰς ἐπὶ τούτῳ παρασκευασθέντα οἰκήματα. Τοιοῦτόν τι ὁ ἐχθρὸς τοῦ Ἰσλάμ βεβαίως δὲν θά τὸ ἐπέτρεπε. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον ἐάν ὁ Σελήμ μετέβαλε τώρα γνώμην ὡς πρὸς τὸ δυνατὸν τῆς συμβιώσεως Μωαμεθανῶν καὶ Ρώσων, καὶ ἐχαρακτήριζεν ὡς μωροὺς τοὺς ἀγωνιζομένους ἐναντίον τῆς εἰσβολῆς Ρώσων εἰς τὴν Τουρκίαν, τὴν Εὐρωπαϊκὴν.

—Ἡ Ντουινιά τοῦ Θεοῦ εἶναι μεγάλη, ἔλεγε, καὶ ὁ φτωχὸς ὁ Τσάρος δὲν ἔχει πῶς νά ἐξοικονομήσῃ τοὺς ὑπηκόους του. Εἶναι τόσο καλοὶ ἄνθρωποι· ἄς ἔλθουν εἰς τὸν τόπον μας. Τί τὸν κουστίζει τὸν Σουλτάνο; Τὸ “ζεῦκι” πού τραβᾷ μέσα στήν Πόλι, μπορεῖ νά τὸ τραβᾷ καὶ στὸ Μπαγδάτι καὶ στήν Δαμασκό. Δὲν εἶναι πού θά ζήσομε σάν ἀδελφάκια μὲ τοὺς Ρούσσους; Bratuska! Bratuska!

Τοιοιουτρόπως λοιπὸν ἡ πολιτικὴ τῶν Ρώσων σύνεσις ἔγνω νά γεφυρώσῃ τὸ ἀτελεῦτητον χάσμα, τὸ ὁποῖον ἐχώριζεν αὐτοὺς αἰωνίως ἀπὸ τῶν Τούρκων. Ὅ,τι δὲν κατωρθώθη διὰ τῆς λεοντῆς, ἐπετυγχάνετο λάθρα διὰ τῆς ἄλωπεκῆς. Περὶ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας Τούρκων στρατιωτῶν, ἀπαχθέντων εἰς αἰχμαλωσίαν, ἐκολακείθησαν νά πιστεύσωσιν ὅτι δὲν ἐγένοντο αἰχμάλωτοι, ἀλλ’ ἀπλῶς ξένοι τῶν Ρώσων· κατὰ συνέπειαν ὀφείλουσιν εἰς αὐτοὺς ἐν τῷ μέλλοντι τὴν αὐτὴν διαγωγὴν καὶ πολιτείαν, ἣν ἡ θρησκεία τοῦ Μωάμεθ ὑπαγορεύει τοῖς πιστοῖς πρὸς πάντας ὑφ’ ὧν τὴν στέγην ἤθελον ὡς ξένοι γευθῆ «ἄρτον καὶ ἄλας».

Ὡς πρὸς τὸν Σελήμ, εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς ἐπιζευγνυούσης τὸ χάσμα ἐκεῖνο γεφυύρας, ἐστάθη προληπτικὸς φανός, ἡ θερμὴ

τοῦ ἔρωτος φλόξ, νεύουσα αὐτῷ μακρόθεν νά ἐπιταχύνῃ τὴν εἰς τὰς ρωσικὰς ἀγκάλας ἐπάνοδόν του.

—Νά βλέπῃ τις τὴν εὐμορφίαν εἶναι χαῖρι, εἶπεν ὁ Σελήμ, ἐγγίζων τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὀλίγον στενοχωρημένος. Ἐγνώρισα ἕνα γέρον ἀξιωματικὸ ἀπὸ ἐκείνους πού ἤλθαν εἰς τὰ εἰκοσιεννιά εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν· ἐνθυμοῦνταν ὀλίγα τουρκικὰ καὶ μ’ ἐπροσκάλεσεν εἰς τὸ σπίτι του νά πούμε τσαΐ. Εἶχε μιὰ θυγατέρα χήρα, πού τὸν ἐκύτταζε—Θεὸς νά τὴν χάρισῃ στὸν πατέρα της!—ἦταν καλὴ σάν ἄγγελος! Ὁ ἄντρας της, ἕνα “τσακπίνι”, χρόνους καὶ καιροὺς τῆς ἕκαμνε τὸν ἀγαπητικόν, ἕως ὅτου κατάρθωσε καὶ τὴν ἐπῆρε. Μά μήπως τὴν ἐπῆρε διὰ νά τὴν χαρῆ; Ἐνα τσακπίνι! Σάν ἔπαιξε τὸν βιό της εἰς πέντ’ ἕξ ἑβδομάδες στὰ χαρτιά, ἐπῆρε τὸ πιστόλι καὶ τρύπησε τὸ κολοκύθι του. Καὶ ἦταν χήρα ἡ καυμένη ἕξι χρόνια τότε. Ὁ γέρος ἀγαποῦσε τὰ χαρτιά κ’ ἐκεῖνος, κ’ ἔπαιξε μὲ τὴν Παυλόφσκα νά περνᾷ τὴν ὥρα του, μὰ σάν ἐγνωρισθήκαμε μία φορά, δὲν μὲ ἀφήκε πλέον τὸν γιακά μου. Μὲ διηγείτο τοὺς πολέμους, ὅσους ἐπολέμησε, καὶ μὲ ἄκουε νά ἐπαινώ τοὺς Ρούσσους μὲ μεγάλην εὐχαρίστησι.

Ἡ εὐμορφὴ Παυλόφσκα ἄκουεν μόνον ὅσα τῆς ἐξηγοῦσεν ὁ πατέρας της, κ’ ἐσειοῦσε τὸ κεφάλι καὶ τὸ δάχτυλο πῶς δὲν εἶναι καλοὶ οἱ Ρούσσοι, διότι μεθοῦν καὶ παίζουν “κουμάρι”. Ὁ Σελήμ πού δὲν πίνει, πού δὲν παίζει κουμάρι—Χαρισσό! χαρισσό! Καὶ τῶλεγε μὲ μιὰ γλυκεῖα φωνή, μὲ κάτι βλέμματα!—Τί νά σέ εἰπῶ! Ἦταν ὠραία ἡ Μελέικα, ἡ γυναῖκα μου, ὠραία καὶ καλὴ, μὰ—Τί νά σέ εἰπῶ; Στὰ σπίτια τὰ δικά μας οἱ γυναῖκες οἱ πιὸ καλὲς εἶναι ὡσάν τὰ πρόβατα. Ἐξησα τόσα χρόνια μὲ τὴν Μελέικα μου καὶ εἶχαμε τρία παιδάκια. Πιστεῦεις; Ποτὲ δὲν εἶδεν εἰς τὰ μάτια μου ὅπως ἡ Παυλόφσκα. Τὸ βλέμμα τῆς Παυλόφσκας δὲν ἐταπεινώθη ἔμπρὸς εἰς τὸ δικό μου ὡσάν δοῦλος ὅπου κλίνει τὸ κεφάλι διὰ νά τὸν προστάξῃ ὁ ἀφέντης του, ἢ νά τὸν μαλώσῃ. Ὅχι. Τὸ ἐνοιωθα πῶς ἐμβαίνει ὡσάν γλυκεῖα φωτιά μέσα εἰς τὴν καρδίαν μου καὶ τὴν ἐφώτιζε καὶ τὴν ἐξέσταινε καὶ τὴν ἐξεμάργωνε καὶ τὴν ἐφτέρωνε καὶ τὴν ἕκαμνε νά πετάξῃ ἀπὸ τὴν χαρὰ καὶ τὴν εὐτυχίαν της ἕως εἰς τὰ οὐράνια, νά αἰσθάνεται ὅπως πῶς εἶναι καλλίτερα νά ἐπειτοῦσεν εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς Παυλόφσκας. Καὶ ἡ φωνὴ της! Καὶ τὸ τραγοῦδι της! Ἀλήθεια, δὲν ἐκαταλάβαινα τὴ γλώσσάν της, μὰ διὰ τοῦτο ἴσα-ἴσα ἐνοιωθα πῶς ἐλαλοῦσε μέσ’ στὰ φυλλοκάρδια μου.

Μήπως καταλαβαίνεται ή γλώσσα τ' ἀηδονιού; Καί ὁμως ὅποιος ἂν τ' ἀκούσῃ, τὸ νοιώθει πὼς λαλεῖ διὰ πόνο καὶ διὰ βάσανα καὶ δι' ἀγάπη τῆς καρδιάς του. Θεὸς νὰ τὴν χάριση στὸν πατέρα της! Πολλὲς φορὲς ἐκάθησα τὴν νύχτα στὸ κρεββάτι ἄγρυπνος καὶ ἐσυλλογίσθηκα καὶ ἔκλαψα, σὰν τὸ μικρὸ παιδί, γιατί δὲν ἔπλασ' ὁ Θεὸς καὶ τὴ Μελέϊκά μου ἔτσι, ἀφοῦ τῆς ἔδωκε τόσην εὐμορφιά καὶ τόσην καλωσύνη.

Μὰ ἡ Μελέϊκά μου εἶχε τὸ δαχτυλίδι ὅπου τῆς ἔδωκε ἡ μητέρα μου. Δὲν ἐγίνετο νὰ τὴν ἀφήσω. Κ' αἰμάτωνε ἡ καρδιά μου. Καί, ὅταν ἤλθεν ὁ καιρὸς κ' ἔτελείωσεν ὁ πόλεμος καὶ ἄρχισαν νὰ μᾶς γυρίζουν ὀπίσου, τότε τὸ ἐνόησα πὼς δὲν ἤμποροῦσα νὰ παγαίνω ἀπ' ἐκεῖ χωρὶς ν' ἀφήσω ἓνα κομμάτι τῆς ψυχῆς μου εἰς τὴν Ρουσία!...

Καὶ ὕστερ' ἀπὸ τόσην εὐτυχία εἰς τὴν αἰχμαλωσία μου, ἐξηκολούθησ' ὁ Σελῆμ ἠρεθισμένος τώρα, ὕστερ' ἀπὸ τόσην περιποίηση ὅπου εὐρήκα εἰς τῶν ἐχθρῶν μας τὰ χέρια, ἄκουσε τώρα πὼς μᾶς ὑποδέχθηκαν οἱ ἐδικοί μας, ἡ βασιλεία ποῦ τὴν ἐδουλέψαμε μὲ τὴν ψυχὴ στα δόντια, ἄκουσε πὼς ἐπεριποιήθη τοὺς πολεμιστὰς της.

Καὶ μὲ ζωφρώτατα χρώματα περιέγραψεν ὁ Σελῆμ τὴν μετὰ ταῦτα τύχην του.

Μέχρι τῶν προσεχῶν λιμένων οἱ αἰχμάλωτοι μετεφέροντο ὡς εἶχον μετὰ πλείστης περιποιήσεως διὰ τῶν σιδηροδρόμων.

Τὸ πλῆθος ὅθεν καὶ ἂν διήρχοντο τοὺς ἀπεχαιρέτιζον προσαγορεύοντας αὐτοὺς πάντοτε μὲ τὸ γλυκὸ τοῦ ἀδελφοῦ ὄνομα, καὶ ἐωφελούντο τῆς τελευταίας στιγμῆς, ὅπως δεῖξουν ὡς πλείστον τὴν ἀγάπην των πρὸς τοὺς ἀπερχομένους.

Ἐκαστος τῶν αἰχμαλώτων ἔφερεν ἀνεξαιρέτως ἐνθύμιόν τι χαρισθὲν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν γνωρίμων του· τὸν Σελῆμ συνόδευσεν ἡ Παυλόφσκα μετὰ τοῦ πατρός της μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ τὸν ἐνηγκαλίσθησαν καὶ ἀπεχωρίσθησαν ἀπ' αὐτοῦ χύνοντες κρουνηδὸν τὰ δάκρυα. Ἄλλ' ἡ καλοζωία πάντων ἔληγεν αὐτοῦ εἰς τὴν ἀκτὴν. Αὐτὸ εἰς τὴν ἀκτὴν ὑπεχρεοῦτο ἕκαστος αἰχμάλωτος ν' ἀφήσῃ ὅ, τι εἶχε ρωσικὸν ἐπάνω του, νὰ ἐνδυθῇ τὰ πιναρὰ ἐκεῖνα ράκη, τὰ ὅποια ἔφερε τόσον καιρὸν ἐπὶ τῶν πεδίων τῆς μάχης, καὶ οὕτω, ἡμίγυμνοι καὶ ἀνυπόδητοι οἱ πλείστοι ἐπεβίβάζοντο κατὰ ἑκατοντάδας καὶ χιλιάδας ἐπὶ τῶν ἀναμενόντων ἀτμοπλοίων, στιβαζόμενοι ἀνηλεῶς μέχρι καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ χώρου τοῦ προωρισμένου διὰ

τὸ ἔρμα. Καὶ ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους, τότε δὴ τότε ἑκαταράσθησαν τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν προσεκλήθησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν γλυκεϊάν των πατρίδα!

Ἡ ἐπάνοδος τῶν αἰχμαλώτων ἐγένετο ἐν μέσῳ χειμῶνι. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο τότε ἀκόμη κατακεκλυσμένη ὑπὸ τῶν ἐκ Βουλγαρίας προσφύγων, οἱ ὅποιοι εἶχον πλημμυρίσει πᾶν δημόσιον κτίριον, ὡς καὶ πλεῖστα ὅσα ἰδιωτικὰ κονάκια. Καὶ αὐτὰ τὰ ὄθωμανικὰ τεμένη ἐτύγγανον κτήματα γυναικοπαίδων μέχρι τῶν πυλώνων αὐτῶν, καὶ ἐντὸς τῶν ὁδῶν ἀκόμη ἐβλεπέ τις ἐσκηνωμένα τὰ ἄγρια ἐκεῖνα πλάσματα ἔτι ἀγριώτερα ἐξ ἀπελπισίας.

Καὶ λοιπὸν οἱ ἀπειροπληθεῖς ἐκεῖνοι αἰχμάλωτοι ποῦ ἐμελλον νὰ κατακλιθῶσιν ἐπιστρέψαντες; Περί τούτου οὐδεμία φροντίς εἶχε ληφθῆ. Τὰ ἀτμόπλοια ἀπεβίβαζον αὐτοὺς κατὰ σμήνη ἐπὶ τῆς γεφύρας τοῦ Γαλατὰ ἢ ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ Βοσπόρου, κακῶς ἔχοντας ἐκ τοῦ φοβεροῦ διάπλου, πεινῶντας καὶ ριγῶντας. Οἱ συνοδευσάντες αὐτοὺς ἀξιωματικοὶ ἀπῆρχοντο ἅμα τῇ ἀποβάσει των εἰς τὸ Σερασκεράτον, καὶ οἱ μαχηταὶ τῆς Πλεύνας, πλείονες τῶν τεσσαράκοντα χιλιάδων, μετὰ τῶσων ἄλλων συναιχμαλώτων, ὕστερον ἀπὸ τόσην εὐμάρειαν βίου ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ ἐχθροῦ των, εὐρέθησαν αἴφνης ἐκτεθειμένοι εἰς τὸν ἐκ πείνης καὶ ψύχους θάνατον, κατέναντι τῶν μεγαλοπρεπῶν βωμῶν καὶ ἐστιῶν, ὑπὲρ ὧν τοςάκις προεκινδύνευσαν.

—Ὅταν ἐνθυμοῦμαι, ἔλεγεν ὁ Σελῆμ, ὅτι ὕστερα ἀπὸ τόσοσους ἀγῶνας καὶ τόσα κατωρθώματα, ἐμεῖς οἱ στρατιῶται τοῦ Σουλτάνου καταδεχθήκαμε νὰ παίρνωμεν ἐλεημοσύνην ὡς καὶ ἀπὸ τοῦς Ἑβραίους, ἐνῶ οἱ λεπτοκαμωμένοι ἐφέντηδες, μὲ τὲς μεταξωτὲς ὀμβρέλλες, μὲ τὰ γάντια τους, ἐπερνοῦσαν κ' ἔκαμναν πὼς δὲν μᾶς βλέπουν, ραγίζεται ἡ καρδιά μου! Ὁ Θεὸς ἐσήκωσε τὸ "μερχα-μέτι" ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸν "ισλάμ"!

Μετ' οὐ πολὺ ἡ ὑπομονὴ τῶν δυστυχῶν ἐκείνων πλασμάτων ἐξηντλήθη, ἡ αὐλὴ τοῦ Σερασκεράτου ἐπολιορκήθη, καὶ μυριαὶ φωναὶ ἐξήτησαν τὸν ἀπὸ τοσοῦτων ἐτῶν καθυστερούμενον τοῖς στρατιώταις μισθὸν, μισθὸν αἵματος καὶ τλαιπωρίας, ὅπως δυνηθῶσι νὰ ἐπανακάμψωσιν ἕκαστος εἰς τὴν ἐστίαν του. Ἄλλὰ—κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Σελῆμ— δὲν ἐπερίσευσε τίποτε ἀπὸ τὰς σπατάλας τῶν μεγιστάνων, ὅπως πληρωθῶσιν οἱ στρατιῶται. Καὶ ἐπειδὴ οὗτοι ἤρχισαν νὰ ἐγείρωσιν ἀπέλτιδας ταραχὰς ἀνὰ τὰς ὁδοὺς, ἡσυχάσθησαν τέλος νὰ τοὺς περικλείουσιν ἐντὸς τῶν αὐλῶν τῶν μεγάλων

τζαμίων, και νά τούς παρέχωσιν ἐν ἐλεεινὸν σιτηρέσιον, διαβαυκαλῶντες αὐτούς, ὅτι προσεχώσῃ θά λάβωσι τὰ ὀφειλόμενα! Ὁ τυφοειδῆς πυρετὸς ἐδεκάτιζεν ἤδη ἀπὸ πολλοῦ τὰ πλήθη τῶν προσφύγων, καὶ οἱ δυστυχεῖς στρατιῶται, συμπυκνωθέντες ἐντὸς τῶν αὐτῶν μετὰ τοὺς νοσοῦντας περιβόλων, ἤρχισαν ν' ἀποθνήσκωσι κατὰ ἑκατοντάδας. Ἡ ἀστυνομία, φοβουμένη τὴν δικαίαν τῶν ἀνθρώπων τούτων ἀγανάκτησιν, προέβη εἰς τὸ μέτρον ν' ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῶν πᾶν εἶδος ὄπλου, τὸ ὁποῖον τυχὸν ἔφερον. Καὶ οὕτω λοιπὸν, ἐνῶ ὁ Σελήμ κατέκειτο ὑπὸ εἰδὸς τι σκηνῆς ἐντὸς τοῦ ψυχροῦ βορβόρου, σφόδρα πυρέσσων καὶ μηδένα ἔχων τὸν βοηθήσοντα, ἀκούει νεανίσκον τινὰ ἐκ τῶν τῆς ἀστυνομίας ἀπαιτοῦντα παρ' αὐτοῦ νά τῷ ἐγχειρίσῃ τὸν ρωσσικὸν ἀκινάκην, ὃν ἔτυχε κρατῶν εἰς χεῖρας. Τὸν ἀκινάκην τοῦτον διὰ μυριῶν προφυλάξεων κατάρθρωσεν ὁ Σελήμ νά φέρῃ μέχρι Κωνσταντινουπόλεως.

Ἦτο πολῦτιμον ἐνθῦμιον τῆς ἀγαπητῆς αὐτοῦ Παυλόφσκας.

— Φαντάζεσαι, μὲ εἶπε, τί ἐντύπωσιν μὲ ἔκαμεν ἡ αὐθάδεια τοῦ παιδαρίου. Δὲν μὲ ἔφθανεν ὁ φοβερός παροξυσμός, ἡ φοβερὴ κατάστασις ποῦ εὕρισκόμουν, ἤλθε καὶ αὐτὸς νά μοῦ αἱματώσῃ τὴν καρδιά μου. Δὲν τοῦ παρέδωκα τὸ ὄπλον· καὶ ὅταν ἐδοκίμασε νά τὸ πάρῃ μὲ τὴν βίαν, ἐπετάχθηκα ἐπάνου, τὸν ἔσφιξα ἀπὸ τὸ καρδίδι καὶ τὸν ἐκύλισα μέσα στὴν λάσπη.

— Σκύλλε, τοῦ εἶπα, ἀπὸ τοῦ Σελήμ τοῦ "Γιούζμπασι" τὰ χέρια μήτε ὁ Μόσκοβος δὲν ἀξιώθηκε νά πάρῃ ἓνα ὄπλο!

Συνέπεια τῆς ἀπονενομημένης ταύτης πράξεως τοῦ δυστυχοῦς Σελήμ ἦτο, ὅτι τὴν ἐσπέραν ἐκείνην κακῶς ἔχων ἀπήχθη εἰς τὴν ἀστυνομίαν, ἐδάρη ἀνηλεῶς, καὶ ἀφηρέθη ὄχι μόνον τὸν ἀκινάκην, ἀλλὰ καὶ τὰ δηλωτικὰ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ σειράδια ἀπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ του μανδύου.

— Τί τὰ σηκῶνεις αὐτὰ μέσα εἰς τοὺς δρόμους καὶ ἐπαιτεῖς, τῷ εἶπον αὐστηρῶς· διὰ νά ἐντροπιάζῃς τὸ "ντοβλέτι"; Στρατιώτης πλέον δὲν εἶσαι· πολὺ ὀλιγώτερον ἀξιοματικὸς. Χάσου ἀπὸ ἐδῶ πέρα!...

— Τώρα σ' ἐρωτῶ, εἶπεν ὁ Σελήμ, ἀφοῦ ἐξέθηκε ταῦτα λεπτομερῶς, ποῖός φταίει εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον, ὁ φονιάς ἢ ὁ σκοτωμένος; Γιατί μὲ ἤλθε μιὰ φρικτὴ ἰδέα στὸ κεφάλι, ὅταν μ' ἔλυσαν τὰ χέρια μου, καὶ δὲν θά ἦτο καθόλου δύσκολον νά τοὺς ματοκυλίσω ὄλους ἐπάνω στὲς βελουδένιες τὲς καρέκλες τους. Μὰ ἔζησα ἕως τότε δι-

καὶα καὶ τίμια καὶ δὲν ἤθελα νά λερωθῇ τὸ ὄνομά μου. Ἔχεις γυναῖκα καὶ παιδιὰ στὸν τόπο σου, Σελήμ, εἶπα στὸν ἑαυτὸ μου, ἂν δὲν σοῦ μὲνῃ τίποτε, σώσέ τους κἂν τὴν καλὴ σου τὴν ὑπόληψιν. Καὶ μ' ἔδωκεν ὁ Θεὸς ὑπομονή, καὶ ἔσυρα τὸ ἄρρωστο κουφάρι μου ἀκόμη δυὸ τρεῖς μῆνας μέσα εἰς τοὺς δρόμους τῆς Πόλεως ἕως ὅτου ἔλυσαν τὰ χιόνια κι ἀνοιξαν οἱ δρόμοι· καὶ ἡμπόρεσα νά σουμαλισθῶ νά φθάσω γάλι-γάλι εἰς τὸ σπίτι μου.

— Εἰς τὸ σπίτι μου! ἐπανελάβεν ὁ Σελήμ μετὰ τινα σιγὴν, καὶ ἐμειδίασε τὸ ἀλγεινόν, τὸ ἐμπλεον πικρίας μείδισμα αὐτοῦ. Ἔτσι θαρροῦσα ὁ ταλαίπωρος, πὼς ἐρχομαι τοῦλάχιστον εἰς τὸ σπίτι μου! Ἔρχομαι εἰς τὰ παιδιὰ μου, εἰς τὴ γυναῖκά μου, νά κυτταχθῶ, νά γιάνω, ν' ἀρχίσω πάλι τὴν ἐργατικὴ ζωὴ, ἀφοῦ δὲν ἦταν γραφτὸ ν' ἀποθάνω ὕστερ' ἀπὸ τόσα βάσανα... Τὸ σπίτι μου! Ποῦ εἶναι τὸ σπιτάκι μου; Ποῦ εἶναι ἡ γυναικοῦλα μου, τὰ παιδάκια μου;

Ὅταν ἐμεῖς ἐπροστατεύαμε τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάνου καὶ τὴν ὑπαρξί τῆς βασιλείας, ἐκείθε ἀπὸ τὰ Βαλκάνια, οἱ ἐφέντηδες, ποῦ ἔμειναν νά κυβερνοῦν τὸν τόπο, νά τὸν ὑπερασπίζωνται, ἐνώθησαν μετὰ τοὺς Τσερκέζους καὶ μετὰ τοὺς Μουχατζήριδες, ὅπου ἔφευγαν ἀπὸ τὴ Βουλγαρία κ' ἐπάτησαν χριστιανικὰ χωριά καὶ σπιτία κ' ἐχάλασαν τόση ζωὴ, καὶ ἀρπαζαν τόση περιουσία. Κάτι παλληκαριά θαρροῦσαν πὼς ἐκάνανε! Ὅταν ὅμως ἐπεσεν ἡ Πλεύνα κ' ἐχύθηκεν ὁ Μόσκοβος ἐδῶθε ἀπὸ τὰ Βαλκάνια, τότε τὸ ἐνοιωσαν πὼς ἐρχεται ἡ κατάρα νά τοὺς φάγῃ, τὸ ἐνοιωσαν πὼς θά τοὺς ἐβγουν ξεῖδια ἀπὸ τὴ μύτη τους τὰ κακουργήματα ποῦ εἶχαν κάνει, κι ἀφήκανε τὰ σπιτία τους εἰς τ' ἀνοιχτά, κ' ἐγκρημνίσθησαν εἰς τὴν Πόλιν διὰ νά γλυτώσουν τὴ ζωὴ τους. Ὁ πατέρας μου δὲν ἔζη τότε πλέον, τὸν ἔφαγε τὸ ρακί ποῦ ἔπινε. Θεὸς σχωρέσ' τον! Ἡ γυναῖκά του εἶχε πωλήσει ἀπὸ πρωτῆτερα ὅλα τὰ κτήματά μας, ἅμα ἔμεινε νοικοκυρὰ μονάχη, κ' ἐπῆρε τὸν παρὰ κ' ἐπῆγε κ' ἐπανδρεῦθηκε στὴν Πόλιν. Τὸ μερτικὸ ποῦ ἔπεφτε σὲ μένανε — ἐξῆντα χιλιάδες γρόσια — τὸ ἔβαλεν ὁ "μουφτῆς" εἰς τὸ διάφορο, νά μείνουν εἰς τὰ παιδιὰ μου, ἂν τύχη καὶ δὲν ἔλθω. Μὰ κοντὰ στὸ ξερὸ τὸ ξύλο καίεται καὶ τὸ χλωρό, κ' ἡ καυμένη ἢ γυναῖκά μου — βλέπεις τὴν ἀφρῆ· ἀβοήθητη διὰ νά βοηθήσῃ τὸ ντοβλέτι! — σὺν ἔμαθε πὼς ἐρχεται ὁ Μόσκοβος, ἐσμίχθη κ' ἐκείνη μετὰ τὲς ἄλλες οἰκογένειες κ' ἔφυγε στὴν Πόλιν.

Τὸ τί συνέβηκε κατόπι τὸ συμπεραίνεις εὐκολα. Οἱ Χριστιανοί, ὅσοι ἦσαν μέσα εἰς τὰ βουνὰ φευγάτοι, ἅμα ἔμαθαν πὼς ἔφυγαν

οί Τούρκοι, ἐγύρισαν ὀπίσω κ' ἔδωκαν στὰ σπίτια μας φωτιά, γιὰ τὴν ἐκδίκησι. Οἱ Τούρκοι ποὺ ἐφεύγανε μέσα εἰς τὸν χειμῶνα, ἔμειναν οἱ μισοὶ πρὶν φθάσουν εἰς τὴν Πόλι, καὶ ὅταν ἐπῆγαν ἐκεῖ πέρα, πολλοὶ πολλοὶ δὲν ἐπερίσευσαν διὰ νὰ γυρίσουν ὀπίσω. Ἡ πείνα, τὸ κρῶθ καὶ ἡ λοιμικὴ, μ' ὠρφάνεψαν ἐκεῖ ἀπὸ τὰ παιδιὰ καὶ ἀπὸ τὴ γυναικᾶ μου! Καὶ ἀπομάζας τὰ δάκρυά του ὁ Σελῆμ: —Μπροστὰ εἰς τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάνου, ἀνέκραξε, ποὺ τὸν ἐπροστάτευσα τόσες φορὲς μὲ τὴ ζωὴ μου, ξεψύχησαν τρία παιδιὰ καὶ μιὰ γυναῖκα, πρὶν ἔλθῃ τὸ "ἔτζέλι" τους, κι αὐτὰ ἦταν δικά μου... ἦταν τὸ μόνο ποὺ μοῦ ἔμεινε εἰς αὐτὸν τὸν κόσμο!...

Ὁ τάλας ἔκλινε τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ στήθους· ἀλγεινὴ κατῆφεια συνεσκότισε τὴν ὠχρότητα τοῦ ἀγαθοῦ αὐτοῦ προσώπου. Συσπᾶσας δὲ μετ' ὀλίγον τὰς ὀφρῦς καὶ ἀνατιναχθεὶς ἐκ τῆς θέσεώς του:

—Ἄς ἔλθῃ τώρα, εἶπε, ὅποιος ἐπλάσθη ἀπὸ τὸν Θεὸ μὲ καρδιά στὰ στήθη, ἄς ἔλθῃ νὰ τὸν κατηγορήσῃ τὸν Σελῆμ διὰ τὰ φρονήματά του! Ἐσήκωσ' ὁ Θεὸς τὸ "μερχαμέτι" του ἀπ' αὐτὸν τὸν τόπο, διὰ τίς κακίαι τῶν ἐφέντηδων καὶ τῶν ἀγάδων. Καὶ ἔκαμε τὴ χώρα μας "κισμέτι" τῆς Ρουσσίας, διὰ τὴν καλωσύνη καὶ τὴ φρονιμάδα τῆς. Δὲν τὸ παρατηρεῖς τάχα καὶ σὺ ὁ ἴδιος; Ποῦ εἶναι τὰ Σιλίστρια; ποῦ ἡ Ἐρζεγοβίνη; ποῦ ἡ Σερβία; ποῦ ἡ Βουλγαρία; Παντοῦ ἐνικήσαμε καὶ παντοῦ ἐχάσαμε! Γι' αὐτὸ δὲν θέλω πλέον νὰ ἡξεύρω τίπου καὶ εἶναι δίκαιο νὰ τὰ ζήσω πλέον ὅπως μοῦ ἀρέσει. Πῶς μοῦ ἀρέσει νὰ ζήσω; Αὐτὸ ἀπὸ κανένα δὲν τὸ ἔκρυψα· νὰ σὺ τὸ βλέπεις; Μόνον τὰ αἷτια δὲν θέλουν νὰ γνωρίσουν, καὶ δι' αὐτὸ μὲ παίρνουν δι' ἀνόητον, καὶ ἴσως ἴσως θὰ μὲ πάρουν διὰ κακὸν καὶ διὰ λιποτάκτην, ὅταν ἀκούσουν ὅτι ὁ Σελῆμ ὁ ἑκατόνταρχος ἐπῆγε μὲ τὸ Μόσκοβο.

— Αὐτὸ κανεὶς δὲν θὰ τολμήσῃ νὰ τὸ εἰπῇ, σὲ βεβαιῶ, τοῦ εἶπα. Τώρα ὅπου ἔμαθα ἐγὼ τὴν ἱστορία σου κανεὶς δὲν θὰ τὸ εἰπῇ. Εἶσαι γενναῖος ἄνθρωπος, Σελῆμ-Ἄγᾶ! Καὶ εἶσαι πολὺ ἀδικημένος!

—Ὁ Θεὸς νὰ σὲ πολυχρονῶ χαρούμενο κ' εὐτυχημένο! Εἶπεν ὁ πτωχὸς ἀπὸ καρδίας κ' ἔσφιγξε τὴν χεῖρά μου. Ἐλάφρυνεν ἡ καρδιά μου σήμερα. Ὁ Θεὸς νὰ σὲ τ' ἀνταποδώσῃ. Δὲν ἐγνώρισα ποτὲ τόσο μεγάλην ἠδονὴ μέσα εἰς τὴν δυστυχίαν! Μόνον αὐτὸ θὰ σὲ παρακαλέσω, πολὺ σὲ τὸ παρακαλῶ: "Ἄμα διαβάσεις εἰς τίς

γαζέττες πῶς ἔρχονται οἱ Ρουσσοὶ πάλι, νὰ μὲ μηνύσης, ὅσο ἔχεις γρήγορα. Φτερά θὰ κάμω, σὲ βεβαιῶ, διὰ νὰ ἐνωθῶ μαζί των.

—Θὰ υπάγω κατ' αὐτὰς εἰς τὴν Πρωτεύουσαν, ὁπόθεν ἐλπίζω νὰ ἐπιστρέψω μετὰ ἓνα, τὸ πολὺ δύο μῆνας, τῷ εἶπον. Τότε θὰ ἔλθω νὰ σὲ ἰδῶ ἐπίτηδες καὶ νὰ σὲ εἰπῶ τί πρέπει νὰ περιμένωμεν αὐτὸν τὸν χειμῶνα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὰ πράγματα κρυφολογῶνται πάλιν εἰς τὴν Βουλγαρία· ἡ Ρωσσία δὲν θέλει τὸν ἡγεμόνα τῆς, καὶ πολὺ πιθανὸν νὰ εὑρῇ πάλιν ἀφορμὴν νὰ περάσῃ ἐκ νέου τὸν Δούβαβιν.

—Ἀμήν! νὰ δώσῃ ὁ Θεός! ἀνεφώνησεν ὁ Τούρκος ὑψάσας πρὸς τοὺς οὐρανοὺς τὰ ὄμματα.

Μετά τινος ἔτι παρηγόρους διαβεβαιώσεως ἀπεχαιρέτησα τὸν Μοσκῶβ-Σελῆμ ἐγκαρδίως καὶ ἀνηρχόμεν ἀπὸ τῆς Καϊνάρτζας σύννου. Περιέργον ψυχολογικὸν τραῦμα, ἔλεγον κατ' ἑμαυτὸν, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ, αἱ κακοπάθειαι τοῦ ὁποίου ὑπερβαίνουν πᾶσαν γνωστὴν ἀφήγησιν περὶ καρτερίας καὶ ἀντοχῆς τῶν Τούρκων στρατιωτῶν. Φύσει γενναῖος καὶ φιλόσοφος, ἀλλὰ σκαιῶς παρεγνωρισμένος ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐρρίφθη εἰς τὸν πόλεμον ἅμα ἠνδράθη, ἐπιλήσμων ὄχι μόνον τῆς ἐν τῷ χαρεμίῳ θηλυπρεποῦς αὐτοῦ ἀγωγῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀτυχοῦς ἐκείνης μητρὸς, ἥτις τόσῳ τρυφερῶς τὸν ἡγάπησεν, ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιζήσῃ μετὰ τὸν χωρισμὸν αὐτοῦ τὸν αἰφνίδιον. Παράδοξος καὶ ἡ πλάνη τῶν γονέων ὡς πρὸς τὰ φρονήματα καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν τέκνων τῶν. Προσηλωμένοι εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὁμοιότητα μόνον, ἔκριναν ἀμφοτέροι προληπτικῶς ὁ πατὴρ ἰδίᾳ ἐγένετο αἷτιος διὰ τοῦτο τῆς προρριζοῦ καταστροφῆς τοῦ οἴκου του. Ἀληθῶς εἶπεῖν, ὁ Σελῆμ συνήνου ἐν-ἑαυτῷ πᾶν ὅτι καλὸν καὶ ἀγαθὸν ὑπῆρχε μεμερισμένον ἐν τῇ ἰδιοσυγκρασίᾳ τῶν γονέων αὐτοῦ· τὸ ἀπτόητον καὶ ἀνδρικὸν τοῦ χαρακτῆρος, ἡ φιλοτιμία καὶ ὑπερφάνεια αὐτοῦ τί ἄλλο ἦσαν εἰμὴ αἱ ἀρεταὶ τοῦ πατρὸς του; Ἄλλ' ἐνῷ τὰς ἀρετάς ταύτας διέφθειρεν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ γέροντος μόνη ἡ σκαιότης τοῦ πνεύματος, τὸ ἀπανθρωπῶς σκληρόν, τὸ ἀσυνέτως αὐστηρὸν αὐτοῦ ἦθος, ὁ Σελῆμ, κληρονομήσας πρὸς ταῖς ἀρεταῖς ἐκείναις τὸ πρᾶον ἦθος, τὴν φυσικὴν σύνεσιν, τὴν ὑπομονὴν, τὴν ἀγαθότητα τῆς καρδίας, ἐγένετο προσωπικότης ἐπιβάλλουσα τὸ σέβας καὶ τὴν ἐκτίμησιν.

Κωμικὴ ἰδιοτροπία τῆς φύσεως μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ὁ πολεμικὸς, ὁ μεγαλόψυχος Σελῆμ, ἐκκληρονόμησε παρὰ τῆς ἡπίας καὶ εἰρηνικῆς

αυτοῦ μητρὸς ὄχι μόνον τὴν ἐν τισιν ἐξαίρετον τῆς καρδίας ἀδυναμίαν, ἀλλὰ καὶ ἔκτακτόν τινα ζωηρότητα φαντασίας ἐξυπηρετικὴν τῆς ἀδυναμίας ἐκείνης. Ὁ Σελήμ ἐδημιούργησεν ἑαυτῷ ρωσικὸν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκείνῃ χώρᾳ βίον, διότι ἡ ζωηρὰ αὐτοῦ φαντασία, δεκαζομένη ὑπὸ τῆς ρωσικῆς ἀδυναμίας, συνεπλήρου τὰς ἐλλείψεις τοῦ βίου ἐκείνου οὕτως, ὥστε νὰ αἰρεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τὸ κωμικὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἄλλους καὶ γελοῖον, ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἀγαθὴ ἐκείνη χανοῦμισσα ἐπλαττεν ἐν ἑαυτῇ κατὰ φαντασίαν θῆλυ τέκνον ἐνδύουσα καὶ βάρφουσα τὸν ἀνδρικότατον Σελήμ ὡς θυγάτριον.

Τοιοτοτρόπως καθ' ὄλον τὸ διάστημα τῆς ὁδοῦ ἐνησχολοῦμην ἀνευρίσκων ἐν τῷ χαρακτῆρι τοῦ Σελήμ ἐν πρὸς ἐν τὰ ψυχολογικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα προῦπάρξαντα ἤδη χωριστὰ ἐντὸς τῶν ἀντιθέτων φύσεων τῶν γονέων του. Ὅτι ὁ ἔθνικὸς ἐγωισμὸς, ὁ φανατισμὸς τῆς θρησκείας ὄχι μόνον ἐξηφανίσθη ἀνεπιστρεπτῆ ἐκ τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀπὸ τοιούτων γονέων γεννηθέντος, ἀλλὰ καὶ εἰς φρονήματα ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα εἶχε μεταπέσει, μοὶ ἐφαίνετο ἀφ' ἑαυτοῦ ἐννοούμενον. Ὑστερον ἀπὸ τὰς θυσίας ὅσας προσέφερον ὑπὲρ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἔθνους καὶ τῆς θρησκείας, καὶ ὕστερον ἀπὸ τὰ φρικτὰ ψυχικὰ τραύματα ὅσα ἔλαβε παρὰ τῶν ἐδικῶν του ἀπέναντι αὐτῶν ἐκείνων τῶν ὑπερανθρώπων θυσιῶν, πᾶσα ἠθικὴ πρὸς αὐτοὺς ὑποχρέωσις τοῦ φίλου μου μοὶ ἐφαίνετο διὰ παντὸς ἐξωφλημένη. Ἐπειτα ἐσκεπτόμην καὶ ἐν ἄλλο πρᾶγμα.

Πολλάκις ἤκουσα νὰ λέγεται παρὰ τῶν ἡμετέρων, ὅτι οἱ Τοῦρκοι οὐδέποτε ἐθεώρησαν τὰς ἐν Εὐρώπῃ κτήσεις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ὡς πραγματικῶς εἰς αὐτοὺς ἀνηκούσας. Τοῦναντίον πιστεύουσι καὶ ὁμολογοῦσιν, ὅτι πατρὶς αὐτῶν φυσικὴ εἶναι ἡ "Κόκκινη Μηλιά", καὶ ὅτι, τῆς ὥρας ἐπιστάσης, ἅπαντες σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις θὰ διαβῶσιν ἀθορύβως καὶ ἀπαθῶς τὸν Βόσπορον, ἐπιστρέφοντες ἡμῖν εὐλαβῶς ὡς ἱερὰν παρακαταθήκην τὰς κλειδας τοῦ Βυζαντίου. Καὶ ναὶ μὲν εἰς τὴν ἀληθῶς βυζαντινὴν ταύτην ἐλπίδα ἡ πραγματικὴ ἱστορία ἀντιτάσσει μακρὰν σειρὰν περιφανῶν ὑπερανθρώπων, ἀπεγνωσμένων, θηριωδῶν ἀγόνων, δι' ὧν οἱ Τοῦρκοι βῆμα πρὸς βῆμα διημφισβήτησαν κατὰ πᾶσαν εἰσβολὴν ἢ ἐπανάστασιν τὴν ἀκεραιότητα τοῦ κράτους αὐτῶν ἐν Εὐρώπῃ. Ἀλλὰ μήπως ὁ Σελήμ δὲν τὸ ὑπέδειξεν; Πρὸς τί ὠφέλησαν τάχα τόσαι νίκαι καὶ τόσα κατορθώματα τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων; Μήπως ὅτι ἦτο διὰ νὰ γίνῃ δὲν ἔγινε πάλιν; Ἀφ' ὅτου ἡ χαλυβδίνη τῆς ἑλληνικῆς

ἐπαναστάσεως χεῖρ συνέσεισε τὸ ἐν Εὐρώπῃ κράτος τοῦ Σουλτάνου, ἐπήνεγκεν εἰς αὐτὸ ρήγματα, τὰ ὅποια δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ φραγῶσι καὶ συγκολληθῶσι μήτε διὰ τοῦ ἀφθόου αἵματος, μήτε διὰ τῶν ἀπείρων σωμάτων, ὅσα οἱ πιστοὶ προθύμως διαθέτουσι πρὸς τοῦτο.

Μία μετὰ τὴν ἄλλην ἐξέπεσαν, τὸ Μαυροβούνιον, ἡ Σερβία, ἡ Ρουμανία, ἡ Βουλγαρία αὐτῆ, ἡ Βοσνία καὶ ἡ Ἑρζεγοβίνη. Πανταχοῦ σχεδὸν οἱ ἀγαθοὶ Τοῦρκοι ἐπολέμησαν νικῶντες καὶ ἔποτάσσοντες καὶ κατακτῶντες ἐκ νέου τὰς χώρας ταύτας, καὶ ὅμως πάντοτε εἶδον ἑαυτοὺς ἐκβεβλημένους τῶν ἰδίων αὐτῶν κτήσεων ὑπὸ τῆς παρεμβαιούσης Εὐρώπης, καὶ μάλιστα τῆς Ρωσσίας.

Τί παράξενον λοιπόν, ἐὰν ἄνθρωπος ὡς ὁ Μοσκῶβ-Σελήμ, αἰσθάνεται ὡς ἐπιστάσαν πλέον τὴν εἰμαρμένην ἐκείνην ὥραν, καθ' ἣν ὁ Καλίφης χρεωστῆ νὰ μεταφέρῃ τὸν θρόνον του εἰς Δαμασκὸν ἢ εἰς Βαγδάτην;

Ὅτε τὸν ἀπελθόντα Σεπτέμβριον ἐπανῆλθον ἐκ τῆς πρωτεύουσας εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Β., εἶχε συντελεσθῆ πλέον ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τὸ πραξικόπημα τῆς τοῦ Βάττεμπεργ ἐκθρονίσεως. Πολλοὶ τινες συνήθησαν ἅμα τῇ ἀφίξει μου εἰς τὸ κατάλυμά μου διὰ ν' ἀκούσωσι σχετικὰς εἰδήσεις ἀπὸ εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων, ἃς ὑπέθετον ὅτι θὰ εἶχον ἀναγνώσει, ἀφοῦ εἰς τὸν ἐγγώριον τύπον δὲν ἐπετρέπετο ἡ δημοσίευσίς τοιούτων. Μεταξὺ τῶν προσελθόντων ἦτο καὶ ὁ δημαρχιακὸς ἱατρός, ἰσχνὸς νέος, διδάκτωρ τοῦ ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου, ἄπληστος καινοθήρας καὶ θερμὸς πολιτειολόγος. Ὅτε ἀνεκοίνωσα αὐτῷ τὴν ἱστορίαν τοῦ Σελήμ, πρὶν ἢ ἀπέλθω εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἀνεφώνησε μετὰ τῆς ἐμφύτου αὐτῷ ζωηρότητος.

— Εἶναι ὅλοι τοὺς démolisés, φίλε μου, ὅλοι τοὺς. Ὁ συγχρωτισμὸς πρὸς τοὺς ξένους τοὺς ἀφήρεσε πλέον τὸν φανατισμόν. Εἰς τὸν πρῶτον ἐν τῷ μέλλοντι κτύπον θὰ τὸ πράξουν ὅλοι ὅπως ὁ Σελήμ. Κανεὶς δὲν θὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅλοι θ' αὐτομολήσωσι πρὸς τοὺς ἐναντίους.

Ἐπαναβλέπων τώρα τὸν ἱατρὸν μετὰ τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ γεγονότα:

— Αὐριοῦν πρῶι πρῶι, τῷ εἶπον, σὲ προσφέρω ἕναν καφὲν παρὰ τὰ νάματα τῆς ἐγγωρίου Κασταλίας.

— Ποιὸς θὰ μᾶς τὸν ψήσῃ; ἠρώτησεν ἐκεῖνος ἀπορῶν.

— Ὁ Μοσκῶβ-Σελήμ, βέβαια. Δὲν πιστεύω νὰ ἀνεχώρησε ἀκόμη διὰ τὴν Ρωσσίαν· ναῦλον δὲν ἔχει· "τεσκερὲν" δὲν τοῦ δίδουν· περι-

μένει λοιπόν να τῷ φέρω ειδήσεις περί τῆς ἀφίξεως τῶν Ρώσων, καί θά περιμένῃ πολὺν καιρὸν ἀκόμη.

—“ὦ! τὸν ἄθλιον! εἶπε τότε ὁ ἰατρός μετ’ οἴκτου. Τὸν ἐπῆραν κάτι ἀνόητοι εἰς τὸν λαιμό τους.

— Πῶς; εἶπον ἐγώ.

—“Ἄμα ἠκούσθη τὸ πραξικόπημα τῶν Βουλγάρων, εἶπεν, ἐπῆραν καὶ τὸν διεβεβαίωσαν ὅτι ἦλθαν οἱ Ρῶσοι. Τὴν ἄλλην τὴν ἡμέρα μ’ ἐστειλεν ἡ Δημαρχία νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ — τὸν εὗρήκα ἡμίπληκτον! βεβαίως τὸ ἔπαθε ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴν χαρὰν του.

Τῇ ἐπαύριον, ὀλίγον ἄργά, μετέβημεν ἀμφοτέροι πρὸς ἐπίσκεψίν του. Εὕρομεν αὐτὸν κείμενον ἐντὸς τοῦ σκοτεινοῦ οἰκίσκου του ἐπὶ τετριμμένης ψιάθου. Τὸ συμπαθητικὸν ἐκεῖνο πρόσωπόν του κατέστη σχεδὸν ἀγνώριστον. Αἱ ὠχραὶ αὐτοῦ σάρκες ἐφαίνοντο τώρα ἔτι μᾶλλον ἐξωδηκυῖαι καὶ χαλαραί. Ἄγρια τις σκυθρωπότης ἐδέσποζεν αὐτοῦ, γιγνομένη ἔτι μᾶλλον ἐπαισθητὴ ἔνεκα τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ διαδρομῆς τοῦ στόματος καὶ τοῦ ἐτέρου τῶν μεγάλων αὐτοῦ ὀφθαλμῶν. Ἡ χεὶρ καὶ τὸ σκέλος αὐτοῦ τὸ δεξιὸν κατέστησαν δυσκίνητα, ὡς εἶπεν ὁ ἰατρός· μετὰ τὴν σημερινὴν ὁμωσ ἐξέτασιν ἐπέιθετο ὅτι τὸ κακὸν θά παρέλθῃ ταύτην τὴν φορὰν· τόσῳ βελτιωμένην εὗρισκε τὴν κατάστασιν τοῦ νοσοῦντος.

Ἐὖς ὁ δύστηνος Σελήμ, ὅτε μὲ εἶδεν ἐνώπιόν του, ἐδοκίμασε νὰ μειδιάσῃ τὸ ἀλησμόνητον ἐκεῖνο μελαγχολικὸν μειδιάμα του· τὸ σῶμά του ἀνετριχίασε. Τόσῳ ἀποτροπαίως ἀγρία ἀπέβη ἡ ὄψις του, ὡς ἐκ τῆς νοσηρᾶς ἀλλοιώσεως τῶν χαρακτηριστικῶν του! Δάκρυα ἀνέβησαν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ ὅτε ὁ Σελήμ τὰ παρετήρησεν, ἤρχισε νὰ κλαίῃ ὡς παιδίον, κρύψας τὸ πρόσωπον ἐντὸς τῆς χειρὸς του. Ἐκάθησα παρ’ αὐτῷ, ἔλαβον τὴν χεῖρά του ἐντὸς τῆς ἰδικῆς μου καί:

— Τί ἔχεις, τῷ εἶπον, ἀγαθὲ μου φίλε; Περαστικά νὰ τὰ κάμῃ ὁ Θεός!

Ἐὖς Σελήμ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης δὲν ἐπρόφερε λέξιν ἐπραγίσθη δὲ τώρα ἡ καρδία μου, ὅτε ἤκουσα τὴν ἰσχνὴν ἄλλως τε καὶ κλαυθμηρὰν φωνὴν του, ἀκουομένην οὕτω, ὡς νὰ ἐξήρχετο ἐκ τάφου τινὸς κειμένου ὑπὸ τὴν ψιάθον του.

— Δόξα τῷ Θεῷ! εἶπεν ὁ δυστυχὴς στένων· μὲ βλέπεις τί ἔχω!

— Δὲν εἶναι τίποτε, τῷ εἶπον. Ἐὖς δόκτωρ ἐφέντης μὲ διαβεβαίωνει ὅτι τὸ κακὸν ἐπέρασε πλέον καὶ θά γίνῃς καλὰ μετ’ ὀλίγον.

Ἄλλὰ πῶς σοῦ ἦλθε λοιπὸν τοιαύτη συμφορά; Πῶς ἐβλαψες τὸν ἑαυτὸν σου; Τόση πάλιν χαρὰ, ἔτσι στὰ χαμένα, γίνεται; Ὁ γιαιτρός μὲ λέγει πῶς τὸ ἔπαθες ἀπὸ τὴν χαρὰν σου!

— Μὴν τὸ λέγεις αὐτό! ἐκλαυθμήρισεν ὁ νοσῶν μὲ ἀποδοκιμαστικὴν χειρονομίαν. Ἄμποτε νὰ ἦτο χαρὰ!... Ἐμένα μ’ ἔγραψεν ὁ Θεός ν’ ἀποθάνω ἀπὸ τὴν λύπη μου!... Ἀλήθεια, κ’ ἐγὼ ἐνόμιζα πῶς θά χαρῶ... μὰ δὲν γίνεται.

Καὶ συγκεντρώσας τὰς ἀσθενεῖς αὐτοῦ δυνάμεις, ἐξηκολούθησεν ὁ Τοῦρκος λαλῶν μὲ τὴν κλαυθμηρῶς ἐκλείπουσαν φωνὴν του μὲ τὸ ἀλγεινῶς μελαγχολικὸν αὐτοῦ βλέμμα προσηλωμένον ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν μου:

— Ὁ πατέρας μου καὶ ἡ μητέρα μου ἦσαν ἰσλάμ... Ἐγὼ κι ὅλοι οἱ ὀσμανλήδες κτῆμα τοῦ Σουλτάνου... Τὸ αἷμα καμμιά φορὰ νερὸ γίνεται;... Πῶς ν’ ἀρνηθῶ τὸ αἷμα μου!... Νὰ προδώσω τὸν ἀφέντη μου!... Νὰ πάγω μὲ τοὺς Ρούσσους!... Αὐτὴ ἡ φοβερὴ ἰδέα μ’ ἐβασάνισε μιὰ νύχτα, ὅλη νύχτα... Μιὰ νύχτα, ὅλη νύχτα ἐπάλευεν ὁ νοῦς μὲ τὴν καρδιά μου... Ἐπάνω στὰ ξημερώματα... ἀπὸ τὴν λύπη μου, ἀπὸ τὴ συλλογὴ μου, μ’ ἀποφάνηκε...

Τὰ βλέμματα τοῦ ἰατροῦ ἐκπεπληγμένα συνητηθήσαν μετὰ τῶν ἐδικῶν μου οὐχ ἦττον ἐκπεπληγμένου. Ὅτε ὁ Σελήμ ἀνέκτεσε δυνάμεις:

— Ἄλλὰ τί ἀνάγκη, λοιπὸν, εὐλογημένε, τῷ εἶπον, τί ἀνάγκη νὰ συλλογιζέσαι τόσον! Δὲν ἐβλεπεις τὴν δουλειάν σου.

— Οἱ Ρούσσοι ἦλθαν πάλιν εἰς τὴν Βουλγαρία! εἶπεν ἐκεῖνος φιλοτίμως· δὲν τὸ ἔμαθες ἀκόμη;

— ὦ! τοὺς ψεύτας, τοὺς κακούργους! ἀνεφώνησα τότε, ὀλίγον ἔλειψε νὰ καταστρέψουν τὴν ζωὴν ἐνὸς ἀνθρώπου. Δὲν σὲ ὑπεσχέθην ἐγὼ νὰ σὲ φέρω τὰς μόνας ἀληθινὰς εἰδήσεις; Μάθε λοιπὸν ἀπὸ ἐμένα, φίλε μου, ὅτι οὔτε ἦλθε, οὔτε θά ξαναέλθῃ πλέον Ρώσος εἰς τὴν χώραν τοῦ Σουλτάνου.

— Ἄν ἀγαπᾷς τὸν Θεόν σου! ἀνεφώνησεν ἐξαλλος, πλὴν ὀδυνηρῶς ὁ Τοῦρκος. Ἀλήθεια, δὲν ἦλθαν; Ἐλα νὰ σὲ φιλήσω! Οἱ ὀφθαλμοὶ του ἤστραψαν ἀπαισιῶς. — Ἄς ἀγαπᾷς τὸν Θεόν σου! Δὲν θά ἔλθουν πλέον;

Ἐὖς ἰατρός παρεμβὰς αἴφνης μεταξὺ ἡμῶν μὲ ἀπόθησεν ἀποτόμως ἀπὸ τῆς κλίνης τοῦ νοσοῦντος, ἀποταθεὶς δὲ πρὸς αὐτὸν σοβαρῶς:

—Φίλε μου, τῷ εἶπεν, ἔχεις ἀνάγκην ἡσυχίας· ἄφησε τοὺς Ρώσους νὰ κουρεύωνται καὶ κύτταξε τὴν ὑγείαν σου!

Ἄσυνάρτητοι τινὲς λέξεις τοῦ Σελήμ ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν· τὴν ἐπιφώνησιν: Ἄλλάχ! Ἄλλάχ! τὴν ἤκουσα διακεκριμένως.

Ὅτε ὁ ἰατρός ἠγέρθη ἀπὸ τῆς στρωμνῆς τοῦ νοσοῦντος καὶ με ἠτένισεν, εἶχε τὸ πρόσωπον λευκὸν ὡς πανίον καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς διεσταλμένους ἐκ φρίκης.

— Πάγει, ἐψέλλισε με τρέμοντα χεῖλη. Τὸν ἐσκότωσε ἡ χαρὰ του!...

Δευτέρα προσβολὴ τῆς νόσου ἔθηκε πέρασ εἰς τὰς βασάνους τοῦ γηραιοῦ στρατιώτου, καί: ὁ Τοῦρκος ἔμεινε Τοῦρκος.

ΚΡΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΖΥΗΝΟ ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟ

«Ὁ κ. Γ. Βιζυηνὸς ἤρξατο τῆς δημοσιεύσεως ἐν τῇ “Ἐστία” νέου διηγήματος ὑπὸ τὸν τίτλον “Αἱ συνέπειαι τῆς παλαιᾶς ἱστορίας”, μετὰ πολλῆς χάριτος γεγραμμένου, ὡς καὶ τὸ προηγούμενον ἐκεῖνο “Ποῖος ἦτον ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου”, τὸ ὁποῖον ἔκαμε πολλὴν ἐντύπωσιν ἐνταῦθα καὶ πολὺ ἀνεγνώσθη. Διὰ τῶν δύο τούτων διηγημάτων ὁ κ. Βιζυηνὸς ἀποδεικνύεται πρῶτος ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ πλέκειν ὄρατα τὴν ἱστορίαν εἰς καλλιτεχνικὰ τοιαῦτα διηγήματα, τὰ ὁποῖα γνωρίζει νὰ καθιστᾷ οὕτως εὐάρεστα εἰς ἀνάγνωσιν, ὅσον πλοῦσια εἰς ἱστορίαν».

([Ι. Καμπούρογλου], “Εἰδήσεις”, «Νέα Ἐφημερίς», 8 Ἰανουαρίου 1884 [= Α. Σαχίνης, «Παλαιότεροι πεζογράφοι», Ἀθήνα 1973, σ. 139]).

«Ἄλλὰ καὶ ὡς διηγηματογράφος τί σᾶς ἔλεγεν ὁ Βιζυηνός! Δὲν ἤξεύρω ἀκόμη ποίαν ἰδέαν καταδέχονται νὰ ἔχωσι περὶ αὐτοῦ οἱ κριτικοὶ καὶ οἱ ἐρασιτέχναι ὅσοι λησμονοῦντες ὅτι ποιήσις πεζὴ εἶνε καὶ τὸ διήγημα, τέχνη, ὕψος, ἰδανικόν, ἐκθειάζουσι καὶ μονοῦ θεωροῦσιν ὡς προοίμια τῆς ἐθνικῆς φιλολογικῆς ἀναγεννήσεως, τὰ ταπεινὰ καὶ χαμαιζήλα τοῦ συρμοῦ ἡθογραφήματα, τὰ τόσον ἀπειρότεχνα καὶ ἀνιαρά. Ἄλλ’ ἐγὼ πρὸς τὸν διηγηματογράφον Βιζυηνὸν ἐσυνείθισα νὰ τρέφω ὑπόληψιν ὄσσην καὶ πρὸς τὸν ποιητὴν, ἄφ’ ὅτου εἰς τὰς πεζὰς του σελίδας ἠσθάνθην πολλάκις τὸ ρίγος τῆς συγκινήσεως ἐκείνης, τὴν ὁποίαν μόνη ἡ ἀληθὴς Τέχνη ἠξεύρει νὰ μεταδίδη. “Τὸ μόνον τῆς ζωῆς του ταξείδιον”, — “Ποῖος ἦτον ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου”, — καὶ πρὸ πάντων “Αἱ συνέπειαι τῆς παλαιᾶς ἱστορίας” — τὸ ψυχολογικώτατον διήγημα τοῦ ὁποῖου κατὰ σύμπτωσιν ἐν Φρενοκομείῳ ἐξελίσσονται αἱ ποιητικώτερα σκηναί— πάντα ταῦ-

τα δημοσιευθέντα άλλοτε ἐν τῇ “Ἐστία”, μοι φαίνονται ἔργα μεγάλης δυνάμεως, διηγήματα ὅμοια τῶν ὁποίων, ἂν ἐξαίρεσωμεν δύο ἢ τρία μόνις ἄλλων συγγραφέων, δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξη ἡ διηγηματογραφία μας. Μετὰ μεγάλης περιεργίας περιμένω νὰ ἴδω καὶ τὰ νεώτερα, τὰ ὅποια ὡς ἔμαθον ἀφῆκε μεταξὺ τῶν πολλῶν του χειρογράφων ἐκτὸς τόμου ὀλοκλήρου ποιημάτων παιδικῶν καὶ ἄλλων ποικίλων συνθέσεων».

(Ἀντίλαλος (= Γρηγόριος Ξενόπουλος), “Ἀθηναϊκὴ ἠχώ”, «Ἐστία» 33 (1892) 266).

«Μεταξὺ τῶν ἐπιτυχῶς καλλιεργούντων τὸ διήγημα ἔχομεν νὰ μνημονεύσωμεν ἐπαινετικῶς τοὺς κ.κ. Βιζυηνὸν καὶ Δροσίνην. “Τὸ Ἀμάρτημα τῆς μητρὸς μου” εἶνε εἰκὼν παθητικὴ καὶ ἡ δραματικώτερα ὄλων τῶν εἰς τὸ τεῦχος τοῦτο [. . .] Εἰς τὸ “Ἀμάρτημα τῆς μητρὸς μου”, τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ αἱ δημῶδεις προλήψεις συγκρούονται πρὸς τὴν τυφλὴν καὶ ἀλόγιστον μητρικὴν στοργήν[. . .].»

(Α. Rubiò y Lluch, “Τὸ νεοελληνικὸν διήγημα” [μετάφραση ἀπὸ τὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του «Novelas Griegas»], «Ἐστία», ἀρ. 25, α' ἐξάμ. 1893, σ. 387).

«Πρῶτος ἐγὼ διήνοιξα τὸν νέον δρόμον τῆς νεοελληνικῆς λογογραφίας, κατορθώσας διὰ τῶν ἐν τῇ “Ἐστία” διηγημάτων μου νὰ ὑποδείξω, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ τοῦ Ραγκαβῆ καὶ τῶν ἄλλων, τί ἐστὶ διήγημα, τί ἐστὶ μελέτη καὶ ἀναγραφὴ τοῦ ἔθνικοῦ βίου καὶ τῶν ἔθνικῶν παραδόσεων ὑπὸ τύπον διηγήματος καὶ λογογραφίας, ἐν καθάρῃ ψυχολογικῇ καὶ ἱστορικῇ κρίσει».

(Αὐτοκριτικὴ τοῦ Βιζυηνοῦ (1894;) σὲ μιὰ συνομιλία του στὸ Δρομοκαίτειο, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ βιογράφου του Νικολάου Βασιλειάδη, «Εἰκόνες Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀθηνῶν», Ἐν Ἀθήναις 1910, σ. 330).

«[. . .] Ὁ ἰδιόρρυθμος ποιητὴς τῶν Θρακικῶν ἐμπνεύσεων καὶ τῶν ἑλληνικωτάτων παραδόσεων δὲν ἐξετιμᾶτο, καθὼς ἔπρεπεν. Ὁ καλλιτέχνης συγγραφεὺς, ὁ δημοσιεύσας ἐντεχνοτάτης πλοκῆς καὶ ἀνατολικωτάτου χρωματισμοῦ διηγήματα, ὁ πρῶτος ἴσως ὑποσημάνας τὴν ἀναγέννησιν τῆς ἑλληνικῆς διηγηματογραφίας, προεκάλει, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἀνοήτους κρίσεις καὶ σχολαστικὰ παρατηρή-

σεις μεταξὺ πολλῶν ἐκ τῶν νέων τῶν ἐνδιαφερομένων διὰ τὰ γράμματα [. . .]

Καὶ ὅμως ὁ Βιζυηνὸς πολὺ τελειότερον τοῦ ποιητοῦ τῶν ἐπικολυρικῶν καὶ τῶν ἐρωτοσατυρικῶν στίχων εἶναι ὁ διηγηματογράφος ποιητῆς. Ἡ γῆ τῆς Θράκης, εἰς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ὁποίας συνεκεντρώθη ὅ,τι λαμπρότερον καὶ ὠραιότερον, ὅ,τι ζοφερώτερον καὶ σπαρακτικώτερον ἔχει νὰ ἐπιδείξη ἡ Ἀνατολή, ἡ μαγικὴ αὐτὴ πυξίς, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν περιφυλάσσονται ἀνεκτίμητα κειμήλια τοῦ ἔθνικοῦ βίου καὶ τῆς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως ἀπὸ τῆς μυριοποθῆτου βασιλίσσης, τῆς Σταμπούλ, μέχρι τῆς πτωχικῆς καὶ μαρτυρικῆς Βιζύης, ὅπου ἐγεννήθη ὁ ποιητῆς, γοργῶς, παροδικῶς, ἀλλὰ μὲ καινοπρεπῆ ζωηρότητα, ἐμφανίζεται μέσα εἰς τὰ διηγήματα ἐκεῖνα, ὅσον τὸ ἐπιτρέπουν τὰ στενὰ ὄρια τοῦ εἶδους· ἡ Ἀνατολή, εἰς ὅ,τι ἔχει χαρακτηριστικώτερον, εἰς τῶν μύθων καὶ τῶν παραδόσεων τὴν γοητείαν, εἰς τὴν λαμπρότητα τῆς φύσεως καὶ τὴν ωηρότητα τῶν κατοίκων, εἰς τῶν ἀνθρώπων τὴν ἰδιάζουσαν ἀπλοϊκότητα, εἰς τῆς συγχρόνου ἱστορίας τὰς περιπετείας καὶ τὰς βασάνους, εἰς τῶν δύο ἀπὸ αἰῶνων ἀντιμαχομένων φύλων τὴν συνάντησιν καὶ τὴν ἀντίθεσιν ἐν τῷ βίῳ τῆς εἰρήνης καὶ τῆ φρίκη τοῦ πολέμου. Ὁ ἐν τῇ συνθετικῇ ἐργασίᾳ τοῦ ποιήματος ἀμελῆς καὶ ἀτελῆς στιχοπλόκος, ὁ ἀναμινύων τὰ πεζά, τὰ ἀνούσια καὶ τὰ κακόχηα μὲ στροφᾶς καὶ μὲ ἄσμα νέαν ποίησιν ἀποκαλύπτων, δεικνύεται πολὺ μᾶλλον κύριος τῆς ἐμπνεύσεώς του εἰς τὴν σχετικῶς ἀναλυτικώτεραν ἐργασίαν τοῦ διηγήματος, ἀρτιώτερος, περισσότερο καλλιτέχνης, καθαρώτερον καὶ γνησιώτερον ποιητῆς [. . .]

Ὁ Βιζυηνὸς, ὅσον μικρότερον δρόμον ἔχει νὰ διατρέξη, τόσον ζωηρότερον παρέχει τὸ μέτρον τῆς δυνάμεώς του. Τὰ ὀλίγα διηγήματά του, εὐμεγέθη, μὴ καὶ ἀποστέργοντα τὸ περίπλοκον, ἱστορήματα, μικρόν τι ὑπολείπονται ὅπως ἀναπτυχθῶσιν εἰς μυθιστορήματα. Φαίνεται ἐκ τούτων ὅτι ῥέπει πρὸς τὴν μυθιστοριογραφίαν τὴν ἀρχέτυπον καὶ περιπετειώδη, τὴν γόνιμον εἰς πλοκάς καὶ περιπλοκάς συμβάντων, ἱκανῶν νὰ συγκρατῶσιν ἀδιάπτωτον πλὴν τῆς πνευματικῆς συγκινήσεως, καὶ τὴν ταπεινότερας κάπως φύσεως περιέργειαν τοῦ ἀναγνώστου, ἀλλὰ μυθιστοριογραφίαν, τὴν ὁποίαν ὠδήγηε ὄχι κανενὸς Μοντεπὲν ἢ Ἰουλίου Μαρῦ ἢ πρόστυχος ἐπιφυλλιδογραφικὴ εὐρεσις, ἀλλ' ἡ φιλόσοφος τέχνη τοῦ ποιητοῦ [. . .]

Εἰς τὰ διηγήματα τοῦ Βιζυηνοῦ ἑναρμόνιον ἀποτελοῦσι κρᾶμα

τὰ ἀναπτυσσόμενα πράγματα καὶ τὸ ὑποκείμενον τοῦ ἀναπτύσσοντος αὐτὰ συγγραφῆς, ἀχωρίστου ἐξ αὐτῶν καὶ ἐξηγουντος καὶ νόημα παρέχοντος εἰς ἐκεῖνα. Εἰς τὰ διηγήματα αὐτὰ, ἐντυπώσεις καὶ ἀναμνήσεις τῶν παιδικῶν χρόνων, τῆς νεανικῆς ἡλικίας, εἰς εἶδος τι οἰκογενειακῶν ἀπομνημονευμάτων, τὸ πρόσωπον τοῦ συγγραφῆς, ἐξερχόμενον ἐπὶ τῆς σκηνῆς, διαδραματίζει οὐσιώδες μέρος· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀλήθεια αὐτῶν ἔχει τι τὸ οἰκεῖον καὶ τὸ ψηλαφητόν, τὸ ἀρρήτως εἰλικρινές, τὸ προκαλοῦν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἐμπιστοσύνην, τὸ ἐπιτεῖνον τὴν συγκίνησην».

(Κωστής Παλαμᾶς, "Τὸ ἑλληνικὸν διήγημα. Α'. Βιζυηνός" (1895), «Τὰ πρῶτα κριτικά», Ἐν Ἀθήναις 1913, σσ. 129, 136, 137 καὶ 138 [= "Ἀπαντα", τ. 2, σσ. 150, 157-158, 158-159 καὶ 160]).

«Διάστημα μέγαλον ἀπ' ἐπάνω καὶ ἄλλο τόσον ἀπὸ κάτω. Ὁ Βιζυηνὸς πηγαίνει μόνος του. Εἶνε ὁ μοναδικός, εἶνε ὁ ἄφρατος, εἶνε ὁ ἀμίμητος. "Τὸ ἁμάρτημα τῆς μητρὸς μου", — "Ποῖος ἦτον ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου", — "Τὸ μόνον τῆς ζωῆς του ταξείδιον", — "Αἱ συνέπειαι τῆς παλαιᾶς ἱστορίας", — τὰ διηγήματα αὐτὰ τοῦ Βιζυηνοῦ, συνηνωμένα εἰς ἓνα τόμον, εἶνε, κατὰ τὴν ταπεινὴν μου γνώμην, ὅ,τι τελειότερον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τὸ εἶδος ἢ νέα Ἑλλάς. Εἶνε μεγάλα, πολὺ μεγάλα ἔργα, ὅσον δὲν φαντάζεσθε μεγάλα... ζωγραφίαι ἡθῶν καὶ χαρακτήρων, ζωογονούμεναι ἀπὸ τὴν πνοὴν τέχνης ὑψηλῆς. Κάθε διήγημα, κόσμος ὁλόκληρος. Δὲν σᾶς τέρπου, δὲν σᾶς συγκινοῦν μόνον· σᾶς μετεωρίζουν. Ἄν ἦτο δυνατόν νὰ γνωσθοῦν ὅπως πρέπει καὶ ὅπου πρέπει, οἱ μεγαλείτεροι διηγηματογράφοι θ' ἀνεγνώριζαν τὸν Βιζυηνὸν ἀδελφόν των [...].»

(Γρηγόριος Ξενόπουλος, "Οἱ διηγηματογράφοι μας ἕνας-ἕνας", «Τὸ Ἄστυ», 13 Ἰανουαρίου 1896, σ. 2 (πρβλ. Α. Σαχίνης, «Παλαιότεροι πεζογράφοι», σσ. 145-146).

«Ἡ ἐργασία του ἡ ἀληθῶς δημιουργικὴ, ἡ ἐργασία ἡ ὅποια θὰ μείνῃ ὡς τὸ ζῶν μέρος τῆς ψυχῆς τοῦ ποιητοῦ, εἶνε τὰ διηγήματα του. Τόσον βέβαιον εἶνε τοῦτο, ὥστε καὶ ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ Βιζυηνοῦ ἐκεῖνα εἶνε τὰ καλλίτερα, τὰ ὅποια ἔχουν χαρακτῆρα διηγήσεως, τὰ ὅποια εἶνε διηγήσεις τῆς πατρικῆς ἐστίας μεταπλασμένοι, δημῶδεις ἀπόλογοι, παραδόσεις λαϊκαί. Ἐκχύνεται ἐκεῖ ἡ ποιητικὴ

τοῦ Βιζυηνοῦ ἰδιοφυῖα μὲ τὴν συνήθη τῆς εὐκολίας, καὶ ἡ διήγησις ρεεὶ γοργῇ καὶ ὁ μῦθος πλέκεται χρυσοῦφης καὶ ὁ ποιητὴς ψιθυρίζει εἰς τὸ οὖς τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ γλυκύτατα βαυκαλιστικά.

Τὸ διήγημα ὅμως τοῦ Βιζυηνοῦ, τὸ διήγημα, ἰδοὺ ἡ ἀληθῆς δύναμις του. Ἡ ἀνάλυσίς του, ἡ ψυχολογία του, ἡ ζωηρότης τῶν εἰκόνων, ἡ ἀκρίβεια τῶν περιγραφῶν θέτουν αὐτὸν εἰς τὴν πρώτην τάξιν τῶν διηγηματογράφων, ἡ νεοελληνικὴ δὲ φιλολογία δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ πολλὰ ἔργα ὡς τὸ "Ἀμάρτημα τῆς μητρὸς μου", "Ποῖος ἦτον ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου" καὶ αἱ "Συνέπειαι παλαιᾶς ἱστορίας" [...].

(Παρατηρητής, "Ὁ Βιζυηνὸς ὡς συγγραφεὺς", «Τὸ Ἄστυ», 16 Ἀπριλίου 1896, σ. 1 (πρβλ. Α. Σαχίνης, «Παλαιότεροι πεζογράφοι», σσ. 146-147).

«Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐπὶ δύο νύκτας ὁλοκλήρους ἐδιάβασα τὰ ἔργα του "Τὸ ἁμάρτημα τῆς μητρὸς μου", "Ποῖος ἦτον ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου", "Αἱ συνέπειαι τῆς παλαιᾶς ἱστορίας", "Τὸ μόνον τῆς ζωῆς του ταξείδιον". Καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης ἀφελοῦς γραμμῆς, ἀπὸ τὴν πρώτην ζωγραφίαν τῶν ἀληθινῶν χαρακτήρων μέχρι τῆς τελευταίας ἐξελιξέως τῆς ψυχολογίας τῆς βαθείας, τῆς ψυχολογίας τῆς ἀβρᾶς ὅσον καὶ πρωτοτύπου, ἐνόμιζα πρὸς στιγμὴν, ὅτι ἀνεγίνωσκα ξένον μέγα συγγραφέα, παρὰ διηγήματα ἑλληνικά [...]. Χάος ὁλόκληρον μὲ ἐφάνη τότε, ὅτι ἐχώριζε τὰ ἔργα τοῦ Βιζυηνοῦ ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν συγχρόνων του καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ [...]. Αἰσθάνομαι ἐκπληξιν ἀκόμη, πῶς διὰ μιᾶς ἀνεπήδησε θαυματουργήσας εἰς τοιοῦτος συγγραφεὺς εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν αἱ μετριότητες κατέπνιγον τὰ παντὸς εἶδους φιλολογικὰ περιοδικά, καὶ αἱ ἀντιλήψεις τότε περὶ τέχνης καὶ περὶ δημιουργίας νεοελληνικῆς διηγηματογραφίας, καὶ παιδαριώδεις καὶ ἄκαρποι ὁλονὲν ἀπέβαινον. Μόνος αὐτός, ἀθορύβως, ἀντλῶν ἐκ τῆς ἰδιοφυῖας του τὴν δύναμιν, ἤρχισε παρουσιάζων εἰς τὸν πρὸ ἡμῶν φιλολογικὸν κόσμον ἔργα εἰς ἃ ἡ φυσικότης καὶ ἡ ἀλήθεια πρώτην φορὰν ἐξεδηλοῦτο εἰς τόσον ὕψος τέχνης ἐν Ἑλλάδι [...].»

(Μ(ποῆμ = Δ. Χατζόπουλος), "Ὁ Γ. Βιζυηνὸς ὡς διηγηματογράφος", «Σκρίπ», 16 Ἀπριλίου 1896 [= Α. Σαχίνης, «Παλαιότεροι πεζογράφοι», σ. 147]).

«[...] Ἰδίως ὡς μυθιστοριογράφος θ' ἀνεδεικνύετο ὑπέροχος ὁ

Βιζυηνός· ὡς ἠθογράφος, ὡς ζωγράφος τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου ἤτο ἤδη ρηξικέλευθος καὶ σχεδὸν τελειωτής· θά ἐγένετο δὲ ἐξοχος· ἐγένωσκεν ὅλας τὰς ἀτραποὺς τῆς ψυχῆς· οἱ ὀφθαλμοὶ ἐκείνοι οἱ κλειστοὶ θά ἀπετύπων ἐν ἀληθῇ καλλιτεχνικῇ πιστότητι τὴν καλλονὴν τῆς ἑλληνικῆς φύσεως, τὸν πολυδαίδαλον βίον ἐν ὅλῃ τῇ μονοτονίᾳ ἢ τραγικότητι του· ἐντὸς τοῦ ὠχροῦ ἐκείνου κρανίου ἐκινεῖτο εὐρὺς καὶ θαυμάσιος κόσμος».

(Ἀριστοτέλης Π. Κουρτίδης, Ἐπικήδειος Βιζυηνοῦ, «Τὸ Ἄστυ», 17 Ἀπριλίου 1896, σ. 2).

«Εἶναι ὁ Γεώργιος Βιζυηνός εἰς ἐκ τῶν κορυφαίων ἐν τῇ πρωτοπορίᾳ τῆς πολυμελοῦς φιλολογικῆς γενεᾶς, τῆς ὁποίας τὸ ἔργον, μὲ νέαν ἀντίληψιν τῆς ιδέας, μὲ νέαν ἀντίληψιν τῆς γλώσσης, ἤρχισεν ἀπὸ δεκαπενταετίας περίπου καὶ ἐξακολουθεῖ τὸν δρόμον του, ἂν καὶ τόσον βραδέως καὶ τόσον κοπιωδῶς· ἔργον σημαντικόν, ὅσον καὶ ἂν τὸ ἀγνοοῦσιν οὔτοι, ὅσον καὶ ἂν τὸ παραβλέπουν ἐκείνοι· εἶναι ὁ φιλόσοφος καὶ ἀφελῆς ἐν ταῦτῳ ποιητὴς τῶν Ἔπιθῶν Ἀνδρῶν», εἶναι ὁ ἐξοχος συγγραφεὺς τῶν ἐν τῇ Ἔπιθῶν Διηγημάτων, τὰ ὅποια, ὅτε εἶδαν τὸ φῶς, ἂν ἐδημοσιεύοντο εἰς κοινωνίαν μᾶλλον προητοιμασμένην διὰ νὰ τὰ ὑποδεχθῆ, θά ἀπετέλουν μέγα καὶ ἀλησμόνητον πνευματικὸν γεγονός».

(Κωστής Παλαμῆς, Ἐπικήδειος Βιζυηνοῦ, «Τὸ Ἄστυ», 17 Ἀπριλίου 1896, σ. 2 [=«Ἄπαντα», τ. 15, σσ. 342-343]).

«Καὶ κατὰ πρῶτον τὰ διηγήματα ταῦτα εἶνε τεμάχια ἀποσπασθέντα ἐκ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, περιγραφὴ τοπειῶν καὶ μερῶν, ἅτινα ἢ ἀνάμνησις περιέβαλε διὰ ποιητικῆς λάμπσεως, ἀναπαράστασις λατρευτῶν μορφῶν, ἃς ἐξιδανίκευσαν ἢ νοσταλγία καὶ ἢ ἀπόστασις. Εἶνε τοποθεσίαι, ἐντυπωθεῖσαι εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ, ὡς συνδεθεῖσαι μὲ τὴν ἤμερον εὐτυχίαν τῶν παιδικῶν του ἐτῶν καὶ διατηροῦσαι πάντα τὰ χρώματα, τὰ τόσον τέρψαντα τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ [...].

[...] Ἀναγινώσκων τις τὰ ἀπροσδιορίστου καὶ ἀσαφοῦς ποιήσεως ἔμπλεα διηγήματα ταῦτα, εἰς μάτην προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ ιδέαν καθαρὰν καὶ ὀρισμένην τῶν ἡρώων. Ἐν ᾧ οὔτοι παρίστανται πραγματικὰ ὄντα, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἡ πλήρης δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων, ἡ καθ' ἅπαντα τὸν βίον αὐτῆς ὡς βάρος ἔχουσα τὸν ἀκούσιον φόνον, ὃν ἀσυνειδήτως διέπραξε καὶ διὰ τῆς

υἰοθετήσεως ξένων κορασίδων προσπαθοῦσα νὰ ἐξευμενίσῃ τὸ θεῖον, οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ οἱ χωρικοὶ καὶ περιωρισμένοι, ὁ πάππος αὐτοῦ, ὁ πλήρης ὄνειροπολημάτων καὶ ρεμβασμῶν, πάππος ὅμως μᾶλλον Γερμανός, ἐξ ἐκείνων, οὗς ἀπθανάτισε τῶν νεωτέρων Γερμανῶν εἰδογράφων ὁ χρωστήρ, ἀφ' ἑτέρου τὸ ρωμαντικὸν σκιόφωσ περιβάλλει τὰς ἀσαφεῖς ταύτας μορφάς. Καὶ ἡ ἀοριстіα αὕτη, ἡ ἐπεκτεινόμενη καὶ εἰς τῆς φύσεως τὰς περιγραφὰς καὶ εἰς τῶν ἐθίμων τὴν ἀναπάραστασιν, δὲν στερεῖται μαγείας οὐδὲ θεληγῆτρων».

(Ἀθηναῖος, Ἐπικήδειος Βιζυηνός, «Τὰ Ὀλύμπια», 21 Ἀπριλίου 1896, σ. 186).

«Μία φυσιογνωμία τραγικῆ. Ἀπὸ ἓνα πλῆθος ποιημάτων του ἀπομένουσε στὴν ἀνάμνηση στροφές, σὰ ματωμένα ξεφτίδια μιᾶς ξεσκισμένης νοσταλγικῆς ψυχῆς· αὐτόρμητες κραυγές τοῦ βαθύτερου πόνου, προφητικὸ ψιθύρισμα ἐνὸς μοιραίου συντριμμοῦ. Κι ἂν ἀνώτερη ποίηση εἶνε ὅ,τι συγκινεῖ βαθύτερα κι ὅ,τι πετιέται ἀμειότερα ἀπὸ τὴν ψυχὴν, ὁ Βιζυηνός μένει ἓνας δυνατός, μοναδικὸς ποιητὴς μέσα στοὺς λίγους μας. Σωστός τεχνίτης ποιητὴς δὲ στάθηκε βέβαια ποτέ. Σωστός τεχνίτης δὲν εἶναι τὸ ἴδιο καὶ στὰ διηγήματά του, πού ξαναφέρνει στὴ ζωὴ ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος Γεωργίου Φέξη (Ἐπιθῶν Ἀμάρτημα τῆς μητρὸς μου», Λογοτεχνικὴ Βιβλιοθήκη Φέξη, Ἐν Ἀθήναις 1913). Εἶναι ὅμως ποιητὴς. Κουραστικὸς, σχολαστικὸς στὴ γλώσσα, ἀκαλαίσθητος, κοινὸς στὴν ἔκφραση, πλατυαστικὸς καὶ παρεκβατικὸς, ἄμορφος στὸ φαινόμενο, ὄχι ὅμως καὶ δίχως ἐσωτερικὴ μορφὴν, ὄχι δίχως ποίηση καὶ ψυχὴ. Ὅ,τι τὸν ἀνεβάζει ψηλότερα ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη εἶναι τὸ πιὸ ἄρτιο τῆς σύλληψης. Καὶ τὸ κυριότερο: τὰ πλάσματά του τυπώνονται στὸ νοῦ καὶ φτάνουσε στὴν αἴσθησιν σὰν ἀπλὰ σύμβολα τοῦ τραγικοῦ τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ὁ Μοσκῶβ-Σελήμ· Τὸ ταξίδι τοῦ παπποῦ. Στὶς Ἐπιθῶν τῆς παλαιᾶς ἱστορίας» μιὰ ἀπήχησις τοῦ γερμανικοῦ ρομαντισμοῦ καὶ μιὰ πνοὴ ἀπὸ τὸ μυστικισμὸ του. Ὅλα βέβαια θολωμένα καὶ πνιγμένα μέσα στὸν ἄχαρο σχολαστικισμὸ τῆς ἐποχῆς, μὰ κι ὅλα ὑπαινεγμοὶ μιᾶς διηγηματογραφικῆς ἰδιοφυΐας, πού τὴ νοσταλγεῖ ἡ σημερινὴ ξερὴ παραγωγή».

(Κ. Χατζόπουλος, Ἐπιθῶν τῆς τέχνης, «Νέα Ζωή», ἀρ. 3-4, Ἰούλιος-Δεκέμβριος 1914, σ. 318).

«Τὸ μόνον τῆς ζωῆς μου ταξείδιον» (sic) εἶν' ἓνα διήγημα, τοῦ

ὁποῖοι ὁ λαογραφικός πλοῦτος καὶ ὁ λυρισμός, τὸ πλήθος τῶν ἐπεισοδίων καὶ ἡ ζωηρότης του, κάπου-κάπου κ' ἕνας ἐνδιάθετος οὐμορισμός — ὅλα αὐτὰ κεντημένα εἰς τὸν καμβάν μύθου λιτοῦ — τὸ καθιστοῦν ὑπόδειγμα ψυχολογικοῦ διηγήματος. Ἄδιστάκτως δὲ διὰ τὸ “Μόνον τῆς ζωῆς μου ταξείδιον” ὅσον καὶ διὰ τὸ “Ἀμάρτημα τῆς μητρὸς μου” θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὸν Βιζυηνὸν πατέρα τοῦ ἀναλυτικοῦ μας διηγήματος[...]

Τὰ ποιήματα τοῦ Βιζυηνοῦ ἐλησημονήθησαν ἤδη καὶ μόνον αἱ ἀνθολογίαι θ' ἀνατυπῶνουν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὸν “Παλαιολόγον” καὶ τὸ «Ἄστρον τῆς Ἀγάπης». Ἄλλὰ τὰ διηγήματά του τὸν τάσσουν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς φιλολογίας τοῦ εἴδους: Διότι ἐγνώριζε νὰ βλέπῃ εἰς τὸ βάθος τῶν πραγμάτων, ν' ἀνακαλύπτῃ “τὴν συγκοινωνίαν τῶν ψυχῶν ὑπὸ τὴν ὕλην” κατὰ τὴν φράσιν ἐνὸς ἐκ τῶν ἡρώων του, καὶ διότι μᾶς ἀναγκάζει, εἰς τὰς λεπτοτέρας στιγμὰς τῶν διηγήσεών του, ν' ἀνοίγωμεν τὰ μάτια πολὺ, πολὺ “διὰ νὰ μὴ σταλάζουν τὰ δάκρυά μας”.

(Ἀριστος Καμπάνης, “Γεώργιος Βιζυηνός”, «Νεοελληνικὴ Ἐπιθεώρησις» 3 (1919) 167 καὶ 170).

«Ἄλλ' ἐκεῖνος, ὅστις ἔδωκε τὴν ὀριστικὴν κατεύθυνσιν καὶ ἀπεκρυστάλλωσε τὴν ἀληθινὴν μορφήν τοῦ Νεο-ἑλληνικοῦ Διηγήματος, εἶναι ὁ Γεώργιος Βιζυηνός. Μόνον εἰς τὰ διηγήματα αὐτοῦ διαπνέει ζεῖδωρος ἡ ἔθνικὴ ψυχὴ, αἰσθανομένη, πονοῦσα, γελῶσα, πιστεύουσα, ὄνειροπολοῦσα, σκεπτομένη, ὀμιλοῦσα. Εἰς τὰ διηγήματά του ζωγραφίζεται ἡ ἑλληνικωτάτη Θράκη, ὁ φυλετικὸς της χαρακτήρ, ἡ ἠθογραφία της, αἱ παραδόσεις της, ἡ λαϊκὴ της ψυχὴ. Εἶναι δὲ καὶ ἐκ τῶν πρώτων σκαπανέων τῆς δημοτικῆς ὡς λογοτεχνικῆς γλώσσης, ὀμιλήσας ἐν πολλοῖς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ εἰς τοὺς ἥρωας τῶν διηγημάτων του [...].»

(Κωνστ. Φ. Σκόκος, «Τὸ Ἑλληνικὸν Διῆγημα ἦτοι ἀπάνθισμα ἐκλεκτῶν διηγημάτων τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας», τ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1920, σ. 6).

«Ἄλλ' ἐκεῖ ὅπου τὸ αἷμα τοῦ Βιζυηνοῦ δείχνεται καθαρῶτερα, γιὰτὶ ἐκεῖ ὁ συγγραφέας παραστατικώτερος καὶ δυνατώτερος, εἶναι ὄχι ὁ στίχος του τόσον, ὅσον ὁ πεζὸς του λόγος. Τὸ διῆγημα. Ὁ στίχος του, καθὼς καὶ ἄλλοῦ τὸ παρατήρησα, καλὰ ἐξετασμένος,

φανερώνεται σὰν ἕνας σταθμὸς γιὰ νὰ τραβήξῃ ὁ ποιητὴς πρὸς τὸ δρόμο τοῦ πεζοῦ λόγου, ἐκεῖ ὅπου ἐλευθερώτερα περπατεῖ καὶ κάθετα ἀναπαυτικώτερα. Τὰ διηγήματα τοῦ Βιζυηνοῦ εἶναι σφραγισμένα ἀσφαλῆστερα, εἶναι κάπως ἀνώτερον ἀπὸ τὰ ποιήματά του. Μάλιστα ὁ λυρισμός, τὸ δεῖγμα δηλονότι τοῦ ὑποκειμένου μας τὸ ψυχολογικώτερον καὶ τὸ ἰδιαίτερα ξεχωριστό, ἐκεῖ, στὸν πεζὸν λόγον τοῦ Βιζυηνοῦ ξεσκεπάζεται καὶ φτάνει στὸ σκοπὸ τοῦ ἐντελέστερα [...]. Καί, βέβαια, τὸ δραματικὸ στοιχεῖο ἔχει πολὺ νὰ κάμῃ ἐκεῖ. Σχετίζεται τὸ διῆγημα τοῦ Βιζυηνοῦ μὲ τὸ μυθιστόρημα ἀπὸ τὴν κλίση τοῦ συγγραφέα του πρὸς τὶς περιπέτειες καὶ πρὸς τὰ γεγονότα τὰ ἐξωτερικὰ καὶ τὰ περίπλοκα, ἱκανὰ γιὰ νὰ συγκρατοῦν καὶ τὴν περιέργειαν τοῦ ἀπὸ χοντρότερον κάπως ὕψασμα καμωμένου ἀναγνώστη· ἀλλὰ τὸν ἐπιφυλλιδιογραφικὸν χαρακτήρα τῆς ἐργασίας τοῦ εἴδους αὐτοῦ τὸν ἐξευγενίζει ὁπωσδήποτε ἡ τέχνη τοῦ ποιητῆ. Ἡ τέχνη αὐτὴ δίνει καὶ στὸ δραματικὸ στοιχεῖο μιὰν εὐμορφίαν πνευματικώτερη. Στὰ δάχτυλα μετροῦνται τὰ διηγήματα τοῦ Βιζυηνοῦ· μὰ καὶ γι' αὐτὸ τὸ καθένα μπορεῖ νὰ κρατηθῇ στὴ μνήμη τοῦ καλαισθητικὰ ἀναθρεμμένου ἀναγνώστη μέσα σὲ μιὰ κορνίζα ξεχωριστή. Τὸ “Ἀμάρτημα τῆς μητρὸς μου” εἶναι δρᾶμα, καὶ μὲ “κάθαρσιν” μάλιστα. Δρᾶμα καὶ “Αἰ Συνέπειαι τῆς παλαιᾶς ἱστορίας”, ὅσο κι ἂν τὸ φωτιζῇ κάποιο φῶς μυστηριακὸ σὰν ξεχυμένο ἀπὸ μιὰ γερμανικῆς ψυχογραφίας θαμπωμένη πηγὴ, καθὼς εἶναι καὶ οἱ ἥρωές του πλάσματα γερμανικῆς εὐαισθησίας. “Τὸ μόνον τῆς ζωῆς μου ταξείδιον” εἶναι γιὰ μένα τὸ ἔργο ποῦ ὁ διηγηματογράφος καὶ ὁ ποιητὴς, ὁ ἀφελὴς ἱστοριστὴς ἐνὸς παραμυθιοῦ καὶ ὁ ὑποβλητικὸς ζωγράφος μιᾶς ψυχῆς ποῦ ὑψώνεται ἴσα μὲ τὸ νόημα ἐνὸς συμβόλου ζοῦν ἐκεῖ ἀδερφομένα καὶ συγκυριαρχοῦν. Δρᾶμα, σὰν ὄνειρόδραμα [...].

Ὁ “Μοσκόβ Σελήμ” μᾶς μεταφέρει σὲ κόσμους ἐντονώτερα καὶ πολὺ συνταραχτικώτερα ψυχολογικούς. Τὸ δρᾶμα πλέκεται μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἥρωα, συνταιριασμένο μὲ τὰ ἔθνικά μας τὰ μίση, δεξιὰ, πρωτότυπα [...].

Ἄλλὰ τελειότερα θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῇ μὲ τὸ χάρισμα κάποιος ὑπεροχῆς ἀγνάντια στ' ἄλλα τοῦ Βιζυηνοῦ πεζογραφήματα τὸ διῆγημα ποῦ ἔδωκε τὴν ἀφορμὴν στὰ προλογικά μου σημειώματα τοῦ βιβλίου τούτου: “Ποῖος ἦτον ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου”. Αὐτὸ εἶναι, θετικώτερα, τὸ διηγηματογραφικὸ ἀριστούργημα τοῦ Βιζυηνοῦ, καθὼς συγκεντρώνει στὰ φύλλα του ὄλων τῶν ἄλλων δεξιὰ συμ-

πλεγμένα και συγκεντρωμένα τὰ χαρίσματα: τὴν τραγωδία, τὴν ἠθογραφία, τὸ χρῶμα τὸ τοπικό, τὴν ποίηση μὲ τὸ λυρισμό, τὴ σπαραχτικὴ συγκίνηση, τὸ κέφι τὸ ἀνατολίτικο, τὴν ὠραία πιστὴ καὶ ὁμως πολὺ πρὸς τὴν φωτογραφία προχωρημένη ἀναπαράσταση τῶπων, καιρῶν, ψυχῶν, προσώπων [...].

(Κωστής Παλαμᾶς, "Γεωργίου Βιζυηνοῦ, Ἰ. Ν. Σιδέρης, Ἀθήναι [1922], σσ. ια' ιδ' [= «Ἀπαντα», τ. 8, σσ. 490-493]).

«[...] Ὁ Βιζυηνὸς ἦταν ἀληθινὸς πρωτοπόρος τῆς σημερινῆς Διηγηματογραφίας. Καὶ κατόπιν ἔγραψε: "Ποῖος ἦτο ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου", "Τὸ μόνον τῆς ζωῆς μου ταξείδιον" (sic), "Αἱ συνέπειαι τῆς παλαιᾶς ἱστορίας", "'Ο μωσκόβ Σελίμ" (sic) καὶ τὸ "Θλιβερό πανηγύρι". Εἰς αὐτὰ τὰ διηγήματα ὀφείλει, κυρίαί καὶ κύριοι, τὶς πλούσιες ρίζες τῆς ἡ σημερινῆς νεοελληνικῆς διηγηματογραφίας. Ὅταν κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ γράφοντας στὴν "Νέαν Ἐφημερίδα" ἐμάζεψα ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τὰ ὅσα εἶχε γράψει καὶ ἔρριψα μιά ματιὰ στὰ διηγήματα ἐκείνου, τότε ἐνόησα ποῖον ἦτο τὸ διηγηματογραφικὸ ἐπίπεδο τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Βιζυηνοῦ. Τότε αἰσθάνθηκα τί ἐπαναστάτης ἦταν αὐτὸς καὶ τὶ πρωτόβγαλτο ἔργο ἔκαμε στὴν ἑλληνικὴ διηγηματογραφία. Εἰς αὐτὸν ὀφείλει τὸν φιλολογικὸν του δρόμον ὁ Παπαδιαμάντης, ὅσον καὶ ἂν δὲν εἶχε οὔτε τὴν μόρφωσιν ἐκείνου οὔτε τὴν αἰσθητικὴ του. Στὸν Βιζυηνὸν δὲν θὰ εὑρετε οὔτε πολυλογία οὔτε ἀντιαισθητισμό. Ἡ κριτικὴ τοῦ μέλλοντος θὰ εἰπῆ μίαν ἡμέραν τὴν τελευταίαν λέξιν».

(Νικόλαος Βασιλειάδης, "'Εγκώμια Γεωργίου Βιζυηνοῦ" (1930), «Θρακικά», Παράρτημα τοῦ Γ' τόμου, Ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 204).

«[...] Στὸ ἔργο του ἡ ποίησις τραγουδεῖ μὲ τὸ στίχο καὶ παράλληλα ἡ ποίησις διηγεῖται μὲ τὸν πεζὸν λόγο. Κ' ἐνῶ ὁ στίχος του ξαναρχίζει καὶ συμπληρώνει, ὁ πεζὸς του λόγος εἰς τὸ διήγημα καὶ ἀρχίζει καὶ καθιερώνει. Στέκεται στὴν πρώτη γραμμὴ μὲ τοὺς λαμπροὺς δημοσιογράφους μας ποὺ ἔδωκαν πρὸς πενήντα ἐπάνω-κάτω χρόνον, καὶ σχεδὸν μονομιᾶς, καὶ προτοῦ νὰ κυριαρχήσουν τὰ ριζοσπαστικὰ δημοτικιστικὰ κηρύγματα, ἔδωκαν ἔγκαιρα μὲ τὴ βοήθεια, συνετῆ

καὶ τῶν δύο γλωσσικῶν ρευμάτων, ἔδωκαν στὴν ἀνύπαρκτη ἕως τότε διηγηματογραφικὴ τέχνη ἀξιοζήλευτην ὑπαρξήν.

Ὁ στίχος τοῦ Βιζυηνοῦ, καὶ ἄλλοῦ τὸ εἶπα, δὲν εἶναι παρὰ σταθμὸς γιὰ νὰ τραβήξῃ ὁ ποιητὴς πρὸς τὰς ἐκτάσεις τοῦ πεζοῦ λόγου, ὅπου περπατεῖ πρὸ ἐλεύθερα καὶ κάθεται ἀναπαυτικώτερα. Καὶ σχεδὸν σὲ ὅλα θρακικὰ, εἶναι καὶ ὁ διηγηματογράφος, ἀποκαλυπτικὸς [...].

(Κωστής Παλαμᾶς, "'Εγκώμια Γεωργίου Βιζυηνοῦ" (1930), «Θρακικά», Παράρτημα τοῦ Γ' τόμου, Ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 200 [= «Ἀπαντα», τ. 8, σ. 500]).

«Τοῦναντίον τὸ διηγηματογραφικὸ του ἔργο, παρ' ὅλες τὶς ἐλλείψεις τὶς ὁποῖες ἀνέφερα, ἱκανοποιεῖ καὶ ἀρέσει ἀκόμα καὶ σήμερα, καὶ ξεπερνᾷ πολὺ ὄχι μόνον τὸ ἔργο τῶν συγχρόνων του καὶ πολλῶν μεταγενεστέρων του διηγηματογράφων, ἀλλὰ καὶ τὸ στάδιο τῆς προσπάθειας. Εἶναι ἓνα ἔργο ποῦ θὰ μπορούσε ἀκόμα πολὺ ν' ἀναπτυχθεῖ, ὅπως τὸ ἐξήγησα, ἀλλὰ καὶ ποῦ ἔτσι ὅπως εἶναι, ἔχει φθάσει σ' ἓνα ἐπιβλητικὸ ὕψος. Ὁ στενὸς κόσμος μὲ τὸν ὁποῖο ἀσχολήθηκε ὁ συγγραφέας, ἀνασταίνεται ὁλοζώντανος. Ἡ ρεαλιστικὴ του τάση ποτὲ δὲν τὸν παρέσυρε νὰ μετατραπῆ σ' ἓναν πεζὸ φωτογράφο. Δημιουργεῖ σὲ κάθε σελίδα, καὶ ἡ κάθε του σελίδα, ἂν ἐξαιρεθοῦν οἱ περιγραφικὲς — ποῦ εἶναι ὁμως ἐλάχιστες, γιὰ αὐθόρμητα ἀπέφυγε ἢ τοὐλάχιστον περιορίζε τις περιγραφὲς ποῦ δὲν τὶς ἀγαποῦσε κι ὅπου ἀποτύγχανε— ἀποχτᾷ ἓναν παλμὸ, ὁ ὁποῖος μεταδίδεται ἐντονως, παρ' ὅλη τὴν παγερότητα καὶ τὸ τεχνητὸ τοῦ γλωσσικοῦ ὄργανου. Ὁ Βιζυηνὸς ἐκδηλώνει σὲ κάθε σελίδα τὴν ἱκανότητά του νὰ κατανοεῖ τὸ πολυσύνθετο κι ἀντιφατικὸ βάθος τῶν ἀνθρώπων, νὰ ψυχολογεῖ, νὰ ἐμψυχώνει, νὰ δονίζει καὶ νὰ κινεῖ τὰ πρόσωπά του, νὰ παρακολουθεῖ καὶ νὰ ξεδιπλώνει βαθμιαία τὴν ἐξέλιξη καὶ τὶς πτυχὲς τῶν χαρακτήρων».

(Ἄλκης Θρύλος, "'Ελληνες διηγηματογράφοι, Γεώργιος Βιζυηνὸς (1849-1896)", «Νέα Ἔστια» 10 (1931) 1079 [= «Καινούρια Ἐποχὴ», Φθινόπωρο 1957, σ. 148, = «Μορφὲς τῆς ἑλληνικῆς πεζογραφίας», Ἀθήνα 1963, σσ. 37-38]).

«Σπουδαιότερο ἀπὸ τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Βιζυηνοῦ εἶναι τὸ διηγηματογραφικὸν.

Ἐδῶ εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μᾶς χτυπᾷ ἡ κυριώτερη ἀρετὴ καὶ τὸ δυνατώτερο χαρακτηριστικὸ τοῦ συγγραφέα, τὸ ψυχογραφικὸ βάθος του κι ἡ δραματικότητα.

Ὁ Βιζυηνὸς φρόντισε νὰ καλομελετήσῃ τοὺς ἥρωές του καὶ τὴν ἐξέλιξη τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν σκέψεων των νὰ τὴν συνδέσει μὲ τραγικὴν ὑπόθεση, ὥστε νὰ εἶναι δυνατό νὰ ἐμφανιστεῖ ἔτσι τὸ ἐσωτερικὸ τους ἐγὼ μ' ὅλο του τὸ πλάτος. Κατὰ δυστυχία, πολὺ λίγα εἶναι τὰ διηγήματα τοῦ Βιζυηνοῦ, ὅμως ἄς ποῦμε σ' ἀντάλλαγμα εἶναι διεξοδικὰ κι ἐκτεταμένα.

Ἔτσι ἀποτελεῖ τὸ καθένα ξεχωριστὸ ψυχογραφικὸ κόσμο, ὅπου τὰ ὑποκείμενα ξετάζονται μὲ λεπτομέρεια καὶ μεγάλη ποικιλία περνώντας κάτω ἀπὸ τὰ μάτια μας γεμάτα συνταραγμὸ ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τοὺς πόνους πού τὰ δέρνουν».

(Ἀντώνης Γιαλούρης, "Γεώργιος Βιζυηνός, ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργο του", «Ρυθμὸς» 2 (1933-1934) 127-128 = σσ. 18-19 τοῦ ἀνατύπου, Πειραιᾶς 1933).

«Στὰ 1883 ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶξερε τί θὰ πῆ διήγημα. Τρεφόταν μὲ περιγραφὰς καὶ μὲ μεταφράσεις. Ἡ ζωὴ τῶν πλανητῶν, οἱ κομήται, ἡ ζωὴ τῶν Ἰνδιῶν, ἦθη καὶ ἔθιμα ἀγρίων λαῶν. Μερικὰ "ξενόσπορα καὶ ἀχαρκτηρίστα" διηγήματα τοῦ Ραγκαβῆ, τοῦ Ξένου καὶ τοῦ Ράμφου οἱ μυθιστορικὲς χρονογραφίαι. Λεῖπει ἡ ζωὴ, ἡ τέχνη, ἡ σύλληψη» λέει ἡ ἔννοια τοῦ διηγήματος σὰ λογοτεχνικὸ εἶδος. Ὡστόσο τὸ διήγημα ἦταν μιὰ ἀνάγκη γιὰ μιὰ φιλολογία πού ἄρχισε ν' ἀνεργαζῶναι καὶ νὰ ξαναγεννιέται. Ἡ "Ἔστια" τὸ Μάη τοῦ ἴδιου χρόνου κάνει διαγωνισμὸ "πρὸς συγγραφήν ἑλληνικοῦ διηγήματος" [...] Ἀγκαλὰ κι ὁ διαγωνισμὸς ἐτοῦτος ἔμεινε μονάχα στὴν προκήρυξη, ἡ ἑλληνικὴ διηγηματογραφία φανερώθηκε μὲ ζηλευτὴ δύναμη τὸν ἴδιο χρόνο. Τὴν ἔφερε, τὴ δημιούργησε ὁ Βιζυηνός. Μαζὶ μὲ τὶς "Ἀθηίδες Αὖρες" του, δημοσιεύει στὰ 1883-4 τέσσερα διηγήματα, πού ὅσο κι ἂν περάσανε ἀπαρατήρητα θέσανε τὴ βάση κι ἀποτελέσανε τὸ προζύμι καὶ τὴν ἀπαρχὴ τῆς δημιουργίας τοῦ ἑλληνικοῦ διηγήματος. Στὰ διηγήματα τοῦ Βιζυηνοῦ, ὅπως καὶ στὰ ποιήματά του, εἶδαμε, βρίσκει κανεὶς τὴν ἑλληνικὴν ζωὴ. Πρωτίτερα τὰ διηγήματα εἶχαν νὰ κάνουν μὲ τοὺς κομήτες καὶ μὲ τὶς Ἰνδίες καὶ μὲ τὶς Λουίτζες. Στὸ Βιζυηνὸ ἀναπνέει κανεὶς ἑλληνικὸ ἀέρα, ξαναβρίσκει τὸ ἑλληνικὸ χωριό, γνῶριμους τύπους, ἑλληνικὲς συνήθειες [...]

Τὰ διηγήματα τοῦ Βιζυηνοῦ εἶνε ψυχολογικά, γραμμένα στὴν καθαρῆουσα ἀλλὰ στὰ διαλογικὰ τους μέρη στὴ δημοτικὴ. Κι ἐπειδὴ σ' ἓνα μεγάλο μέρος τους μιλᾶνε ἢ διηγοῦνται τὰ πρόσωπα, μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς πὼς ἡ δημοτικὴ μῆξη στὸν πεζὸ λόγο ἀπ' τὸ Βιζυηνό. Τοῦτο δὲν εἶνε καθόλου ὑπερβολή. Εἶνε ἓνας δίκαιος τίτλος τιμῆς γιὰ τὸν Βιζυηνό, πού τόλμησε σὲ ἐποχὴ μεγάλων συζητήσεων γιὰ τὴ γλῶσσα νὰ ἐφαρμόσει ἐμπραχτὰ τὶς ἀρχές του. Ἀπαράμιλλη εἶνε ἡ τέχνη του στὰ διηγήματα κι ἔτσι δικαιολογεῖται γιατί μείνανε ἀπαρατήρητα τότε πού πρωτοβγήκανε. Μιὰ ἐποχὴ θρεμμένη μὲ τὶς χοντροκομμένες περιπέτειες καὶ τὶς φανταστικὲς διηγήσεις, πὼς θὰ μπορούσε νὰ προσέξει τὶς λεπτὲς ἐκείνες ψυχολογικὲς ἀποχρώσεις, τὴ μελετημένη διαγραφή τῶν χαρακτήρων, τὴν πλοκὴ καὶ τὸ ἐσωτερικὸ ζετούλιγμα τῶν ἔργων;»

(Γ. Βαλέτας, "Φιλολογικὰ στὸ Βιζυηνό", Ξανατύπωμα ἀπ' τὰ «Θρακικά» τ. Η', Ἀθῆναι 1936, σσ. 76-77).

«[...] Ὁ Βιζυηνός ἔχει συνήθως ὡς ἀφετηρία στὰ ποιήματα καὶ στὰ διηγήματά του τὸν ἑαυτὸ του. Ὁ ὑποκειμενισμὸς αὐτὸς χαρακτηρίζει τὶς πρωτόγονες ἢ μεταβατικὲς ἐποχές, π.χ. τὰ παιδιὰ, κι ἀπ' τοὺς συγγραφεῖς ἢ ἐκείνους πού δὲν εἰμπόρεσαν νὰ ὑψωθοῦν πάνω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους ἢ ἐκείνους πού εἶναι οἱ πρωταρχικοὶ ὀδηγητὲς ἐνὸς λογοτεχνικοῦ εἶδους. Ὁ ὑποκειμενισμὸς ὅμως τοῦ Βιζυηνοῦ δὲν προέρχεται μονάχα ἀπ' τὴν πρωτοπορειακὴ του, ἰδίως ὡς πρὸς τὸ διήγημα, θέση μὲς στὴν λογοτεχνία μας· εἶναι καὶ ἀποτέλεσμα, ὅπως εἶπα, τοῦ ἀναγκαστικὰ στενεμένου κύκλου τῶν μοτίβων του. Καὶ τὸ ὕφος του, τὸ ξεχωριστὸ του ὕφος, τὸ παιδιάτικο καὶ ὀλόδροσο, δὲν εἶναι μίμηση ξένων προτύπων, τοῦ Χριστοπούλου, Τανταλίδη καὶ ἄλλων, μὰ φυσικὸ ἀνάβρυσμα τῆς ὑποσυνείδητης ἐνέργειας τῆς ψυχῆς του [...] Δὲν εἶναι ὁ στενὸς ἠθογράφος, φωτογράφος τῶν ρηχῶν ψυχικῶν καταστάσεων τοῦ χωριοῦ· εἶναι βέβαια ἠθοποιός, κατορθώνει δηλ. νὰ ὑποκαθίσταται στὸ ὕφος καὶ τὰ ἦθη τῶν προσώπων πού μᾶς παρουσιάζει—σημαντικώτατο καὶ ὄχι τόσο συνειθισμένο προσὸν τεχνίτη—μὰ μέσα στὴ δρᾶση καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν ἡρώων, εἴτε ὁ ἄλλοτε ἑαυτός του εἶναι, εἴτε ἄλλος, νιώθουμε κατεθύνσεις καὶ καθύμους, ψυχικὲς ἐνέργειες καὶ πάθη πανανθρώπινα [...]

(Κώστας Κόντος, "Γεώργιος Βιζυηνός", «Τὸ Νέον Κράτος» 2 (1938) 1286-1287).

«[...] Παιδί του λαού, μαθημένο ν' άκούει τὸ παραμῦθι τῆς γιαγιάς του, κρεμασμένο ἀπὸ τὸ στόμα τῆς καὶ τὴν ἄρτια — λογοτεχνικὴ σχεδὸν— ἀφήγησή τῆς καὶ καθοδηγημένος μετὴν κλίση του τὴ λογοτεχνικὴ ἄκοπα καὶ ἄρτια φυσικῶς, παίρνοντας τὶς ὑποθέσεις του ἀπὸ τὴ γύρω ζωὴ του, ἀπὸ τὸ σπῆτι του, ἀποτύπωνε εἰκόνας, φέτες ζωῆς ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς φιλίας του. Ἔτσι ἐξηγεῖται ὄχι μόνον ἡ ἀριότητα τῆς ἀφηγήσεως, ἀλλὰ καὶ ἡ συμμετοχὴ του στὴν ἀφήγησι καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ συγκίνηση ποὺ γεννᾶ [...]

Ἄ Ο Βιζυηνὸς εἶναι ἐπὶ πλέον δραματικὸς καὶ εἶναι ζωγράφος χαρακτήρων. Τὸ “Ἀμάρτημα τῆς μητρός μου” εἶναι δρᾶμα καὶ μάλιστα μετὰ κάθαρση. Τὸ “Ποῖος ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου” μοιάζει με τραγωδία. Μέσα στὰ δρᾶματα αὐτὰ δὲν παριστάνονται κοινωνικὰ ἦθη, ἀλλ' ἀναπτύσσονται χαρακτηριστὲς ἀτομικοὶ, ποὺ διακρίνονται ἀπὸ τὸν γύρω κόσμον».

(Πολύδ. Παπαχριστοδούλου, «Ὁ Γεώργιος Βιζυηνὸς ὡς ποιητὴς καὶ διηγηματογράφος», Ἀθήναι 1947, σ. 15).

«Ὁ Βικέλας ὠθησε καὶ τὸν Βιζυηνὸ πρὸς τὸ διήγημα. Ὁ Θρακιώτης ποιητὴς ἔφερνε μαζί του ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια ἕναν κόσμο ἀναμνήσεων, ποὺ εἶταν κατάλληλες ν' ἀποτελέσουν θέματα ἠθογραφικῶν ἢ θυμώσοφῃ ἰδιοσυγκρασία του τὸν βοηθοῦσε νὰ ξεχωρίζει τὸ ἰδιότυπο μέσα ἀπὸ τὸ συνηθισμένο, νὰ ὑπογραμμίζει καὶ στοὺς χαρακτηριστὲς τῶν ἀνθρώπων τὰ πιὸ ἀξιοπερίεργα σημάδια τους. Ἔτσι τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ θέματα τῶν διηγημάτων του ἀνάγονται στὴν Θράκη, καὶ δίπλα στὴν ἠθογραφία ἔχουν καὶ ἔντονο ψυχολογικὸ χρώμα. Πρόσωπα χωρὶς μεγάλο ἐνδιαφέρον, μετὰ ὑποτυπωμένη μόλις ἐσωτερικὴ ζωὴ, ἀλλὰ ζωντανεμένα μετὰ ἐνέργεια. Συχνὰ χαμογελαῖ ὁ συγγραφέας μέσα στὴν μελαγχολικὴ νοσταλγία του· καὶ τὸ ἐλαφρὸ χαμόγελό του περνᾷ μετὰ στὸ ἔργο σὰν μιὰ πνοὴ λυρισμοῦ. Ὁ ἀναγνώστης, καὶ χωρὶς μεγάλη προετοιμασία, παρασύρεται ἀπὸ τὴν διάθεσι αὐτῆν. Τεχνικὴ δὲν ἔχουμε νὰ ζητήσουμε ἀπὸ τὰ διηγήματα τοῦ Βιζυηνοῦ, ἂν ἐξαιρέσουμε τὸ “Αἰ συνέπειαι τῆς παλαιᾶς ἱστορίας”, ὅπου ἐπεδίωξε νὰ φθάσει στὴν σύνθεσι· κατὰ τὰ ἄλλα ἔχουμε εἰκόνας σχεδιασμένες μ' ἐλαφρὸ χέρι, λιτὰ διαγράμματα, χωρὶς χρώματα καὶ φωτισκίσεις, ἀλλὰ ποὺ μᾶς γοητεύουν μ' αὐτὴ

τους τὴν ἀπλότητα. Μὰ κι ἐδῶ ἡ καθαρεύουσα στέκει φραγμὸς».

(Κ. Θ. Δημαρᾶς, «Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας», Ἔκτη ἐκδοσι, Ἀθήναι 1975, σσ. 373-374).

«Καλύτερη τύχη ἔλαβε ὁ Βιζυηνὸς σὰν πεζογράφος. Εἶναι ὅλοι σύμφωνοι σήμερα, ὅπως καὶ στὸν καιρὸ του, ὅτι τὰ διηγήματά του ἀποτελοῦν τὸ καλύτερο μέρος τῆς λογοτεχνικῆς του δημιουργίας. Καὶ κανεὶς δὲ στοχάζεται πᾶ νὰ τοῦ ἀμφισβητήσει τὸν τίτλο τοῦ πρωτοπόρου στὸ νεοελληνικὸ ἀφηγηματικὸ λόγο. Ὁ Παλαμᾶς ἐδῶ εἶναι ἀνεπιφύλακτος. Δὲν εἶμαι καθόλου σύμφωνος οὔτε σ' αὐτὸ τὸ κομμάτισμα τῆς προσωπικότητας, οὔτε στὸν τρόπο ποὺ ἀξιολογοῦνται τὰ κομμάτια. Ὁ Βιζυηνὸς εἶναι καὶ στὸ διήγημα ὅ,τι καὶ στὴν ποίησή του, μετὰ τὴ διαφορὰ—ποὺ κάνει τὴ ζυγαριὰ νὰ γέρνει πρὸς τὴν ποίησή του— ὅτι ὁ πεζὸς του λόγος εἶναι στὴν καθαρεύουσα. Ὅσο γιὰ τοὺς διαλόγους ποὺ εἶναι γραμμένοι στὴ δημοτικὴ, δὲ μπορούσε νὰ γίνει ἀλλοιῶς: Ἡ δραματικὴ ἀλήθεια ἐπιβάλλει νὰ μιλεῖ τὸ κάθε πρόσωπο στὴ γλῶσσα του.

Ἐνα σημεῖο ἐντυπωτικῆς ὁμοιότητας ἀνάμεσα στὶς “Ἀθίδες Ἀῦρες” καὶ στὰ διηγήματα εἶναι ὅτι, ὅπως τὰ ποιήματα συναποτελοῦν τὴ λυρική αὐτοβιογραφία τοῦ Βιζυηνοῦ, ἔτσι καὶ τὰ διηγήματα εἶναι ἡ ἀκριβέστερη ἐξιστόρησι τῆς ζωῆς του στὸ πεζό. Οὔτε τὸ πιὸ μικρὸ περιστατικὸ ἀπ' ὅσα περνοῦν στὶς λίγες αὐτές, ἀλλὰ συνταραχτικὲς ἀφηγήσεις του δὲν εἶναι φανταστικὸ. Κι ἂν δὲν ὑπῆρχε καμμιά βιογραφία τοῦ Βιζυηνοῦ, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὴ συνθέσει, πολὺ εὐκόλα, σταχυολογώντας τὰ στοιχεῖα τῆς μέσα στὰ λίγα διηγήματά του. Γιατὶ, κατὰ ἕνα τρόπο, ποὺ θυμίζει, πολὺ περίεργα, τὰ γαλλικὰ θεατρικὰ ἔργα τοῦ 1850—χωρὶς νᾶχουν ὡστόσο τὴν παραμικρὴ σχέση μ' αὐτά!— ὅλα του τὰ διηγήματα ἔχουν “ἐρμηνεῖα”— τὸ *raisonneur* τους— ποὺ εἶναι πάντα ὁ ἴδιος ὁ Βιζυηνός. Εἶναι παρὼν στὸ κάθε διήγημά του, συγγραφέας καὶ πρόσωπο, παρατηρώντας κι αὐτοπαρατηρούμενος, ἐρμηνεύοντας τοὺς τύπους του ἀλλὰ κι αὐτοερμηνεύόμενος, ὄχι σὰν ἀπλὸς θεατὸς, ἀλλὰ μπλεγμένος ἄμεσα στὴ δράσι, πράττοντας καὶ πάσχοντας, μέσα στὴ λαχταριστὴ εἰκόνα ποὺ ὁ ἴδιος τεχνουργεῖ καὶ ποὺ δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἡ πιὸ χειροπιαστὴ ζωὴ—ἡ ζωὴ του».

(Σπύρος Μελλάς, “Γεώργιος Βιζυηνός”, «Ἑλληνικὴ Δημιουργία» 4 (1949) 555 [= «Τὰ Ἄπαντα τοῦ Γεωργίου Βιζυηνοῦ», Ἐπιμ. Κ. Μαμώνη, Ἀθήναι 1955, σσ. 17-18]).

«Υποκειμενική είναι ή άφετηρία τών διηγημάτων του Βιζυηνού. Οί γαλήνιες κι δλόδροσες έντυπώσεις τών παιδικών του χρόνων, κι άργότερα οί κατοπινές άναμνήσεις τής πολυτρικυμισμένης του ζωής, είναι τά θέματα τών διηγημάτων του. Άφετηρία στενή έκ πρώτης όψεως, άπό τήν όποία ξεκινώντας ό Βιζυηνός ύψώνεται σέ κόσμους εδρύτερους, καθολικούς, πανανθρώπινους. Γιατί τήν άμεση ψυχική του έμπειρία ό συγγραφεύς ξέρει νά τήν γενικεύη με ένα τρόπο πρωτότυπο και άπροσδιόριστο.

Οί ήρωες τών διηγημάτων του είναι βέβαια ό παππούς, ή μητέρα του, ό φίλος του, ό φονιάς του άδελφού του, ό ίδιος του ό έαυτός, μά είναι άκόμη περισσότερο "χαρακτήρες και τύποι άνθρωποι" με πολύ γενικότερη σημασία, με τίς ανθρώπινες άδυναμίες τους, με τά όνειροπολήματά τους, και τό σπουδαιότερο με τό έσωτερικό τους δράμα. Κάθε ήρωας ζή τό δικό του άπόλυτα συνειδητό δράμα, πιό συγκεκριμένα άκόμα ύποφέρει άπό κάποια βασανιστική σκέψη, πού του καταντά τή ζωή μαρτύριο. Κι άπ' ατή τήν έμμομη και βασανιστική σκέψη, δέν βρίσκει στό τέλος τή λύτρωσι, όσο και άν προσπαθήση. Γι' αυτό άκριβώς διαβάζοντας κανείς τά διηγήματα του Βιζυηνού αισθάνεται λύπη και πόνο πολύ για τήν ανθρώπινη άδυναμία[...]

(Κυριακή Μαμώνη, "Γεώργιος Βιζυηνός", «Έλληνική Δημιουργία» 4 (1949) 589).

«Συμβαίνει για τό Βιζυηνό, ως διηγηματογράφος, τό Έλληνικό κοινό κατά τό πλείστο νά μη τόν γνωρίζει παρά μόνο άπόνα διήγημά του πού έπιγράφεται "Τό άμάρτημα τής μητρός μου". Και καθώς έδώ μάς ένδιαφέρει μέσ' άπ' τά πεζογραφήματά του περισσότερο ή άνίχνευση προπάντων τής ψυχογραφίας του ποιητή, ή σύνθεση τής ιδιάζουσας αισθαντικότητάς του, ή γοητεία πού έξασκει άπάνω μας, ως μοίρα, πού βαθειά της είχε κάτι τόσο σύνθετο, όσο άπλή ήταν ή μορφή του και ή όλη του ζωή, δέν θ' άρνηθοίμε βέβαια τή θέση πού χει στό διηγηματογραφικό του έργο "Τό άμάρτημα τής μητρός μου". Άλλά δίπλα του, και πού έγώ τό διάβασα στην έκδοση Σιδέρη, είν' ένα άλλο διήγημα, ό "Μοσκόβ-Σελήμ", ένα μεγάλο άληθινα άνθρωπινο άριστούργημα, πού ένώ τό διάβαζα με μετατόπιζε άπ' τή θέση μου για νά τονίζω μέσα μου όλοένα: "Άλλά τουτο είν' ένας Ντοστογιέφσκυ, στίς καλύτερες σελίδες του, ένας Ντοστογιέφσκυ-Έλληνας[...].

[...] Φύση καθαρά δημιουργική και καλλιτεχνική, ό Βιζυηνός παλεύει με τή γύρω του πνευματική πραγματικότητα και, πρωτοπόρος, έπαναστατεί έναντίον της έν όνόματι ένός ύπορρεαλισμού και ένός ύπερρεαλισμού πού δέν έπαναπαύεται σέ άφηρημένα σχήματα και νοήματα και προχωρεί σέ έπίπεδα μάς τέτοιας ψυχογραφικής ζωότητας και λεπτότητας, πού άμφιβάλλω άν ή παγκόσμια λογοτεχνία, τήν ίδιαν εποχή, έχει νά έπιδείξει έπιδόσεις τέτοιες, όπως είναι για παράδειγμα τό διήγημά του με τόν τίτλο "Τό πρώτον τής ζωής μου ταξειίδιον" (sic)).

(Άγγελος Σικελιανός, "Γεώργιος Βιζυηνός", «Έλεύθερα Γράμματα», άρ. 7-8, Χριστούγεννα 1949, σσ. 252-253 και 257).

«[...] Ό Βιζυηνός, θεμελιώνοντας τή διηγηματογραφική του παραγωγή, δέν έχει κανένα νεοελληνικό πρότυπο μπροστά του, δέ βρίσκει καμιά παράδοση άξια νά τήν πλουτίσει με τή δική του προσωπικότητα. Πρέπει ν' άρχισει άπό τήν αρχή. Μά έχει ήδη γνωρίσει ένα σωρό ξένα πρότυπα. Έχει ζήσει τό ευρωπαϊκό κλίμα του τελευταίου τέταρτου του περασμένου αιώνα κ' έχει παρακολουθήσει τή γενναία στροφή άπό τό μυθιστόρημα τό ρομαντικό πρós τό κοινωνικό και ψυχογραφικό μυθιστόρημα. Έχει συνεπαρθεί άπό τή δραματική μεγαλοφυία του Ίβεν. Έχει νιώσει, τέλος, πώς μιá τέχνη καινούρια πλάθεται όλόγυρά του, όπου ή έξωτερική περιπέτεια δέ λογαριάζεται, όπου ό άνθρωπος παίζει τόν πρώτο ρόλο [...].

Ό Βιζυηνός στά πεζά του, καθώς δά και στά περισσότερά του ποιήματα, όπου είναι φυσικότερο, άλλωστε, παίρνει τήν έμπνευσή του άπό τήν άτομική του πείρα, άπό τήν περασμένη και μάλιστα' άπό τήν παιδιάτικη και τή νεανική του ζωή. Με πόσο πόνο, με πόσο πόθο γυρίζει και ξαναγυρίζει στη Θράκη! Αυτόβιογράφημα; Φυσικά [...]. Θα πρέπει, άλλωστε, νά σημειωθεί, πώς όλόκληρη ή πεζογραφία του Βιζυηνού αναδίνει ένα τόνο ασφάλειας, δέν προχωρεί παραπατώντας: στην περιοχή της δέν ύπάρχουν πρώτα βήματα, δέν ύπάρχει τό άργό ξετύλιμα, πού σημαδεύουμε σ' άλλους πεζογράφους. Ό Βιζυηνός μπαίνει ώριμος στην άφήγηση. Έχει τόν κόσμο του, ένα κόσμο άγαπημένο, έχει τή γλώσσα του, τήν καθαρεύουσα, δουλεμένη πιá στην πεζογραφία, έχει και τή συνειδησή του τής δημοτικής, για τό διάλογο [...]. Έκείνο πού περισσότερο πρέπει, νομίζω, νά μάς ξαφνιασει στό διηγηματογράφο Βιζυηνό είναι ή δύναμή του, ή πολύπλευρη

ικανότητά του να δίνει ανθρώπους. Κι ἄν, παρ' ὅσα κι ἄν ποῦμε ἐδῶ και κεῖ, ὁ ἄνθρωπος και τὸ πρόβλημά του τὸ ἐναγώνιο, τὸ ἀμετάθετο, μένει τὸ ἀληθινὸ κέντρο τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, ὁ Βιζυηνός, χωρὶς ἄλλο, τὸ ἔχει κατακτήσει τὸ κέντρο αὐτὸ και μ' ἓναν τρόπο ποῦ ἀπομένει στη νεότερη πεζογραφία μας ἀληθινὰ βαρυσήμαντος».

(Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, «Γεώργιος Βιζυηνός», Βασικὴ Βιβλιοθήκη ἀρ. 18, Ἀθήναι 1954, σσ. 27-29).

«Εἶναι ἐργο-ἀρχὴ τὸ ἐργο του' και ἀρχὴ μὲ ἀλάθευτη γιὰ τὴν ἐποχὴ του βάση. Θέλω νὰ πῶ πῶς ὑπακούει σταθερὰ στὴν αἰτιοκρατικὴ ἐξάρτηση τῶν ψυχικῶν φαινομένων ποῦ περιγράφει, τοποθέτηση ποῦ ἀποχτάει διαλεκτικὴ σημασία. Προχωρεῖ πιὸ πέρα. Δὲ μοιράζεται τὸ ἀνθρώπινο μὲ καμμιά ξένη πρὸς τὸν ἄνθρωπο δύναμη. Ἡ θεία Πρόνοια, ἃς ποῦμε, πολλῶν νεώτερων δυτικῶν ψυχολόγων, δὲν καλεῖται ἀπὸ τὸ διηγηματογράφο μας, γιὰ νὰ τοῦ λύσει τὰ προβλήματα ποῦ ἀπασχολοῦν αὐτὸν προσωπικὰ και τοὺς ἥρωές του. Μιλῶ γιὰ τὰ διηγήματα τοῦ Βιζυηνοῦ ποῦ ἐπαινοῦσε και ξεχώριζε πάντα ὁ Κ. Παλαμᾶς, γιὰτι ἀποτελοῦν τὸ καλύτερο τμῆμα τῆς πνευματικῆς παραγωγῆς τοῦ Βιζυηνοῦ' και δίκαια μποροῦν νὰ λάβουν σήμερα τὸν τίτλο τῶν "πρῶτων γνήσιων ψυχογραφημάτων τῆς νεοελληνικῆς ψυχῆς"».

(Γιάσ. Δεπούνη, "Λογοτεχνία και ψυχολογία", «Ἐπιθεώρηση Τέχνης» 7 (1958) 116-117).

«Ἐνα αὐτοβιογράφημα λοιπὸν εἶναι ἡ πεζογραφία—ὅπως και ἡ ποίηση— τοῦ Βιζυηνοῦ, ἀλλὰ μὲ τὴν πνοὴ και τὴν τέχνη τοῦ πραγματικοῦ καλλιτέχνη στὴν ἐμπνευση και τὴ μορφή της [...] "Λυρικὴ αὐτοβιογραφία" εἶναι ὁ καλλίτερος ὀρισμὸς ποῦ δόθηκε στὸ ἐργο τοῦ Βιζυηνοῦ. Τὸ ζωντανὸ προσωπικὸ βίωμα, ὅσο κι ἄν γίνεται μὲ τὰ πιὸ λιτὰ μέσα ἐργο τέχνης, δὲν παύει ποτὲ νὰ εἶναι ὁ χτύπος τῆς καρδιάς. Τὸ χαμόγελο τοῦ Βιζυηνοῦ, σὰν ἐκδήλωση τῆς θυμώσσης ἰδιοσυγκρασίας του, ἀγωνίζεται συχνὰ νὰ κρῦψη τὴ μελαγχολία τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ μελαγχολικὸ και τὸ ἴδιο γίνεται ὁ μάρτυρας τοῦ πόνου ποῦ σωπαίνει μέσα στὴν καρδιά. Ἔτσι στὴν ἀληθινὴ πλοκῆ, τὴ βασισμένη σὲ πραγματικὰ γεγονότα ὑπόθεση τοῦ ἐργου του και συχνὰ δραματικὴ ὁ Βιζυηνός και σὰ διηγηματογράφος ἐκφράζει τὸ λυρισμὸ του. Στὸ ἐργο τοῦ Βιζυηνοῦ, παρατηρεῖ ὁ Παλαμᾶς, "ἡ ποίη-

σις τραγουδεῖ μὲ τὸ στίχο και παράλληλα ἡ ποίησις διηγεῖται μὲ τὸν πεζὸ λόγο. Κ' ἐνῶ ὁ στίχος του ξαναρχίζει και συμπληρώνει, ὁ πεζὸς του λόγος εἰς τὸ διῆγημα και ἀρχίζει και καθιερώνει". Στὸ διῆγημα τοῦ Βιζυηνοῦ δὲν ἔχομε δοκιμές, μπαίνει ὄριμος στὴν ἀφήγησι, μάλιστα τὰ πρῶτα ἐργα του εἶναι και τὰ καλλιτέρα του. Τοῦ λείπει βέβαια ἡ τεχνικὴ στὴ σύνθεση—κι αὐτὴ ὄχι πάντα—, ἀλλὰ ἐξαγοράζεται ἡ ἔλλειψη μὲ ἀρετὲς ἄλλες ποῦ καθιερώθηκαν: τὴν ἀπλότητα, τὴν εἰλικρίνεια, τὸ βαθὺ αἶσθημα, τὴν ἀληθινὴ δραματικὴτητα και ἰδιαίτερα τὴν ἠθογραφικὴ και ψυχογραφικὴ ἰκανότητα».

(Εὐάγγελος Καμαριανάκης, «Ὁ Γεώργιος Βιζυηνός», Ἀθήναι 1961, σ. 37).

«Λυρικὴ αὐτοβιογραφία, λοιπὸν, θὰ ἦταν ὁ καλλίτερος χαρακτηρισμὸς τοῦ ἐργου του και ἴσως νὰ μὴν ἔχουν ἄδικο αὐτοῖ ποῦ τὸ ὑποστηρίζουν. Μὰ ἡ πεζογραφία του εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ λυρικὴ. Εἶναι και ρεαλιστικὴ. Τὸ ἓνα δὲν ἀποκλείει τὸ ἄλλο. Ὁ Βιζυηνός εἶναι ὁ πρῶτος ἀντιρομαντικὸς μας πεζογράφος και ὁ ρεαλισμὸς του ἄμεσος και εἰλικρινής. Ἴδιαίτερα ὅταν ξεδιπλώνει ψυχικὲς καταστάσεις και πάθη. Δὲν τὸν ἐνδιαφέρει ἡ ἐπιφάνεια και ἡ ἐξωτερικὴ περιπέτεια. Ἐνδιαφέρεται περισσότερο γιὰ τὴ δραματικὴ, ἠθικὴ και ψυχολογικὴ δομὴ, συλλαμβάνοντας ἐκ τῶν "ἔσω" τὸν ἄνθρωπο μέσα στίς ἀμοιβαίες συγκρούσεις τῶν ἀντιθέτων χαρακτῆρων τῶν ἡρώων του. Αὐτὴ ἡ μέθοδος τῶν ψυχολογικῶν ἀντιθέσεων τοῦ εἶναι ἰδιαίτερα ἀγαπητὴ και τὴν μεταχειρίστηκε μὲ μεγάλῃ ἐπιτυχία τόσο στὸ "Ἀμάρτημα τῆς μητρὸς μου" και στὸ "Ποῖος ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου", ὅσο και στὸν ὁμώνυμο ἥρωα τοῦ "Μοσκῶβ Σελήμ" στὴν ἀντίθεσή του μὲ τὸν πατέρα του[...]

(Κώστας Θρακιώτης, "Ὁ Γεώργιος Βιζυηνός (1849-1896). Ἡ ζωὴ και τὸ ἐργο του", «Θρακικὰ Χρονικά», ἀρ. 17-18, Χειμῶνας-Ἀνοιξὴ 1965, σ. 39).

«Ἄν μὲ τὴν ποίησή του προσπάθησε ν' ἀνοίξει ἓνα καινούργιο δρόμο, μὲ τὰ διηγήματά του εἶναι ἀναμφισβήτητα ὁ πρῶτος διηγηματογράφος-ψυχογράφος ποῦ ἔχομε. Στέκεται στὴν πρώτη γραμμὴ μιᾶς νέας πεζογραφικῆς γενιάς ποῦ ἔσπασε θαρρετὰ τοὺς δεσμούς της μὲ τὸ παλιὸ ἱστορικὸ μυθιστόρημα μὲ τίς φανταχτερὲς περιπέτειες, τίς ὑπερβολές, τίς πληθωρικὲς ἀναδρομὲς στὸ χῶρο και χρόνο και οἰ-

κοδόμησε με μιὰ ἀπλοϊκή, καθημερινή, θρακιώτικη πρό πάντων θεματογραφία τὴ νέα μορφή τοῦ πεζοῦ νεοελληνικοῦ λόγου, τὸ ἥθο-γραφικὸ καὶ ψυχογραφικὸ διήγημα. Οἱ ἥρωες ποὺ ζωγραφίζει εἶναι ὁ ἴδιος τοῦ ἑαυτοῦ, ἡ μητέρα του, ὁ παπποῦς του, ὁ στενός του γνώριμος, ὁ φονιάς τοῦ ἀδελφοῦ του. Τὰ ὅσα ἀφηγεῖται εἶναι πάντοτε ἀληθινά. Μὰ ὅλα αὐτὰ με τὴν τέχνη του τὰ διευρύνει, τοὺς δίνει τὴν καθολικότητα τοῦ συμβόλου, ἀπὸ θρακιώτικα πρόσωπα καὶ πράγματα γίνονται πανανθρώπινα [...].»

(Κ. Μαμώνη, "Γεώργιος Βιζυηνός", «Ἀρχεῖον τοῦ θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ» 32 (1966) 465).

«Κ' ἐδῶ εἶναι ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ, τὸ νέο ἑλληνικὸ διήγημα, ποὺ ἀπὸ τὸν Βιζυηνὸ ἀρχίζει καὶ χρησιμοποιεῖ τὸ ἥθογραφικὸ στοιχεῖο ὅσο καὶ ὅπου χρειάζεται. Καὶ θὰ καθορίζαμε περισσότερο τὴν προσφορά του, ἂν λέγαμε ὅτι στὶς σελίδες τῶν διηγημάτων του πᾶνε πλάι-πλάι ὁ ἥθογράφος καὶ ὁ ψυχογράφος σὲ μιὰ συνεργασία ποὺ ἔχει σφιχτὸ δέσιμο με τὸ ἄφθοно αὐτοβιογραφικὸ ὕλικὸ καὶ παρουσιάζει ὑποδειγματικὴ ἐνότητα. Ἀλλὰ θὰ ἀποκαλύπταμε περισσότερο τὸ μυστικὸ τῆς τέχνης ἢ, ἂν θέλετε, τῆς τεχνικῆς τοῦ Βιζυηνοῦ, ἂν ὑπογραμμίζαμε τοῦτο τὸ βασικόν: προσέχει τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀφηγηματικοῦ λόγου, γιὰ νὰ περάσει με ἀσφάλεια στὴ βαθύτερη ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου κ' ἐκεῖ νὰ ἐπιμείνει, νὰ ἐπιμείνει πολὺ, καὶ νὰ πολιορκήσῃ τὴ συνείδησή του καὶ νὰ τὴν δεῖ στὴν ὅποια ἀναταραχὴ τῆς, στὴν ὅποια κρίση ποὺ τὴν βασανίζει ἢ καὶ τὴν δυναμώνει. Κι ὅλ' αὐτὰ, ποὺ εἶναι καθαρὴ ἀνταρσία στὴν καθιερωμένη λογοτεχνία τῆς ἐποχῆς, γίνονται χωρὶς θόρυβο, χωρὶς μανιφέστα καὶ χωρὶς προκλήσεις. Ἔχουν τὸ βάρος τοῦ ἀληθινοῦ γεγονότος, ποὺ δὲ χρειάζεται τὸν ἀλαλαγμὸ τῆς λογοτεχνικῆς φατρίας.

ἌΟ Βιζυηνός φαίνεται λίγος, —μιλῶ γιὰ τὸν πεζογράφο ποὺ ἀξίζει πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸν ποιητὴ καὶ ποὺ, ὠστόσο, ἄφησε μετρημένα διηγήματα,— εἶναι ὅμως πολὺς σὰν νέα παρουσία καὶ σὰν ἀφύπνιση στὸν ἀφηγηματικὸ μας λόγο».

(Πέτρος Χάρης, «Ἑλληνες πεζογράφοι», τ. 3, Ἀθήνα 1968, σσ. 57-58).

«Τὰ διηγήματα τοῦ Βιζυηνοῦ συγκεντρώνουν ὅλες τὶς προϋποθέσεις τῆς καλῆς ἀφηγηματικῆς πεζογραφίας. Διακρίνονται γιὰ τὴν

ἀφηγηματικὴ ἱκανότητα, γιὰ τὴν τεχνικὴ διάρθρωση τῆς πλοκῆς, γιὰ τὴν πλαστικὴ δύναμη στὴ διαγραφὴ τῶν χαρακτήρων, ἀλλὰ προπαντὸς γιὰ τὴ διείσδυση στὸ βάθος τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καὶ τὴν ἐντονη δραματικότητα [...].

Ἐπὶ πλάτος τὰ διηγήματα τοῦ Βιζυηνοῦ, κὶ ἀκόμα ὑπάρχει ἀρροβιάδιση ἀφήγηση, ποὺ πλάθει τὴν καθημερινὴ ζωὴ: μιὰ ζωὴ με τὴ διάρκειά της, με τὶς ἀλλαγές καὶ τὶς ἀναπάντεχες τροπές της. Οἱ ἥρωες τῶν διηγημάτων του συχνὰ βρίσκονται σὲ πλάνη ἀναφορικὰ με τὴν πραγματικότητα: δὲν γνωρίζουν ἀκριβῶς τὰ γεγονότα, τὰ πραγματικὰ περιστατικά. Κὶ αὐτὴ ἡ ἀγνοία δημιουργεῖ μιὰ ἐντονη δραματικότητα στὸ διήγημα [...].

Δυὸ εἶναι τὰ βασικὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τῶν διηγημάτων τοῦ Βιζυηνοῦ: ὁ αὐτοβιογραφικὸς χαρακτήρας τῶν μύθων του καὶ ἡ γλώσσα τους, ἡ καθαρεύουσα. Σ' αὐτὰ τὰ δυὸ γνωρίσματα θὰ μπορούσαν νὰ προστεθοῦν ἀκόμα δυὸ, πὺ δευτερεύοντα: τὸ κοσμοπολιτικὸ ἢ, καλύτερα, τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο ποὺ διακρίνεται μέσα σ' αὐτὰ καὶ ἡ ἔκτασή τους, ἡ τάση τοῦ συγγραφέα πρὸς τὸ ἄπλωμα τῆς ἀφήγησης [...]. Ἡ πρωτοτυπία τοῦ Βιζυηνοῦ βρίσκεται στὸ ὅτι μόρεσε νὰ ἀναπαραστήσῃ καὶ νὰ ἀπεικονίσῃ, με πειστικὸς ἀφηγηματικὸς καὶ πεζογραφικὸς τρόπος, γεγονότα καὶ περιστατικά τῆς οἰκογενείας του, καὶ νὰ μᾶς τὰ ἐξιστορήσῃ τότε με βαθιὰ συγκίνηση, με πόνο καὶ με συγκρατημένο πάθος ("Τὸ ἀμάρτημα τῆς μητρός μου", "Ποῖος ἦτον ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου") καὶ τότε με χιούμορ καὶ με τρυφερότητα ("Τὸ μόνον τῆς ζωῆς του ταξίδιον"). Τὸ ὑποκειμενικόν, τὸ ἐξομολογητικόν, τὸ αὐτοβιογραφικὸν στοιχεῖο, ἔστω κὶ ἂν ἀναφέρεται ὄχι τόσο σὲ προσωπικὰ περιστατικά, ἀλλὰ σὲ περιστατικά τῆς οἰκογενείας τοῦ συγγραφέα (τῆς μητέρας του, τοῦ παπποῦ του, τῶν ἀδελφῶν του), τῶν φίλων του (τοῦ Πασχάλῃ) ἢ τῶν γνωστῶν του (τοῦ Μοσκῶβ Σελήμ), μπαίνει γιὰ πρώτη φορὰ στὴ νεοελληνικὴ ἀφηγηματικὴ πεζογραφία, ὅπως μπαίνει, μαζί μ' αὐτό, καὶ ἡ ζέστα τῆς οἰκογενειακῆς ἱστορίας, ἡ οἰκειότητα τῆς οἰκογενειακῆς ἀφήγησης, δραματικὰ καὶ ψυχογραφικὰ ἀξιοποιημένη».

(Ἀπόστολος Σαχίνης, "Τὸ διήγημα τοῦ Γ. Βιζυηνοῦ", «Ἐπισημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» 10 (1968) 336, 338, 339-340 [= «Παλαιότεροι πεζογράφοι», Ἀθήνα 1973, σσ. 152-153, 156, 157-158]).

«Πρὶν μερικά χρόνια, ὅταν ἦμουν καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ὁξφόρδης, εἶχα ἓναν πολὺ προικισμένο Ἑλληνα φοιτητὴ, ποὺ μελετοῦσε τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία μὲ πάθος. Εἶχε μιὰν ὀρισμένην ἡλικία, ἦταν ἤδη πτυχιούχος μιᾶς ἄλλης ἐπιστήμης, ποὺ θὰ πεί ὅτι εἶχε ὠριμότητα, κρίση καὶ ἀπαιτήσεις πολλές. Συχνὰ διαβάζοντας τὰ διάφορα κείμενα, ποὺ ἓνα πλῆρες πρόγραμμα νεοελληνικῶν σπουδῶν δὲν μπορεῖ νὰ τ' ἀγνοήσει, μοῦ ἐξέφραζε τὴ δυσφορία του:

— Ποιηματακία καλογραμμένα, ἔλεγε. Παραμυθᾶκια κυλογραμμένα. Δὲν ἔχουν ὅμως τίποτε νὰ σοῦ δώσουν. Σ' ἀφήνουν νησιτικό.

Κάποτε τοῦ συνέστησα νὰ διαβάσει Βιζυηνό. Ἦρθε καὶ μὲ βρῆκε τὴν ἄλλη μέρα πρωὶ-πρωί. Ἦταν κατενθουσιασμένος.

— Αὐτὸς μάλιστα! Ἔχει νεῦρο, ἔχει καρδιά, ἔχει ψυχὴ. Αὐτὸς δὲν εἶναι ἀπλὸς λογοτέχνης. Εἶναι δάσκαλος τοῦ γένους.

Δὲ νομίζω ὅτι κανένας ἀπ' ὅσους ἀσχολήθηκαν μέχρι σήμερα μὲ τὸ Βιζυηνό ἔδωσε βαρύτερο καὶ ἀκριβέστερο χαρακτηρισμό: “δάσκαλος τοῦ γένους”».

(Κ. Μητσάκης, «Ἀναδρομὴ στὶς ρίζες. Γεώργιος Βιζυηνός», Ἀθήνα 1977, σσ. 31-32).

«Ὁ πραγματικὸς εἰσηγητὴς τοῦ ἠθογραφικοῦ διηγήματος στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία εἶναι ὁ Γεώργιος Βιζυηνός (1849-1896), ποὺ τὸν εἶδαμε κι αὐτὸν ὡς ποιητὴ νὰ ταλαντεύεται ἀνάμεσα στὸ παλιὸ καὶ στὸ καινούριο [...]

“Τὸ ἁμάρτημα τῆς μητρός μου” εἶναι τὸ πρῶτο διήγημα τοῦ Βιζυηνοῦ —καὶ τὸ πρῶτο καθαυτὸ νεοελληνικὸ διήγημα. Ἡ κεντρικὴ μορφή τῆς μητέρας (τῆς μητέρας τοῦ ἴδιου τοῦ Βιζυηνοῦ), ποὺ ἄθελά της ἐπλάκωσε στὸν ὕπνο της τὴ μικρὴ τῆς κόρη καὶ ποὺ τὸ “ἁμάρτημα” αὐτὸ τὴ βασανίζει γιὰ ὅλη της τὴ ζωὴ, εἶναι δοσμένη σὲ ὅλη της τὴν τραγικότητα καὶ τὴν ἀνθρώπινη τρυφερότητα. Καὶ τὰ ἄλλα διηγήματα ἀναφέρονται στὶς ἀναμνήσεις τοῦ συγγραφέα καὶ ἀποδίδουν τὸ περιβάλλον τοῦ θρακιώτικου χωριοῦ, ὅπου ἓναν ἰδιαίτερο χρωματισμὸ δίνει ἡ συνύπαρξη τοῦ ἐλληνικοῦ μὲ τὸ τουρκικὸ στοιχεῖο, ἀκόμα καὶ ἡ θερμὴ ἀνθρώπινη σχέση ποὺ συνδέει πολλές φορές πρόσωπα ἀπὸ τίς δύο φυλές. Λιγοστὰ σὲ ἀριθμὸ, εἶναι ἀρκετὰ ἐκτεταμένα καὶ ξεπερνοῦν πολλές φορές τὰ ὅρια τοῦ ἀπλοῦ διηγήματος. Ἐξοχη εἶναι στὰ περισσότερα ἢ ψυχολογικὴ διαγραφή τῶν προσώπων, ἰσχυρότατη ἢ συνθετικὴ ἰκανότητα καὶ ἡ ἀφηγηματικὴ χάρη. Ἡ

γλώσσα μένει πάντα ἡ καθιερωμένη ἀκόμη γιὰ τὴν πεζογραφία καθαρῆς, ἀλλὰ ὁ δημοτικὸς διάλογος, διανθισμένος μάλιστα μὲ πολλὰ στοιχεῖα τοῦ βορειοελλαδίτικου ιδιώματος, δίνει μιὰ ἰδιαίτερη ζωντάνια».

(Λίγος Πολίτης, «Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας», Ἀθήνα 1978, σσ. 201-202).

«Ὁ Βιζυηνός προχωρεῖ καὶ διεισδύει ἀκόμη περαιτέρω στοὺς προσανατολισμοὺς τῆς νέας γενιᾶς ὅταν κατευθύνει τὴν ἐμπνευστὴ του πρὸς τὸ διήγημα. Ὅπως εἶχε προσθέσει στὴν ποίησή του τὸ δροσερὸ ὑπόστρωμα τοῦ θρύλου, ἔτσι καὶ τώρα ἐμπλουτίζει τὴν ἀφήγησή του μὲ τὴν ἴδια ἐκείνη λαϊκότερη ἐμπειρία, ἀντλώντας ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν παιδικῶν του χρόνων στὸ χωριό. Παραθέτει θρύλους ἢ ἀφελεῖς δεισιδαιμονίες, μνημῆς τῆς μητέρας, τοῦ παπποῦ ἢ ἐντυπωσιακῶν προσώπων ποὺ γνώρισε στὴ νεότητά του. Ἀλλὰ ἡ ἀφήγησις ποτὲ δὲν ξεπέφτει σὲ ἀκατέρραστη παράθεση: κάτι ποὺ τὸν βασανίζει ἐσωτερικά, ποὺ ἄλλοτε βγαίνει στὴν ἐπιφάνεια καὶ ἄλλοτε ὑποβόσκει σὲ λανθάνουσα κατάσταση, προσδίδει στὸν τόνο τῆς ἐξομολόγησις μιὰ χροιά θλίψεως ἢ, ἀνάλογα μὲ τὴ στιγμή, μιὰ ἐπιφάνεια τρυφερῆς εἰρωνείας. Παρόλο ποὺ ἀφηγεῖται γεγονότα ἀληθοφανῆ, ποὺ μπορεῖ καὶ νὰ ἔχουν συμβεῖ στὴν οἰκογένειά του, συχνὰ ἐκτείνει τὴ διήγησις καὶ πέρα ἀπὸ τὴ μυθοποίηση τῆς διήγησις, φορτίζοντας τὰ γεγονότα μὲ μιὰ συγκινησιακὴ ἔντασις ποὺ πλησιάζει πολὺ τὸ ρίγος [...]

Ἡ σύντομη θητεία τοῦ Βιζυηνοῦ στὸ διήγημα ἀρχίζει μὲ τὴν παραπάνω ἀφήγησις καὶ τερματίζεται αἰφνίδια μὲ τὴν κορύφωση τῆς ἀθεράπευτης τρέλας. Μέσα στὸ σύντομο αὐτὸ διάστημα διαμορφώνεται ἓνα σχῆμα ἀφήγησις ποὺ, χρησιμοποιώντας πότε τὸ ὄνειρο, πότε τίς παραισθήσεις καὶ καταφεύγοντας συχνὰ στὸ ἀπροόπτο, εἰσδύει σὲ βάθος στὰ ψυχικὰ κίνητρα τῶν πρωταγωνιστῶν. Μόνιμη πηγή τους εἶναι πρόσωπα καὶ καταστάσεις ποὺ ὁ Βιζυηνός εἶχε γνωρίσει ἀπὸ κοντὰ κατὰ τὰ παιδικὰ του χρόνια στὴν ἐπαρχία. Εἶναι φανερό ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ δὲν εἶναι τυχαῖα σὲ ἓνα συγγραφέα ποὺ εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ψυχολογία καὶ ποὺ, τὰ χρόνια ποὺ ἔζησε στὸ ἐξωτερικὸ, εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ παρακολουθῆσει ἀπὸ κοντὰ τὰ δυτικὰ λογοτεχνικὰ ρεύματα».

(Mario Vitti, «Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας», Ἀθήνα 1978, σσ. 261-262).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ο Γ. Μ. ΒΙΖΥΗΝΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ	δ'
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	ιε'
ΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΗΓΗΜΑ ΚΑΙ Ο Γ. Μ. ΒΙΖΥΗΝΟΣ	ιζ'

Προβλήματα μεθόδου, ιη' — Τὰ ιστορικά του διηγήματος, κγ' — 'Ο ρόλος τῆς «'Εστίας», λβ' — Ζητήματα θεωρίας, μα' — Τὸ πορτρέτο τοῦ καλλιτέχνη, νβ' — «'Εν εἶδος λαογραφικοῦ ὑποστρώματος», νε' — 'Η «φαναριώτικη μικρολογία του», ξ' — Εὐρώπη 1875 - 1888, οα' — Τὸ ἔργο καὶ τὰ (λυγρὰ) σήματά του, πε' — Σὰν ἐπίλογος: ἀπὸ τὴν ἱστορία στὸ μῦθο, ρκη'.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

Τὸ ἀμάρτημα τῆς μητρὸς μου	3
Μεταξὺ Πειραιῶς καὶ Νεαπόλεως	28
Ποῖος ἦτον ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου	60
Αἱ συνέπειαι τῆς παλαιᾶς ἱστορίας	104
Τὸ μόνον τῆς ζωῆς του ταξείδιον	168
'Ο Μοσκόβ-Σελήμ	253
ΚΡΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΖΥΗΝΟ ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟ	253

ΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ
ΤΟΥ Γ. Μ. ΒΙΖΥΗΝΟΥ ΑΝΑΤΥΠΩΘΗ-
ΚΑΝ ΤΟΝ ΝΟΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2002 ΣΕ
1000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΣΤΙΣ ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕ-
ΧΝΕΣ «CORFU» ΚΑΙ ΒΙΒΑΙΟΔΕΤΗ-
ΘΗΚΑΝ ΔΙΟ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟ ΠΕ-
ΤΡΕΛΗ ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΒΙ-
ΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΥ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»

ISBN 960-05-0563-2

Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη

Δημιουργικὴ Πεζογραφία

3. Ἀ. Κοραΐς *Ὁ Παπατρέχας*
8. Ἀ. Λασκαράτος *Ἴδου ὁ ἄνθρωπος*
13. Ρήγας *Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν*
17. Στρ. Μυριθῆλης *Ὁ Βασίλης ὁ Ἀρβανίτης*
29. Ἀ. Παπαδιαμάντης *Αὐτοβιογραφούμενος*
38. Γ. Μ. Βιζυηνός *Νεοελληνικά Διηγήματα*
39. Διήγησις *Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα*
40. *Ἡ Στρατιωτικὴ ζωὴ ἐν Ἑλλάδι*
53. Κοσμᾶς Πολίτης *Eroica*

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Ὁ Βιζυηνός στὴν Γερμανία τὸ 1879

(Φωτογραφία τοῦ Μορφωτικοῦ Ὁμίλου Κομοτηνῆς), σ. 1

Ἡ Θράκη ἀπὸ τὸν Χάρτη τῆς Ἑλλάδας τοῦ Νικόλαου Σοφιανοῦ, σ. 4